

Գ.

Քաղաքում

ՔԱՆԱՆ և ԲԱՍՏԵՐԱՆԱՆ

ՀԱՆԴԷՍ:

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

Արագածիկ տպարան Ս. Մարտիրոսյանցի

1903

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- ա) ծանուցումն. Տ. Վ. ԹԱՐԽԱՆԵԱՆՑ
- բ) Նագինէ, կոմ. 3 գործ. հեղ. ՂԻՐՎԱՆՋԱԴԷ
- գ) Ժորժ-Դանդէ, կոմ. 3 արար. հեղ. Մոլիերի
 [Ժարգմանութիւն Թիֆլիսի բարբառով. Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑ
- դ) Կ. Բ-ի բանաստեղծութիւններից ՅԱՐ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՑ
- ե) Աղէքսանդր Թարխանեանի յիշատակին Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ
- զ) Թատրոնն իբրեւ բարոյական հիմնարկութիւն,
 Շիլլերից, [Ժարգմ. Գ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆԻ
- է) Վրաց Թատրոն Գ. ՄԻՐԱՂԵԱՆ
- ը) Թատրոնն եւ նրա նշանակութիւնը. [Ժարգմ. ԳՐ. ԲԵԴԵԼԵԱՆԻ
- թ) Հայոց դրամատիքական ընկերութեան կանոնադրութիւնը
- ժ) Կարա-Մուրզայի յիշատակին Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ
- ժա) Երկու կուլտուրական հանդէս
 1) Վ. Հիւզօ
 2) Ն. Վ. Գօգօլ Ռ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ
- ժբ) Բազումայ հայ դերասանական խումբը Ս. ՋԱՌԱՓԵԱՆ
- ժգ) Նաղսոնից բանաստեղծութիւն Ո. ԱՆԱՓԵԱՆ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր

- † Աղէքս. Թարխանեան.
 Վասօ Արաշիդզէ.
 † Կարա-Մուրզա.

1903

Նոյեմբեր.

Թ Ա Տ Ր Ո Ն

ԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ

Հ Ա Ն Դ Է Ս

(ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

№ 1

5 ՏԱՐԻ
ԳԻՐԿ Թ.

Գինն է 2 ուր.

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս
Արագատիպ տպարան Մ. Մարտիրոսեանցի
1903

1903

1903

1903

1903

1903

1903

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 17 Ноября, 1903 года.

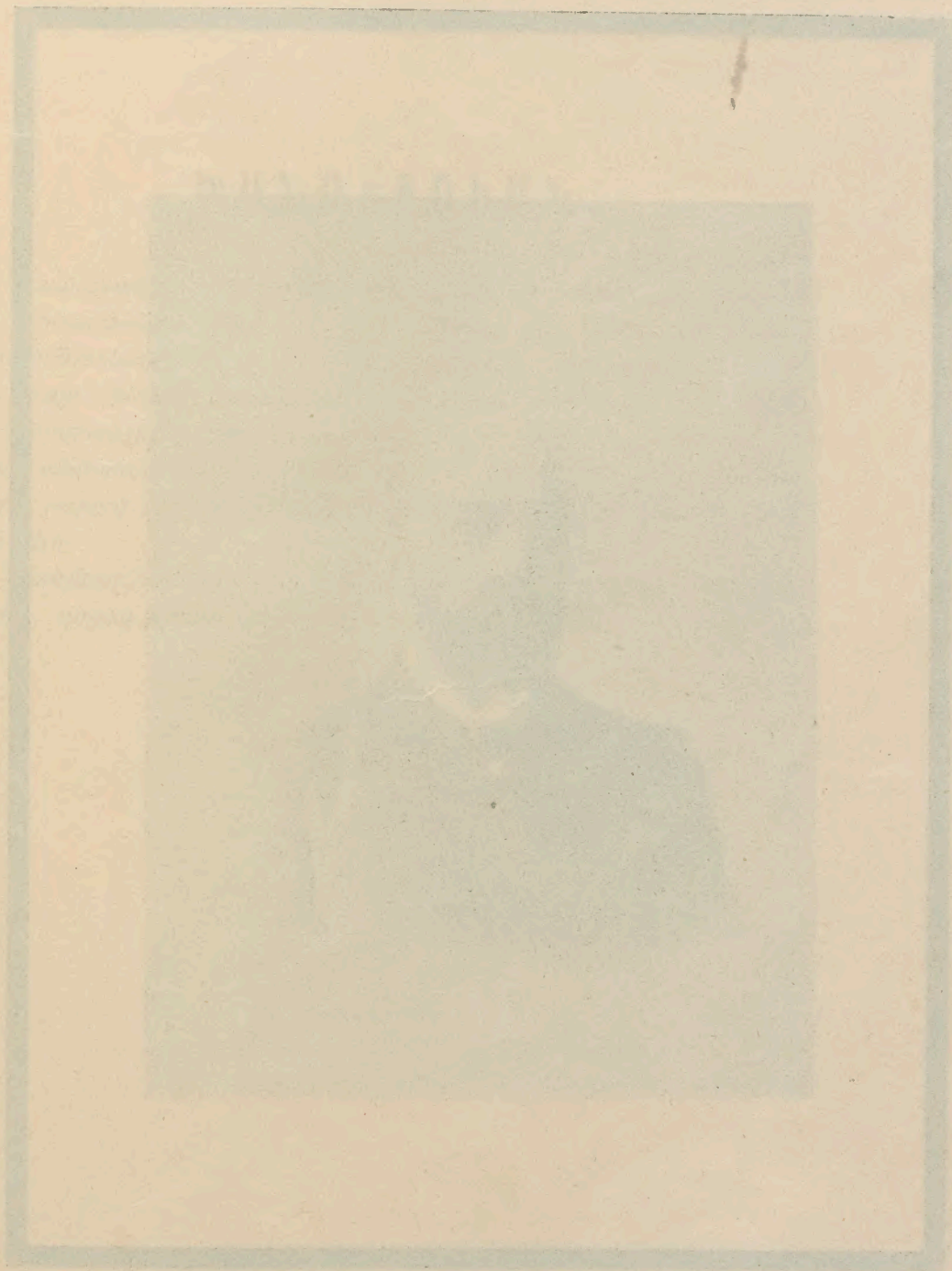
1903

1903

1903

1903

1903

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

† Ա. ԹԱՐԽԱՆԵԱՆ

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Հրատարակելով Թատրոն հանդիսի ներկայ համարը, միանգամայն խոստովանում ենք նախորդ համարների հետ համեմատած՝ թէ քովանդակութեան և թէ ծառայի կողմից, նրա պակասատը լինելը. քայց մինչնոյն ժամանակ աչքի տուաջ ունենալով մեր ամուսնու անսպասելի, ողբերգական մահը Բաթումում, մեր վիշտը, մեզ համար անծանօթ խմբագրական գործերն ու կարճ միջոցը, յուսով ենք որ յարգոյ քաժանորդները վեհանձնաքար ներողամիտ կ'գտնուեն դէպի մեզ:

Հետեւեալ համարը յոյս ունինք հրատարակել աւելի ընդարձակ և շքեղ, գործը կարգի բերելուն և յարմարաւոր խմբագիր գտնելուն պէս:

ՏՐԿԻՆ Վ. ԹԱՐԽԱՆԵԱՆ

U. S. N. 8400

The following is a list of the names of the persons who have been appointed to the various positions in the Department of the Interior, for the year ending June 30, 1884. The names are given in alphabetical order, and the positions are given in the order in which they are filled.

in 1884. The names are given in alphabetical order, and the positions are given in the order in which they are filled.

U. S. N. 8400

U. S. N. 8400

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ա) ժանուցումն. Տ. Վ. ԹԱՐԽԱՆԵԱՆՅ

բ) Նւզինէ, կոմ. 3 գործ. հեղ. ՂԻՐՎԱՆՋԱԴԵ

գ) Ժորժ-Դանդէ, կոմ. 3 արար. հեղ. Մոլիերի

 [Թարգմանութիւն Թիֆլիսի բարրառով. Դ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՅ

դ) Կ. Ր-ի բանաստեղծութիւններից ՅԱՐ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՅ

ե) Ալէքսանդր Թարխանեանի յիշատակին Ա ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

զ) Թատրոնն իբրեւ քաղաքական հիմնարկութիւն,

 Շիլլերից, [Թարգմ. Դ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆԻ

է) Վրաց թատրոն Դ. ՄԻՐԱՂԵԱՆ

ը) Թատրոնն եւ նրա նշանակութիւնը. [Թարգմ. ԴՐ. ԲԵԴԵԼԵԱՆԻ

թ) Հայոց դրամատիքական ընկերութեան կանոնադրութիւնը

ժ) Կարա-Մուրզայի յիշատակին Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ժա) Երկու կուլտուրական հանդէս

 1) Վ. Հիւզօ

 2) Ն. Վ. Գօգօլ Ռ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ժբ) Բագուայ հայ դերասանական խումբը Ս. ԶԱԹԱԳԵԱՆ

ժգ) Նադսոնից քանաստեղծութիւն Ո. ԱՆԱՓԵԱՆ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր

† Ալէքս. Թարխանեան.

Վասօ Արաշիդզէ.

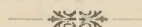
† Կարա-Մուրզա.

Ն Ի Գ Ի Ն Է

ԳՐԱՄԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՄԻ

Հեղինակութիւն Շ Ի Ր Վ Ա Ն Ջ Ա Դ Է Ի

1901 թ, Թիֆլիս

Նուիրում է ղերասան Յովհաննէս Աբէլեանին

Առաջին անգամ ներկայացուած է 29 հոկտ. 1901 թ. Թիֆլիսի Արտիստիք. ընկերու-
թեան Թատրոնում:

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ա Ն Ջ Ի Ն Ք

Միհրան Ալվերդեան, քաղաքում յայտնի փաստաբան, 35 տարեկան.
Եւգինէ Ալվերդեան, նրա կինը, 24 տարեկան, գեղեցիկ, կրթուած և
զարգացած: Հազնւում է միշտ հարուստ և ճաշակով.
Հռիփսիմէ Միրվելեան, Եւգինէի մայրը, 50 տարեկան այրի.
Մարթա Տէրտէրեան, Միհրանի քոյրը, 38 տարեկան այրի: Նախկին
վարժուհի.
Համազասպ Վարսամեան, Միհրանի մօրեղբոր որդին և օգնականը, 28
տարեկան.
Արզար Սուլթանեան, ինժեներ-տեխնօլոգ, գործարանատէր, Միհրանի
բարեկամն ու հասակակիցը.
Արշակ Սառափեան, Եւգինէի մօրեղբոր որդին: Նախկին սպայ, այժմ
անգործ, 36 տարեկան.
Դաքո Ազարեան, 36 տարեկան.
Դալամքարեան Զարուհի, 35 տարեկան. } ամուսիններ:
Դալամքարեան Բարսեղ, 52 տարեկան. }
Երմոնէ, Ալվերդեանների աղախինը.
Գրագիր.

Գործողութիւնը կատարւում է մեր ժամանակում, նահանգական մեծ
քաղաքում: Բոլոր գործող անձինք հազնւում են եւրոպական տալաղով:

Ներկայացնելու իրաւունքը վերապահուած է հեղինակին.

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

Ռեմբերեկայացմուն է Ալվերդեանների բաւական հարուստ զարդարուած հիւրասե-
նեակը: Դեպի ձախ երկու դուռ. խորհիւր սանոււմ է սեղանասուն, աւանսցեմայի
կողմինը — Եւգինիի ննջարանը: Այս երկու դռների միջեւ դրած է քախք քանգա-
զին մութաբաներով ու բարձերով: Խորհոււմ նոյնպէս երկու դուռ, որոնցից ձախինը
սանոււմ է դեպի նախասենեակ, աջինը դեպի Միհրանի առանձնասենեակը: Աջ
պառի վրայ լուսամուկներ դեպի փողոց: Այս պառի ճակ դրած է դաշնամուր, մօտ
մի սեղան, վրէն գեղարուեստական իւր, լուսանկարներ դիտելով հանդերձ: Սե-
ղանի մօտ բարձր պատուսնդանով բռնգետայ լամպար ահագին մեծախեղ լուսամ-
փոփով: Խորհի երկու դռների միջին ուղղութեամբ բեմի մէջ տեղում դրած է գա-
հաւորակ, շրջապատուած շէղ բազկաքողներով: Աջ կողմում մի օրովող բազկաքող:
(качалка) Սենեուրեք սենեակի ազատ եւ յարմար անկիւններում փոքրիկ ցածր փա-
փուկ նստարաններ: Պատերին կախուած են իւղանկարներ եւ գրաւիւրներ: Շու հա-
տարակ ամբողջ կահ-կարասին կրում է նոր ձեռք բերուած հարստութեան դրօշ:
Սենե ննջ նոր է եւ ժամանակակից: Երեկոյեան 8 ժամն է: Սենեակը լուսաւորոււմ
է գահաւորակի առջեւ սեղանի վրայ դրած եւ դաշնամուրի մօտ գտնուող բռնգետայ
լամպարներով.

ՏԵՍԻՆ I

Տիկ. Մարթա եւ Երմոնէ

Արարգայրը բարձրանալին Երմանէն անցե-
ալինչով հարաւս է բարձրաւանդերը, ինչ
րէէ. Սթալան բրձնեայ լաստարի հաս-
նարած իրարաւս է ինչ-որ գիրք.

Տ. ՄԱՐԹԱ ԶՈՒՄ արա գործդ վեր-
ջացրու, ութ ժամից անց է, սամո-
վարը կուշանայ:

ԵՐՄՈՆԷ Իսկի էլ չի ուշանայ:

Տ. ՄԱՐ. ԷԼԷ Հակառակեցի՞ր, ա-
խար հայ ես է:

ԵՐ. Հայն ի՞նչ է որ...

Տ. ՄԱՐ. Հայր գոռոզ է, կոպիտ
է, հակաճառող:

ԵՐ. Իսկի էլ հակառակող չէ:

Տ. ՄԱՐ. (Ժողովուրդ) Դէ լաւ,

սամօլարի հոգս տես, թէ չէ՛ կը
բարկանամ:

ԵՐ. Իսկի էլ չես բարկանայ: Գը-
նում եմ: (Գնում է չափ հողձի խորհի
դռնեւը և գտնուհան: Ձախ լիւի ուսան-
ցեանայի հողձի դռնեւից, ննջաբանից դուրս
է գալիս Նագինէն:)

ՏԵՍԻՆ II

Տիկ. Եւգիենէ ԷԼ Տիկ. Մարթա

Տ. ՄԱՐ. Երեխան քնեց:

Տ. ԵԻԳ. ՎԵՐՇԱԿԷՍ, քննեց: (Նշումներ և դաշնաստերի հետ երեսը դեպի Մարկան: Լառաբերան:) Տէր Աստուած, ինչքան տխուր է առանց Միհրանի:

ՄԱՐ. (Գիրքը ծալելով և ծնկան վրայ դնելով) Մի կէս ժամ ուշացաւ, էլի տխրեցիր: Ախ, սիրահարներ, սիր-

րահարներ, շուտով ձեր ամուսնութեան տասնեւորս ամիսը կը լրանայ, էլի, կարծես, երէկ էք պսակուել: Այդպէս չի կարելի, մի քիչ պակասեցրէք ձեր կրակը: (Ժողով է:)

ԵԻԳ. Միթէ ուրախ չես, որ եղբայրդ սիրում է:

ՄԱՐ. Ընդհակառակը: Քեզ շատ լաւ յայտնի է, թէ որքան թանգ է ինձ Համար Միհրանի բաղդաւորութիւնը: Սիրիւր նրան, Եւզինէ, նա Հազուադիւր մարդ է:

ԵԻԳ. Այժմ ես նրան ճանաչում եմ աւելի քան թէ դու:

ՄԱՐ. Այո: Կը նշանակէ գիտես, որ եթէ նրան վշտացնես — կը դժբաղդանայ:

ԵԻ. (Ընթե՛ն հառաչելով) Ինչո՞ւ պիտի վշտացնեմ, քանի որ սիրում եմ:

ՄԱՐ. Իսկ նա քեզ ուղղակի պաշտում է: Նա չի էլ կարող ուրիշ կերպ սիրել: Նրա բնաւորութիւնն անխառն է, Հաստատ և, այսպէս ասած, ամբողջ: Այդ տեսակ մարդիկ երբ սիրում են, սիրում են անկեղծ, խորը և անվերջ սիրով: Բայց, շողորթութիւն չՀամարես, դու էլ նրա նման ես: Դուք երկուքդ, իմ կարծիքով, միեւնոյն բնաւորութեան տէր էք: Զարմանալի է, որ ասում են, թէ միայն կօնտրաստներն են միմեանց սիրում:

ԵԻԳ. Չգիտեմ կայ իմ մէջ նրա արժանաւորութիւններից որեւէ մէկը թէ չէ, ղիտեմ, որ ոչ միայն սիրում եմ նրան, այլ և յարգում: Նա այն մարդն է, որին վաղուց ըստեղծել էր երեւակայութիւնս և որին ես ուշ ճանաչեցի: Յարգում եմ նրա սրտի պարզութիւնը, խելքի կորովը, կամքի ոյժը: Այո, նա զօրեղ կամքի տէր է: Միմիայն իւր խել-

քին է պարտական այն դիրքը, որ նա ունէ մեր քաղաքի Հարիւրաւոր փաստաբանների մէջ: (Վեր է հեռւում — շրջում:)

ՄԱՐ. Սրի, այդ խօսքերիդ Համար քեզ Համբուրեմ: (Վեր է հեռւում և իրաւ հասկում:) Այդ կարծիքը պատիւ է բերում քեզ, Եւզինէ: Նշանակում է, որ դու երախտագէտ ես, իսկ երախտագիտութիւնը մեր ժամանակում մեծ արժանիք է: Եւ ինչպէս չլինել երախտագէտ: Հա՛ւառակ ընդհանուր ախտի, նա չյափրշտակուեց ոչ օժիտով և ոչ կապերով և շատ Հարսնացուների մէջ քեզ ընտրեց. քեզ, որ Համարեա ոչինչ չունէիր, բացի անձնական արժանաւորութիւններից: (Լսում է և, հառաչելով Եւզինէին, ժողով է:) Միայն իմացիր, որ եթէ մի օր դու նրան վշտացնես, կատեմ քեզ: Իսկ դու գիտես, թէ որքան եմ ատում, երբ ատում եմ:

ԵԻԳ. (Դառնում է աչքերին, աշխատելով ժողով) Գիտեմ... աչքերդ արտայայտում են: (Երճանէն ներս է ծուռում Լրագրիւրը չեւախ:)

ԵՐ. (Կաշիւ Լրագրիւրը Գիտեմ Մարման) Խանջալովների աղախինը բերեց:

ՄԱՐ. Այո, այո, ես էլ խնդրել: (Կանգնելով լամպարի ճառ, շաղկապով Բայ է անում հա՛ւառնեցի մէջն ու Դառնում:) Այն է, որ կայ:

ԵԻԳ. Այդ ինչ է:

ՄԱՐ. Արաքսեանի ինքնասպանութեան գործի Հաշիւը: (Եւզինէն ցնցում է:)

ԵՐ. Խնդրել է, որ էգուց առաւօտ յետ ուղարկենք:

ՄԱՐ. Ասա՛ լաւ: (Երճանէն գնում է:) Ուրեմն Հէնց այս երեկոյ պիտի կար-

դալ: Բայց ոչ հիմա: Չարաթ երեկոյ է, երևի հիւրեր կըգան:

ԵԻԳ. (Հեռադիւրոսով) Այդտեղ ամբողջ գործն է տպուած:

ՄԱՐ. Չգիտեմ, ինձ հետաքրքրում է մամուլի կարծիքը:

ԵԻԳ. (Ինչու՞ չբարձր) Տուր ինձ, ես ուզում եմ կարդալ:

ՄԱՐ. (Կարճատեղ) Ինչո՞ւ այդպէս խնայիր: Ուզում ես—միասին կարդանք:

ԵԻԳ. Ոչ ոչ, առանձին-առանձին... (Ուղտ է գնում)

ՄԱՐ. Ո՞ր ես գնում:

ԵԻԳ. Իմ շնորհակալ, կարդալու:

ՄԱՐ. Ինչո՞ւ ես այդպէս շտապում:

ԵԻԳ. (Զիջումով) Ոչինչ, հէնց այնպէս: (Չորսուկի խոսք) Ահ, հիւր է գալիս: Դու զբաղեցրու, ես խփոյն... (Գնում է հոյս Կարմիրի, որպէսզի ելն էր:)

ՄԱՐ. Նայում է նրա ետեւից զարմացած:

ՏԵՍԻԼ III

S. Մարթա եւ Սառափեան

ՍԱՐԱՓԵԱՆ (Ներսէս է հարձակւում Բայց իրան պահում է խոսքը հանձնար) Քոյր մարթա, ամենախորին յարգանքներս...

ՄԱՐ. Հըմ, էլի քէֆդ լաւ եմ տեսնում: Այդ սրտեղից:

ՍԱՐ. Բարձրակալան ճաշից եմ գալիս: (Ընկնում է օրօրապէս Բայց իրան պահում է խոսքը) Ներեցէք, քոյր Մարթա, այս բաղկաթուր նստաստում է մարտիրոսեան: Միրզաջանովների տանն էի, իրանց փեսայու ծնողներին ճաշ էին տալիս: Է՛, քոյր Մարթա, մեր հասարակութիւնը լուսաւորուել է: Այժմ պահանջում են, որ փրկուող զնանք ճաշի: Տասնուհինգ տարուայ մէջ Միրզաջանովների տրեխները

փոխուել են փայլուն կօշիկների, փափաքը ցլիկներով, չուխան ֆուսկի: Հանելով ծիւղի գրգռից մի «Բար» կարելի է: (Մարման գլխով համայնադասն ունի Եւսէպի, հարկէլ Բայց իրան պահում է խոսքը) Մերսի: Այո, այո, մեծ յառաջադիմութեան մէջ է մեր ազգը: (Սեփալ Վառն է:) Պարոն Միրզաջանովը դեռ չի սովորել կերակուրը պատառաքողով ուտել, բայց լակէին պարզօն է ասում: Տիկին Միրզաջանովն ասում է. «աղջիկս կա-ղը-պաղը է սովորում»: «տղաս վալանչել է ածում», հայերէն արժանի չի համարում խօսելու: Մի խօսքով շիւսփաւ:

ՄԱՐ. Ճաշն երկար տևեց:

ՍԱՐԱ. Եւ: Յետոյ երիտասարդները նստեցին բակարա խաղալու, ես մի փոքր մտիկ արի, սիրտս պղտորուեց, փող չունէի, որ բաղդս փորձեմ: Քոյր Մարթա, տխուր է, շատ տխուր:

ՄԱՐ. Ամուսնացէք...

ՍԱՐ. (Զոհ- Կարմիր ծիւղի գրգռից) Սրանցով: Մինչև անգամ ժամացույց էլ չունիմ, գրաւ եմ զրել հիւրանոցի տիրոջ մօտ:

ՄԱՐ. Ինչո՞ւ չէք ծառայում:

ՍԱՐ. Ո՞վ է պաշտօն տալիս, որ ծառայեմ: Ինձ հրաւիրում են ճաշերի, ընթերցաների, երեկոյթների, հիւրասիրում են Ռեզերերի շամպանիայով, Հանրի Կլէյնի կամ Ուպմանի սիգարներով, իսկ պաշտօն չեն տալիս:

ՄԱՐ. Երևի, անընդունակ են համարում:

ՍԱՐ. Անընդունակ: Ես մի ամբողջ ուստ եմ կառավարել, մի քոռոտ Բաղդասարի կամ Մարթաի կօնտորա կառավարել չեմ կարող: (Զիջում է:) Ոչ, այդ չէ, քոյր Մարթա, ընդունակ եմ, բայց լուել չը-

զիտեմ: Օօ, լուելու արհեստը շողո-
քորթելու արհեստից էլ շահաւէտ է:
Ես ճանաչում եմ մարդիկ որոնք Հա-
մարում են խելօք, որովհետեւ զի-
տեն լուելու խորհրդաւոր կերպով ի-
րանց քիթը քորել: Քիթ քորելը ե-
րևելի տաղանդ է: (Մարլան ծիծա-
ղում է:) Բայց դուք ծիծաղում էք,
(չանգի չայն) ձեզ Հետ լուրջ խօսել
չի կարելի: Ահա, Հիւրեր: Գրագ կը
գամ, որ Գալամքարեաններն են: Ով
լինի-չլինի, նրանք ամեն շաբաթ
երեկուր ալստեղ են: (Ներսէս էն հոն-
տէն եւ պարտէ Գալամքարեանները: Ահա
Հազարաւոր է շէշ, հարգը մի հասնալ
«Իրարու» է: Տեսնա՞ք... Ոսմէօ և
Ջիւլետտա:

ՏԵՍԻԼ IV

Նրանք եւ Գալամքարեաններ, յետոյ Եւ-
զիմէ

Տ. ԳԱԼ. (Բարեւելով, ինչ Մարլայի
հետ հաճութաւորելով) Ա՛խ, Մարթա,
եթէ իմանաս ինչքան յոգնած եմ,
կցաւես: (Նստում է:) Այսօր երեք
նիստ եմ ունեցել, չորրորդն էլ բաց
եմ թողել: Ամբողջ քաղաքն էլ չափ
չըփել եմ: Անիծուի այսպիսի քաղա-
քը, մի Հատ բնակարան չեմ գտ-
նում խեղճ տաճկահայ որբերի Համար:

ՄԱՐ. Էլի որբեր:

Տ. ԳԱԼ. Այո, այո, էլ մի ասա:

Պ. ԳԱԼ. (Նստում է, «Իրարու» է փե-
շէրը շէշ-շաւարձի յետ «աշելով») Լօխ
էլ եկել են մեր գլխին թափուել:
(Փայտում է:)

ՍԱՐ. Լօխ: (Մարլան յանդիմանա-
բար նայում է Սասնիկին:)

Պ. ԳԱԼ. Ըմբօ, փռակոյ նոր ըմ
տեսնում, էդ Հինչ տէր... (Փայտում է:)

ՍԱՐ. (Իգարի ծռելը հրճանալով)

արջալէշով գլխից փեր) Տեսնե՞վայնի:
վեջեր ըմ քինիլական... (Մարլան,
հարկ- ծիծաղը զսպելով, դարձեալ յանդի-
մանաբար նայում է նրան:)

Տ. ԳԱԼ. Բայց որտեղ է տիկին
Եւզիմէն:

ՄԱՐ. Մի քիչ դըրաւած է:

Տ. ԳԱԼ. Երևի տնտեսութեամբ:
Ախ, երանի նրան: Հաւատացնում եմ.
ճաշելու ժամանակ չունիմ այդ տաճ-
կահայերի ձեռքից:

Պ. ԳԱԼ. Էլ տալուց նըղացանք
աղպէր, օղումըն Հա՛ն օղում...

ՍԱՐ. Չատ ըն օղում: (Մարլան
դարձեալ յանդիմանաբար նայում է նրան:)

Տ. ԳԱԼ. Չկարծեմ, Մարթա, որ
այսօր Հիւր եմ եկել: Ձերոնց Հետ
գործ ունիմ: Ախ, գլուխս տրաքում
է, չզիտեմ որն անեմ, որի մասին
մտածեմ:

Պ. ԳԱԼ. Ջորն ասեմ եա դորը
խոստովանեմ: (Ծիծաղում է հապաղով:)

ՍԱՐ. Չատ դժուար է գործիչ կա-
նանց դրուծիւնը:

Պ. ԳԱԼ. Ասում ըմ, ձեռ երկալ
ասիի գործերից, օղուշաղովդ պերա-
պիր: Օ՛ղըմ չի... (Փայտում է:)

Տ. ԳԱԼ. Բարսեղ, մարդ մենակ
իւր Համար չպիտի ապրի: Այսօ-
րուայ օրն ամբողջ քաղաքում ես եմ
մնացել ու մէկէլ տիկին Պամպաղու-
րեանը, միւսները Հեռացել են առ-
պարիզից: Այժմ բոլոր լսյոներօ տիկին
Եւզիմէն վրայ է: Մենք վճռել ենք
նրան էլ լծի տակ քաշել: Երկտա-
սարդ, խելօք, զարգացած, նա շատ
օգտակար կըլինի Հասարակութեան
Համար: (Ննջարանի դռներից դուրս է
գալիս Եւզիմէն գոհաբար եւ յողումով:)
Ահա և ինքը: (Հաճութաւորում է Եւ-
զիմէն հետ:)

Ես որ չգամ ձեր տուն,

դուք իսկի չէք էլ հարցնի մեռած
եմ թէ կենդանի:

ՍԱՌ. (առանցիկ) Այդ մէկը Յուդայի
համբոյր էր:

ԵԻԳ. (Բարեւելոյ Տիւն հիւրերէն) Նե-
րեցէք, այս քանի օրերս տկար էի,
թէ չէ՝ վաղուց եմ պատրաստուում
ձեզ այցելելու:

Տ. ԳԱԼ. Տղամ էք: Դուք այժմ
էլ, կարծես, առողջ չէք, դուք գու-
նատ էք, մինչև անգամ զոգում էք:

ՄԱՐ. Տիկինը ճիշդ է ասում, Ե-
զինէ, դու գունատ ես: Ի՞նչ պա-
տահեց:

ԵԻԳ. (Գ. Գալատացիներ խորհրդա-
ւոր հայեացից շփոթեալ) Ե՛ս... ճշ-
մարիտ... ոչինչ... (Աշխարհ է ժող-
պա): Դուրս մի քիչ պտտում է,
սիրտս բաբախում:

Տ. ԳԱԼ. Արեան սակաւութիւնից
կը լինի, այո, զբանից կարող է մար-
դու գլուխը պտտել: (Նայած է ի-
մանաւոր խորհրդաւոր):

ԵԻԳ. Ոչինչ, անցաւ, նստեցէք,
խնդրեմ: (Նայած է): Եհ, ասացէք,
տիկին, ինչ նորութիւն, ինչով էք
զբաղուած:

Տ. ԳԱԼ. Միթէ տիկին Գալամ-
քարեանին հարցնել կարելի է, թէ
ինչով է զբաղուած: Հէնց հիմա այդ
մասին էի գանգատուում: Ձեզ մօտ էլ
գործով եմ եկել:

ԵԻԳ. Հրամայեցէք:

Տ. ԳԱԼ. Մի նոր ընկերութիւն ենք
կազմել, դուք էլ պիտի անդամ գը-
րուէք:

ՍԱՌ. Ընկերութիւն ընկերական
ոգին սպանելու համար — ահա բոլոր
հայ ընկերութիւնների նպատակը:

Տ. ԳԱԼ. Դուք ամեն լուրջ բան
կատակ էք զարձնում, պարոն Սա-
ռափեան:

Պ. ԳԱԼ. Գիրափառ ըս խօսքմ,
Սռափով:

Տ. ԳԱԼ. (Ե-գիւղէն) Իսկապէս, ես
սխալ ասացի. ընկերութիւն չէ, շատ
մօտիկ ծանօթանալից մի փոքրիկ շրջան:

ԵԻԳ. Նպատակը:

Տ. ԳԱԼ. Աղքատ հարսնացունե-
րին օժիտ տալ:

ՍԱՌ. Պարոն Բարսեղ, շնորհաւո-
րում եմ:

Պ. ԳԱԼ. Խի՞՞...

ՍԱՌ. Նոր ընկերութիւնը ձեր մա-
ղաղնի փթած ապրանքները կը նաղ-
դացնի: (Մարկան լսողուն ծիծաղում է):

Պ. ԳԱԼ. Ըմբօ, ես հիբի եմ փը-
տած ապրանք ծախալ...

Տ. ԳԱԼ. (Ե-գիւղէն) Յուսով եմ,
որ չէք մերժի: Անդամավճարը միա-
նուազ երկու հարիւր բուբլի է:

ԵԻԳ. Չգիտեմ: Ամուսնուցս կը հար-
ցնեմ, յետոյ պատասխան կը տամ:

Տ. ԳԱԼ. Ձեր ամուսնուց: Այդ ինչ
ասել է, խոնարհութիւն, «էր, թէ՞
երկիւղ:

ԵԻԳ. Ոչ մէկը կամ գուցէ երեքն
էլ միասին:

ՄԱՐ. Կիցցես, Եզինէ:

Պ. ԳԱԼ. Լիսիմ ես, Զարուհի, խո-
նարհութուն, սէր, երկեօղ, իրեքն էլ
միասին լեաւ պէն ա հաա:

Տ. ԳԱԼ. Խոնարհութիւնն ու եր-
կիւղը դէն պցէք, տիկին, սէրը պա-
հեցէք, որովհետև մենք քսա՞նք որդ
դարի սկզբումն ենք ապրում:

ՍԱՌ. Բրա՛վօ, ազգը մեծ յառաջա-
դիմութեան մէջ է... (Գ. Գալատա-
րեանը Սառափեանի վրայ ապշաւալի
հայեացի է չգում):

ՄԱՐ. Ով սիրում է — նա պէտք է
խոնարհուի և վախենայ: Խոնարհուի
սիրելուց և վախենայ յիշուց զրկուե-
լուց:

Պ. ԳԱԼ. Մի քիչ խրթին էր, ամա քէփս եկաւ: (Կոռնէլ:) Դու էլ վրեր մի քիչ խոնարհուիս, փիս չիսի հաւա: (Միծաղումս աւ հաղումս է:)

ԵԻԳ. Ո՛րտեղ կը կամենաք թէյ խմել, այստեղ, թէ՛ սեղանատանը: (Ուղումս է գնալ:)

ՄԱՐ. Ի հարկէ, այստեղ: Սեղանատանը շատ տոթ է: Բայց դու մի գնա, ես ինքս կը կարգադրեմ: (Գլումս է սեղանատան, չէտով նշան անելով Եւֆրէնի հարեւ: Նոյն վայրէն Ներսէս հանումս նախաւեկէն Կոռնէլից Միհրանը, Սալմանէանը և Վարսամէանը:)

Տ Ե Ս Ի Լ V

Նրանք, Միհրան Սալմանէան եւ Վարսամէան

ՄԻՀՐԱՆ (Բարեւելով ուրախ աւ ուրախ) Հիւրեր, աւելի թանկագին սիւրպրիզ չէր կարող լինել ինձ համար: (Սալմանէան:) Աա, Փռակով, հասկացայ, Միրզաջանովների ճաշին ես եղել: (Գլումս Կոռնէլից: Յուսով եմ, այս երեկոն լաւ կանցկացնենք: Հաղիւ կարգացայ այս անպիտանին (Կոյս Կոռնէլ Սալմանէանին) բերել այստեղ:)

ԵԻԳ. (Սալմանէանին) Միթէ այդքան ձանձրանում էք մեր տանը, որ ուժով են բերում ձեզ:

ՍՈՒԼ. Օ՛, ոչ, տիկին: Ես միշտ հոգեպէս հանգստանում եմ ձեր ընկերութեան մէջ: Եթէ զբաղուած չը լինէի, ես ինքս կը ձանձրացնէի ձեզ իմ այցելութիւններով: (Հիւրերը նստումս են: Վարսամէանը Բանումս է մի հասեալ անկէն:)

Տ. ԳԱԼ. (Հեգնաբար) Ըրդեօք, ինչով է զբաղուած մեր ինժեներ-տեխնոլոգը:

ՍՈՒԼ. (չէտ Կոռնէլ) Նիւթականով, տիկին, նիւթականով:

ՄԻՀ. Եւզինէ, մեզ թէյ տալու են թէ չէ:

ԵԻԳ. Ախ, Մարթան ամեն բան ուշացնում է: (Մոտենումս է սեղանատան Կոռնէլին, նայումս ներս, յետ Կոռնէլին:) Իսկոյն:

ՄԻՀ. (Վարսամէանին) Համազասպ, ինչ ես այդ անկիւնում թագնուել, մօտեցիր տիկիններին զբաղեցնելու, իսկ ես գնում եմ աղջկաս տեսնեմ: Ամբողջ օրը չեմ տեսել նրան: (Գնումս է:)

ԵԻԳ. Քնած է, զգոյշ, որ չզարթեցնես:

Տ. ԳԱԼ. (Եւֆրէնի) Ի՞նչ քնքոյշ հայրիկ է: (Կոռնէլով Կոռնէլին:) Պարոններ, ինչո՞ւ օրինակ չէք վերցնում պարոն Միհրանից: Տեսնում էք ամուսնական կեանքի քաղցրութիւնը: (Երհնէն ըէյ է Բերումս աւ Բաթանումս:)

ՍՈՒԼ. Ամուսնութիւնը, տիկին վիճակախաղ է: Եթէ Միհրանի տոմսակը տարել է ամենախոշոր գումարը, այդ չի նշանակում, որ մեր տոմսակները փուչ չեն դուրս գալ:

Տ. ԳԱԼ. Ինչպէս Արաբաջեանինը: Ախ, ի դէպս, կարգացել էք Թիֆլիսի լրագրներում այդ պատմութիւնը: (Նայումս է Եւֆրէնի:)

ՍՈՒԼ. Ինչպէս չէ, ուր գնում եմ, այդ մասին եմ լսում: Դա սարսափելի զրամա է:

ՍԱՌ. (որ գիտէ Կիլիսի Գլումս Կոռնէլին յետին միտքը) Այո, դա եղեռնագործութիւն է և անմիտ եղեռնագործութիւն:

Պ. ԳԱԼ. Հունցոր Զարուհին ա սալմ, թամամ բիւրուղիթոն ա:

Տ. ԳԱԼ. Մի գործ, որ ամօթ է բերում մեր ինտելիգենցիային:

ՎԱՐ (որ ղ Բաղդադէն է գեղարուտեալ
աշխարհի իրերով ծածկուած սեպանի հօգ շա-
սանաբանէրը դիտարկել հայելով) Ինտելի-
գենցիան, արդեօք, ինչ գեր է կա-
տարում այդտեղ:

Տ. ԳԱԼ. Պարոն Արաբաջեանը
Համարում է իւր կնոջ ինքնասպա-
նութեան պատճառը, իսկ նա Հա-
մալսարանական է:

ՎԱՐ. Եւ ինչ: Միթէ մի մարդու
մեղքը պիտի ամբողջ դասակարգի
վրին փաթածել:

ՍՈՒԼ. Իմ կարծիքով, այդ Արա-
բաջեանն այնքան էլ արժանի չէ
այն Հալաճանքին, որին ենթարկել
է նրան Հասարակական կարծիքը:

ՄԻՋ. (նէրն է հարուստ) Քնած է,
Հարբածի պէս է: (Նստում է Ե-գի-
նէի հօգ և հարուստ աշխարհի խօսակ-
ցութեամբ):

Տ. ԳԱԼ. Դուք արդէն չափա-
զանց ներողամիտ էք դէպի Արա-
բաջեանը: Երևի, գործին լաւ ծա-
նօթ չէք: (Նէրն է հարուստ Մարկան
Տի Բաժակ Քէյ յետին, խառնելով):

ՍԱՌ. Ես էլ լաւ ծանօթ չեմ այդ
գործին:

ՄԻՋ. Այդ ինչ է, Բաթումի դրա-
մայի մասին էք խօսում: Օօ, ես
շատ լաւ գիտեմ: Թիֆլիս եղած ժա-
մանակս մի օր մտայ պալատը և
կարդացի ամբողջ գործը: (Ե-գինէին):
Ես քեզ գեռ չեմ պատմել:

ԵԻԳ. Ոչ, բայց մի քանի ըռպէ
առաջ կարդացի լրագրում:

ՄԻՋ. Օօ, ոչ, ես աւելի ման-
րամասն գիտեմ: Դա մի նշանաւոր
երևոյթ է:

Տ. ԳԱԼ. Ապա, ապա, պատմեցէք,
շատ Հետաքրքրական է:

ՄԻՋ. Ես կը պատմեմ միայն էա-
կանը: Այդ Առաքել Արաբաջեանը

յամառ կերպով, նախադրեալ միտու-
մով և սխտեմատիքաբար Հալաճել
է իւր կնոջը: Հալաճել է զիշեր-ցե-
րեկ, անդադար, որպէս զի յուսա-
Հատեցնի նրան: Նա զրկել է կնոջը
ամեն Հաճոյքից, երբեմն չի թոյլ
տուել ուտել անգամ, Հետը խօսել է
միշտ կոպիտ, շատ անգամ Հայհո-
յանքներով: Ամեն քայլում չիշեցրել
է նրան իւր անցեալի տխուր սխալը
և խայթել է, խայթել կարիճի պէս:
Եւ այս բոլորն այն օրից, երբ կինն
սնկեղծ, ազնուաբար, կարող եմ ա-
սել նոյն իսկ Հերոսաբար, խոստովա-
նել է իւր անցեալի սխալը: Նա նե-
րում է խնդրել մարդուց արտասուքը
աչքերին, ատներին ընկած: Մի մո-
ռացէք, որ այդ սխալը անբաղդ կի-
նը գործել է զրեթէ մանուկ Հասա-
կում: Մարդու սիրտը չի մեղմա-
ցրել. նա չի ներել: Նա, ընդՀա-
կառակը, պահանջել է թշուառից
անձնասպանութիւն գործել: Նա
թոյն է բերել տուն, դիտմամբ թո-
ղել է կնոջ ննջարանում, սեղանի
վրայ: Նա ուզեցել է ազատուիլ կը-
նոջից իւր պատիւն իբրև մաքրելու
Համար: Եւ մաքրել է, տիկին Արա-
բաջեանը թունաւորուել է, թունաւո-
րելով արգանդում և մի անմեղ էա-
կի: Ահա մռայլ եղելութիւնը: Հե-
տաքրքրական է կնոջ տանջանքը,
բայց այդ մի սարսափելի տրագիկա
է, որ ես չեմ նկարագրի, խնայելով
ձեր ներկերը:

Տ. ԳԱԼ. (նայելով Ե-գինէին) Կա-
րելի է երևակայել:

ՍՈՒԼ. Եւ մի թէ այդ մարդը, որին
դու զրեթէ Հրէշացրիր, ինքը չի
տանջուի:

ԵԻԳԻՆԷ (որ այս խօսակցութեան
հոգը միջոցին, մի անհիւստիստ աշ-
խարհի հո-

ապրիլ-մեկը նշապելի պեղ նստած, խորին ուշադրութեամբ լսում է, երբեմն ցնցոտեղով) Տանջուել է:

ՄԻՀ. Այո, տանջուել է և յայժմ էլ տանջուում է: Նրա հոգեկան զբոլթիւնն էլ մի տրագեդիա է, բայց ինչ է այդ տրագեդիան զործուած յանցանքի համեմատ:

ՄԱՐ. Եւ ի՞նչը պիտի տանջէ նրան իսկապէս, ցանկալի է իմանալ:

ՍՈՒԼ. Խղճի խայթոցը:

ՎԱՐ. Խղճի խայթոց... (Հեգնաբար:) Էհ, պարոններ, ում չի յայտնի, թէ ինչ է խիղճ ասուած բանը ոմանց համար: Նեղն ընկած ժամանակ ամենազգայուն մարդ անգամ իւր խղճի պաշտ գուրս է բերում այնպիսի ճարպիկ կօմպրօմիսներ, որոնք կամաց-կամաց հանգստացնում են նրան ու թմրեցնում:

Տ. ԳԱԼ. (շարունակելով նայել Ե-գի-նէին) Այո, ճիշտ է, բայց հասարակական կարծիքը:

Պ. ԳԱԼ. Լօխ էլ թիքում ըն անաստուածի իրեսին:

ՍԱՌ. Լօխ: Ոչ, պարոն Բարսեղ, հասարակական կարծիքը օպերետտային դատաւոր է, աւազակին դատելով, նոյն աւազակի հետ կանկան է պարում: (Բոլորը ծիծաղում են բացի Ե-գի-նէից:)

Պ. ԳԱԼ. (հաղաւթի և ծիծաղելով) Գեափդ ինի, Սուսիս:

ՎԱՐ. Մենք գիտենք միայն վերդովուել, իսկ պատժել — երբէք: Կանցնի մէկ, շատ շատ երկու տարի, ամեն ինչ կը մոռացուի, և դուք, ես, բոլորս նորից կը սխտենք սեղմել Նոյն Առաքել Արաբաջեանի ձեռքը, նորից յարգանք ցոյց տալ նրան:

ՍԱՌ. Այդ Արաբաջեանը յիմար է Եթէ ես լինէի նրա տեղը, կը ստի-

պէի այն անպիտանին կնոջս հետ ամուսնանալ, ինքս էլ խաչեղբայր կը լինէի: (Բոլորը ծիծաղում են բացի Ե-գի-նէից:)

Պ. ԳԱԼ. (ծիծաղելով ու հաղաւթի) Վրէյ, մրեռայ, Սուսիս, մրեռայ...

Տ. ԳԱԼ. Իսկ դ՞ուք, պ. Սուլթանեան, ինչ կանէիք:

ՍՈՒԼ. Ես կարճակէի կնոջս, ապահովելով նրան նիւթապէս: (Երճնէն գալիս է և բռնակէրը հաստատուելով:)

ՄԱՐ. Ո՞վ է էլի թէյ ցանկանում: (Բոլորը լսում են հրաշարում են:)

Տ. ԳԱԼ. Իսկ դ՞ուք ինչ կանէիք, պարոն Արեւիկեան, եթէ այդ Արաբաջեանի տեղը լինէիք: (Ե-գի-նէն ցնցոտեղով, ուշադրութեամբ լսում է:)

ՍԱՌ. (սասնջին) Օ՜հ...

ՄԻՀ. Ե՞ս... Կը ներէի:

Տ. ԳԱԼ. Ձեր կնոջ անպատուութիւնը...

ՄԻՀ. Այո:

ԵԻՓ. (յանկարծ արջաչում է լէլե-ճիչ) Ա՛հ...

ԱՄԵՆՔԸ Ի՞նչ պատահեց:

ՄԻՀ. (վախեցած ոտի հանգնելով) Եւզինէ...

ԵԻՓ. Ոչինչ. . (Աշխատում է ծպտուի) Կայծակ...

ՍԱՌ. (ճաթնաւթով լսում-սրտի) Եւ ինչ կայծակ: Ահա և սարսափելի որոտում: (Լսում է որոտում:)

Պ. ԳԱԼ. Եղիւ մարգարէի քիւրքը ճղեցին:

ՍԱՌ. (ծիծաղում է) Հա հա հա, քիւրքը:

Տ. ԳԱԼ. (ճաթնաւթով է Ե-գի-նէին և ոտը հայեացքով նայում էր երեսին) Գուք կայծակից էք աւելի վախենում, թէ փոթորիկից: (Ե-գի-նէն պիտի ծպտում է: ինչո՞ւ ընդհատեցիք հետաքրքրական խօսակցութիւնը: (Նստում են:)

Հա, ուրեմն, պարոն Միհրան, դուք կը ներէ՞ք:

ՍՈՒԼ. Այդ ինձ Համար Հասկանալի է:

ՄԱՐ. Միհրան, այդ ինչն ես տեսնում:

Պ. ԳԱԼ. Էդ Հոնց կը ներէ՞ր, խելքըս իսկի պէն չի կտրուում:

ՍԱՌ. Այո, Հոնց:

ՎԱՐ. (ոտի է հանգստանալով յանկարծ գիտարարելով) Չեմ Հասկանում ինչո՞ւ է ձեզ զարմացնում Միհրանի ասածը: Միթէ տիկին Արաքսեանն անբարոյական է եղել: Անպիտանի մէկը նրան մոլորեցրել է Համարեա թէ մանուկ Հասակում. օրիորդը տասնհինգ տարեկան է եղել: — Միթէ դա այնպիսի մեծ յանցանք է, որի Համար ամուսինը պիտի տանջէր նրան մինչև ինքնասպանութիւն: Ասացէք խնդրեմ, ո՞ր տղամարդն է մինչև ամուսնութիւն իրան մաքուր պահում: Կարող էք ցոյց տալ մի այդպիսի տղամարդ: Ի՞նչու կանայք ներում են մեզ մեր ամենագոյնի կեղտերն, իսկ մենք չենք ուզում ներել նրանց սխալը: Ես թող եմ տալիս, որ Արաքսեանը կարող էր չափազանց կատաղել կնոջ դէմ նրա անցեալի պատճառով: Թող եմ տալիս, որ նա պիտի իրան խայտառակուած Համարէր: Բայց ո՞ր էր այդ մարդու ներքին դատաւորը, որ յիշեցնէր նրան իւր սեպակական անցեալը, ուր անշուշտ կան կեղտեր: Ինչո՞ւ թըշուառ կինը ներել է նրան այդ կեղտերը, իսկ ինքը-ոչ: Որովհետև մէկը կին է, միւսը տղամարդ: Որովհետև Հատուկ Հասարակական կարծիքի ամբողջ լուծը կանանց վրայ է ծանրացած: Բայց չէ՞ որ այդ անարդարութիւն է, սոսկալի անարդարութիւն: Եւ ինչո՞ւ պոնէ մի անգամ չբո-

ղոքել այդ անարդարութեան դէմ: (Տիրում է մի ասի վայրէշան լուսնին: Ե-գինէն իւր խոսքովն ընդ-ցնելու համար յօդեմում է դաշնամուրին և սկսում համայն, դողալով չեմ-ներով և ներկային արդէն նորաները: Տ. Գալանտարեանը շարունակ դիտում է նրան, ինչ Սաստիկեանը դիտում է արի. Գալանտարեանին: Միհրանը, լսելով Վար-սանեանին, հաստատեալ նշաններ է տեսնում:)

ՍՈՒԼ. Տարօրինակ բողոք: Մոռանամ Հարազատ կնոջս կեղտը, թէ ինչ է բողոքում եմ անարդարութեան դէմ: Ազատիւր ինձ այդ տեսակ բողոքից:

ՎԱՐ. Սխալը, պարոն Սուլթանեան, և ոչ կեղտը, սխալը: Սակայն կարելի էր և կեղտը մոռանալ, եթէ մեր աշխարհահայեացքն աւելի լայն լինէր: Ով դիտէ դուցէ ապագայում Հայկանանք, որ տղամարդի և կնոջ բարոյական պարտաւորութիւնները Հաւասար են, Հասկանանք նաև, որ յանցանք ներելը յանցանք գործել չէ: Իսկ սխալը, յափշտակուելը, անպիտաններից խաբուիլն այժմ էլ կարող ենք ներել, պէտք է ներենք, մինչև անգամ պարտաւոր ենք ներել:

ՍՈՒԼ. Այդ մասին ես ձեզ Հետ կը վիճեմ յետոյ: Այժմ թողնենք, տիկին Եղիշէն ձանձրանում է:

Տ. ԳԱԼ. Ես այդ վաղուց եմ նրկատում:

ՍԱՌ. Խնդրենք տիկնոջը մեզ Համար մի բան նուագի:

ՍՈՒԼ. Այ, այդ ես Հասկանում եմ: Տիկին, մի զրկէ՛ք մեզ Հոգեւորից:

ՍԱՌ. Եւ զինէն նազ անողներից չէ:

Պ. ԳԱԼ. Ըմբօ, խէ պըտի նազ անի, խէ, մունք Հոգեւոր: (Ե-գինէն նորում է դաշնամուրի մօտ և նուագում)

յեւան լինած առաջին նօսան: Ապրա-
յեանն եւ Մարթան յի անկեանում զիճում էն:
Միհրանը ծիւղով անցաւ դարձ Ե անում
խորհի պարի պաշէ հանդարտ հայլերով:)

Տ. ԳԱԼ. (առանցին ահաւան) Նկա-
տեցիր քանի անգամ գոյնը փոխեց...

Պ. ԳԱԼ. Ա կնիկ, թողար տես-
նենք, պին չունիս...

ՍԱՌ. (պատահաւ լուս. Է, յեպոյ) Հիա-
նալի է, հիւանալի... Բայց այդ, կա-
ցէք կացէք, այդ ծանօթ բան է...

ԵԻԳԻՆԷ. Զօպէնի նօկտիւրն է
«կաթիլ» անունով, ես շատ եմ
սիրում... ամբողջ օրը պիւպետրի
վրայ է... ոչ միւսանալիս, ոչ վիշտ,
այլ հիւանդ հոգու տառապանք:
(կամայ համայ յեւանը լուսանում էն,
գլուխը լեւաւում է հրծին:)

ՄԱՐԹԱ (ճօպէնու լուս. Ե-գինէն) Ահ
ինչ պատահեց, դու զունատուցիր:
(Ե-գինէն նաւաւում է: Ուշքը գնում
է... Զոր... (Բոլորը շփոթւում էն,
չբացաւ լուս. Ե-գինէն: Սաւաթեանը ջուր
է ճօպէնում:)

ՄԻՀ. (վախեցած) Եւզինէ... (Չո-
ւում է նրա աւջի:)

Տ. ԳԱԼ. (ահաւան) Լաւ ուշա-
դրութիւն դարձրու, այդ բոլորը նը
բանից է. .

Պ. ԳԱԼ. Փիէ...

ԵԻԳ. (աշի գաւով) Ոչինչ, ոչինչ,
մի վախենար: (Միհրանի օգնութեամբ
վեր է կենում, ձիւն անելով ժպտալ:)
Կայծակն ինձ վախեցրեց: (Հիւրերին:)
Ներեցէք, խնդրեմ, գլուխս պտտեց,
ուրիշ ոչինչ... Անցաւ, բոլորովին ան-
ցաւ: Նստեցէք, ուրիշ բան կը նը-
ւագեմ... (Սկսում է նաւագել աւաթ
Բան: Բայց հիւրերն այնքան շփոթուած
էն, որ չեն վարարանում չանցրացնել պան
արտահան:)

Պ. ԳԱԼ. Էդ մուկիկը որ կայ,

մարդու արինը տակն ու վրայ է
անում...

ՍՈՒԼ. (պատահաւ) գոնէ ես չէի
կամենայ ձեզ ձանձրացնել, տիկին:
Դուք, երեւի, տկար էք կամ յոգ-
նած, հանգստացէք...

ՄԻՀ. (դաշնաճարի հափարէլը ծած-
կելով) Ես քեզ արգելում եմ...

Տ. ԳԱԼ. Բարսեղ, զնանք...

ՄԻՀ. (պինի Գաւաթաթեանին) Դուք
կը ներէք...

Տ. ԳԱԼ. Ի՞նչ ներելու բան կայ:
Ես առանց այդ էլ երկար մնալ չէի
կարող: Ես դործով էի եկել: (Ե-գի-
նէն, որ պաշտէ գոնաւոր հանգստեմ է
դաշնաճարի ճօպ: Չմոռանաք իմ ա-
ռաջարկութեան մասին պարտն Միհ-
րանից թոյլտուութիւն խնդրել:)

ՄԻՀ. Այդ ինչ թոյլտուութիւն է:

ՍԱՌ. (հեգնաբար) Տիկինը մի նոր
ընկերութիւն է հիմնել, առաջար-
կում է Եւզինէին անգամ գրուել:
Մի խօսքով, երկու հարիւր բուրլու
գործ է:

ՄԻՀ. (պինի Գաւաթաթեանին) Իմ ա-
մուսինն ազատ է անելու, ինչ-որ
ցանկանում է, իսկ իմ զրպանը միշտ
նրա տրամադրութեան տակ է:

Տ. ԳԱԼ. (Ե-գինէն խորհրդաւոր)
Լսում էք, ազատ էք անելու, ինչ
կամենում էք: Գնահատեցէք, ցտե-
սութիւն:

Պ. ԳԱԼ. Ձեզ տխրութոյն Սա-
փով, թաթի տոր տեսնեմ... քը-
մատաղ: (Սեղմում է յեւ:)

(Հիւրերը գնում էն: Միհրանն աւ Մար-
թան աղէկացում էն նրանց ճիշտ նախա-
նէնէն:)

ՍԱՌ. (դաշնեթի ճօպ Բոլորից լուսան
Բանելով Միհրանի լուս) Մօտը չիսուն
բուրլի կայ: (Միհրանը վարդէի գրպանից
հանում է աւ պաշտ. երկու հար ձիւն-

որովհետև 25-ամյոյ:) Մերսի... (Մօթեանմէ
է Ե-գինէն, որ հանգնած է «էնէալի
Տէջ Կէդոմ») Եւ շատ լաւ ես անում,
որ այդ խորամանկ տիկին Գալամ-
քարեանին պատիւ չես տնում մին-
չեւ նախասենեակ ճանապարհ դնե-
լու: Յետոյ կասեմ պատճառը: Յտե-
սութիւն: (Դանէրի Տօր Հանդիպում է
Միհրանին ու Մարկոսին:) Յտեսութիւն:
(Գնում է:)

Տ Ե Ս Ի Լ VI

Եւգինէ Միհրան եւ Մարքա

Մինչև Միհրանին Մարկոսի վերադա-
նալը Ե-գինէն ժողովում է ուշաբթի-
շաբթի ու ժողովում նրանց երեւին:

ՄԱՐԹԱ Գու մեզ վախեցրիր, Ե-
գինէ, միթէ կարելի է այդչափ ներ-
վային լինել:

ԵԻԳ. Դատարկ բան էր, անցաւ,
չարժէ մտածել...

ՄԻՀ. Ես քեզ հարկւր անգամ խընդ-
րել եմ երբ տրամադիր չես, հիւրեր
չընդունել: Ինձ համար քո հանգստու-
թիւնն ամեն բանից թանկ է:

ՄԱՐ. Լրագրները ղրտեղ թողնելը:

ԵԻԳ. Քո սենեակում, սեղանի
վրայ:

ՄԱՐ. Ընթրիքի չսպասէք ինձ:
(Գնում է չափ հոգի երկրորդ դասերով:)

Տ Ե Ս Ի Լ VII

Միհրան եւ Եւգինէ

ՄԻՀ. (դառնալով) Վերջապէս, մե-
նակ ենք: (Համբուրում է:) Նստիր: Ես
ուզում եմ մի բանի մասին խօսել
քեզ հետ: (Նստում էն բաղնիքի մտնելի
Վրայ դէմ ու դէմ:) Մի վախենար,

վախենալու ոչինչ չկայ: Գիտե՞ս ինչ,
Եւգինէ. ահա մի քանի ամիս է քեզ
փոխված եմ տեսնում: Կարծես քեզ
անհանգստացնում է ինչ-որ վիշտ,
հոգս, վերջապէս, մի միտք և քանի
գնում է այդ փոփոխութիւնն աւելի
ու աւելի նկատելի է զառնում: Ասա,
ինչ է պատահել:

ԵԻԳ. (Վերհեծալով) Այդ մասին այս-
օր ոչինչ մի հարցրու:

ՄԻՀ. Ներողութիւն, դու իրա-
ւունք ունիս: Դու տկար ես, գնա,
ուրեմն, հանգստացիր: (Վեր է կենում:)

ԵԻԳ. (հաշտաբար) Նեղացմբ: (Ժող-
պալով:) Ես տկար չեմ, անցաւ, մի
նեղանար:

ՄԻՀ. Բայց դու ինձ խաբել չես կա-
րող, դու մի հոգս ունիս, մի կեղ-
ծիր, կեղծելը քեզ չի սազում:

ԵԻԳ. (հաշտաբար) Չի սազում...
(Ճակարկ շփելով:) Թող ինձ, ես ուզում
եմ քեզ համար նուազել...

ՄԻՀ. Երաժշտութիւնը քեզ յու-
զում է:

ԵԻԳ. Երբ հիւրերի ներկայութեամբ
եմ նուազում, իսկ երբ հիւրեր չը
կան, հանգստութիւն է տալիս իմ
ներկերին: (Նստում է դաշնամուրի դէմ:
Միհրանը դաշնամուրի վրայ հանգնում է նրա
Տօր: Ե-գինէն «նստում է նստալով ինչ-որ
մեղմապէս եղանակ, բայց շուտով լռանում
է և գլուխը լեռնում իրենից շուտ: Պա-
ռալով:) Ոչ չեմ կարող, ձեռներս չեն
շարժվում: (Միհրանը ուսերը բարձրացնե-
լով, դաշնամուրի սպասում է նրան շարա-
նակ:) Օո, ինչ տօթ է, կարծես օդ չը
կայ: (Վեր է կենում շուտահանգիստի մէջ
Վարդապետը յետ դաշնամուրի, յետոյ փեղէն բաց
անում:) Ինչ հիանալի երեկոյ է, անձ-
րեկից յետոյ լուսին: Ինչ մաքուր է
երկինքը: (Մօթեանմէ է և դաշնամուրի
բնակչաց լսողութիւնը: Ներս է «նստա-
լով»)

վրայ չափի մեղմ համակարգը լայնը):

ՄԻՀ. Բայց ցուրտ է, կարող ես մրսել, հեռու կաց: (Բահում է Ռեյի և չափահասից հետո մյուս: Յեթոյ չափահասը ծածկում է, լափարի լայն հեռավորում և նայում նրան ուշադրել):

ԵԻՓ. Երանի թէ մրսելի ու հիւանդանալի: Երանի մեռնելի: Ախ, Տէր Աստուած, որքան անտանելի է:

ՄԻՀ. (պառաշա) Եւզինէ, նայիր ինձ... (Մօթենում է ու յետեւից բռնում): Ես քեզ միշտ խելօք կին եմ համարել...

ԵԻՓ. Խելօք... մի ասա այդ բանը:

(Պառաշա լուռ տեսարան)

ՄԻՀ. Դէհ, ասելով ես թէ ինչի մասին ես մտածում:

ԵԻՓ. Ասեմ: Լաւ: Նստիր ահա այստեղ: (Նստում են): Լո՛ր, ես վաղուց ուզում էի քեզ պատմել մի պատմութիւն, հէքեաթ, ինչպէս կամենաս հասկացիր: Ես այդ կարդացել եմ չգիտեմ, ինչ գիտեմ ինչ գրքում և երբ, բայց ինձ վրայ շատ է ազդել: Լսում ես:

ՄԻՀ. Լսում եմ:

ԵԻՓ. Եղել է չի եղել, չգիտեմ ուր, ասենք հեռու Արևելքում, Արաբիայի թէ Հնդկաստանի մի հարուստ քաղաքում մի աղքատ այրի: Նրա ամուսինը, մի ազնիւ ու քաջ զինուոր, մեռնելով, իւր կնոջ ու միակ աղջկայ համար չի թողնում ոչ մի ժառանգութիւն, բացի իւր զէնքերը: Բայց աղջիկը մօրից ժառանգում է մի հոգեկան յատկութիւն—ծայրայեղ ինքնասիրութիւն: Այդ աղջիկը ոչ շատ գեղեցիկ է եղել ոչ տգեղ, ոչ շատ խելօք և ոչ չիմար: Մայրը սիրում է դժան աւելի քան իւր աչքի լոյսը,

փայփայում է մայրական անկաշառ սիրով: Ոչինչ չի խնայում նրա համար, տալիս է նրան իւր կարողութիւնից աւելի ուտում ու կրթութիւն:

ՄԻՀ. Այդ հետաքրքրական է, յետոյ...

ԵԻՓ. Մի օր այդ աղջկան տեսնում է մի ազնիւ, հռանդուն, խելօք մարդ: (Նայում Մեհրանի աչքերին): Մի խօսքով, մարդ, հաւանում է և իսկոյն վճռում նրա հետ ամուսնանալ: Մայրն ուրախութեամբ համաձայնվում է: Աղջիկը չի սիրում այդ մարդուն, երկար ժամանակ կռվում է ինքն իւր հետ, բայց յետոյ նոյնպէս համաձայնվում է... (զգայուն) Իւր մօրը բաղդաւորացնելու համար: Նա ամուսնանում է ազնիւ մարդու հետ առանց սիրոյ, բայց յետոյ, երբ ճանաչում է նրան, սկսում է ոչ միայն սիրել, այլ ուղղակի պաշտել, պաշտել ինչպէս կուռք: Իսկ բարի մարդը սիրում է նրան, հաւատում և շրջապատում է շքեղութեամբ, այն բոլորը, ինչ-որ գեղեցկացնում է կնոջ կեանքը...

ՄԻՀ. (պառաշա) Յետոյ...

ԵԻՓ. (հասալէւիչ ու ծախար շփելով): Բայց շուտով մարդու երախտիքը սկսում է ուտել նրան, ուտել ցեցի պէս: Չէ որ նա չքաւոր ծնողների զաւակ է: Մարդը նկատում է նրա վիշտը և պատճառը հարցնում: Մի օր կինը ընկնում է նրա ոտներին և ասում է. «քո անհուն սէրն է ինձ տանջողը... ես մեծ պարտքի տաք եմ—ահա իմ վիշտը: Ես ինքնասէր եմ, չեմ կարող տանել այդ պարտքը:» Ազնիւ մարդն ապշած արտասանում է. «դու խելագար ես, առաջին անգամն եմ տեսնում, որ սիրող կինն իւր ամուսնու սիրուց տանջուէ»:

«Այո, պատասխանում է կինը, քո սերն է ինձ տանջում: Մի սիրիր ինձ և ոչ միայն մի սիրիր, այլ և ատիր, վարուիր հետս կոպիտ, ծեծիր ինձ, հայհոյիր, և ես պակաս կը տանջուիմ: (Պառազա:) Մարդը չի կատարում նրա տարօրինակ խնդիրը: Այն ժամանակ ինքնասէր կինը կամաց-կամաց մաշւում է վշտրեից, թոքախտ է ստանում ու մեռնում: (Պառազա:) Մահ և ամբողջ հէքեաթը: (Վեր է կենում:)

ՄԻՀՐԱՆ (որ խորատու-լուսած լուսն է մինչև վերջը, մի փոքր լուսնի-նից յետոյ) Եւ դա հէքեաթ է:

ԵԻՔԻՆԷ: Հէքեաթ...

ՄԻՀ. Դու բոլորը պատմեցիր:

ԵԻՔ. Բոլորը:

ՄԻՀ. (ապի է կանգնած համայն-ի, նայելով Ե-գինէի երեսին) Ոչ, կարծեմ, մի բան մոռացար Այդ հէքեաթն ինձ ծանօթ է: Ինքնասէր կինը լինում է բարոյապէս իւր մարդուց շատ բարձր: Այնքան բարձր, որ մարդու

բոլոր արժանաւորութիւնները նսեմանում են նրա մօտ: Ինքնասէր կինը լինում է այնքան զրաւիչ, այնքան հրապուրիչ, որ իւր մի ժպիտով վարձատրում է ամուսնու բոլոր բարութիւնները: (Համբարտ-է:) Եւզինէ, դու չես կարողանում հէքեաթներ պատմել, աւելի լաւն է պատմիր եղելութիւն:

ԵԻՔ. Եղելութիւն: (Պառազա: Միհրանը նայում է նրան: Ե-գինէն երես-ջեռները դնում է նրա ոտերի վրայ, նայում աչքերին:) Որքան բարութիւն կալ քո աչքերում: (Չայնը դողդոջում է:) Իսկ ես... (Աչքերը լցւում է արրատու-տով:) Բաւական է... (Չեռները վերցնում է Միհրանի ոտերից հեկէկալով վազում դեպի ննջարան:)

ՄԻՀ. (ապառ ինչո՞ւմ է նրա երեսից և երբ Ե-գինէն բոլորովին անհետանում է. պառազա) Չեմ հասկանում... (Չեռը սեղմում է ճակարին:)

Վ Ա Ր Ա Ք Ո Յ Ր

Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Ա Ծ Բ.

Նոյն սենեակը նոյն կահ-կարասին ցերեկով: Կեսօրուայ մէկ ժամն է: Լուսամուտները դէպի փողոց բաց են: Յասակի, նաեւ կահ-կարասիի մի մասի վրայ սփռուել են սպիւրիւնեան արեգակի ախորժեղի ճառագայթները:

Տ Ե Ս Ի Լ Ի

Հռիփսիմէ, Մարթա, յետոյ եւզիմէ

ՀՌԻՓ. (Ներս է մտնում նախասենեակի դռներից գլխարկով ու վերարկուով: Նայում է շուրջը: Ոչ քի չտեսնելով մօտենում է նախ Միհրանի առանձնասենեակի դռներին, ականջ դնում: Չայն չլսելով, մօտենում է ննջարանի դռներին, ուզում է ներս մտնել, թողնում է մտադրութիւնը, յետ դառնում: Չախ կողմի խորքի, այն է սեղանատան դռներից ներս է մտնում Մարթան հագնուած՝ գլխարկով) Ահ, հրտեղ էք: (Համբուրում են:) Մանում եմ ներս, ոչ ոք, աղախին էլ չկայ, իսկ դռները բաց զողերի համար:

ՄԱՐ. Այդ, երեւի, Միհրանն է մոռացել աղախինն կանչել, որ դռները փակի: Նա մոռացկոտ է:

ՀՌԻՓ. Փենեան տանն է:

ՄԱՐԹԱ Այո: Ուշ է զարթնել, հաղնում է:

ՀՌԻՓ. Նոր: (Նայելով իւր ժամացոյցին:) Մէկն է, չլինի թէ հիւանդ է:

ՄԱՐԹԱ Չգիտեմ: Բայց ահա և ինքը: (Ներս է մտնում Եւզիմէն ննջարանի դռներից: Նա հագած է տնային, բայց թանկագին կրտսրից նորածու կարած շրջաքղզնատ՝ Բարի կէսօր ..

ԵԻԳ. Այո, ուշ եմ զարթնել: Միայն լուսաբացին եմ աչքերս փակել: (Համբուրում է մօր հետ:)

ՀՌԻՓ. Ինչո՞ւ:

ԵԻԳ. Կարգում էի:

ՀՌԻՓ Ե՛րբ պիտի ձեռք վերցնես կարգալուց: (Մարթային:) Երեխայութիւնից զրքերի սիրահար է: Պատահել է, որ մի գիրք ուժով ձեռքից խլել եմ, թագգրել, կէս ժամ չանցած մի ուրիշն է վերցրել: Յաւ է էլի:

ԵԻԳ. (Մարթային) Ո՛ւր ես այդպէս պատրաստում:

ՄԱՐԹԱ (ձեռնոցները հագնելով) Ուզում եմ տիկին Սուրբթեանին այցելել: Բայց առաջ պիտի մտնեմ տիկին Գալամբարեանի մօտ: Միհրանն ինձ տուեց 200 բուրլի, որ այսօր անպատճառ տանեմ այն նոր ընկերութեան համար:

ՀՌԻՓ. (Եւզիմէին) Մարգօն ինչ է անում, ասա է՛:

ԵԻԳ. Դայեակը նրան տարել է զրօսեցնելու: (Մարթային:) Մի տանիւր այդ փողերը,

ՄԱՐԹԱ Ինչո՞ւ:

ԵԻԳ. Ես այդպէս եմ կամենում.

ՄԱՐԹԱ. Խնայողութիւն է այդ, թէ՛ կապրիդ:

ԵԻԳ. Ինչպէս կամենաս — հասկացիր, միայն այդ փողերը մի տանիւր:

ՄԱՐԹԱ Լաւ: Վերցրու: (Տալիս է փողերը):

ԵԻԳ. Պահիր մօտդ, կը վերադարձնես Միհրանին:

ՄԱՐԹԱ Ձեմ հասկանում միտքդ: Դէհ, ներիր, մայրիկ, ես շտապում եմ, բայց շուտով կը վերադառնամ:

ՀՌԻՓ. Ես էլ երկար չեմ նստելու: (Մարթան գնում է):

Տ Ե Ս Ի Լ ՈՒ

Եւգիեն եւ Հռիփսիմէ

ԵԻԳ. Այդ ուր ես շտապում, մամա: Գլխարկդ վերցրու, միտին նախաճաշ կանենք:

ՀՌԻՓ. Ձէ, պէտք է զնամ հօրաքրոջդ մօտ: Երկու ամիս է չեմ տեսել. ամօթ է: Նա քեզ շատ է սիրում, միշտ գովում է: Ով քեզ սիրում է, ես էլ նրան եմ սիրում: Դու ասա տեսնեմ, ինչո՞ւ այսօր աչք ունքդ թթուած է:

ԵԻԳ. Ասացի, որ անքուն եմ եղել:

ՀՌԻՓ. Ախ, ճշմարիտ, ասացիր: Ուշքս տեղը չէ: Գիտես, փենեա, քո պսակուելուց չետոյ ուշքս իսկի վրէս չի լինում: Ուրախութիւնիցս է, ուրախութիւնիցս: Դու բազմաւոր ես, ես էլ հարեա՞ծի պէս եմ: Աչքիս լոյս, հոգիս, (համըռուրում է) օրից օր

սիրունանում ես, այ ի՞նչ ասել է լաւ ապրել: Այդ ի՞նչ է, էլի նոր հագնւո՞ւտ: Յի, ոսկի է, ոսկի Միհրանը, թագուհու պէս է պահում քեզ: Երէկ մօտս էլ, հարիւրերորդ անգամ գովեց քեզ: Ինձանից էլ շքանորհակալ է, որ քեզ նման աղջիկ եմ պահել, մեծացրել նրա համար: Նա շատ ուրախ է քեզանով, շատ...

ԵԻԳ. (հեգնաբար ծիծաղելով) Աւելի կուրախանայ, երբ ամեն բան կիմանայ:

ՀՌԻՓ. Նա ամեն բան գիտէ, ամեն բան: Ես նրան բոլորը պատմել եմ: Նա այնպէս սիրում է հօրդ չափակը, որ ուզում է նրա անունով մի որդեգիր պահել:

ԵԻԳ. Այդ քեզ ի՞նքն ասաց:

ՀՌԻՓ. Ինչպէս չէ, հէնց երէկ: Այ, կարծեմ, առաջիկայ սեպտեմբերից մէկին վերցնելու է:

ԵԻԳ. Ես չեմ թողնի:

ՀՌԻՓ. Բա՛հ, ինչո՞ւ:

ԵԻԳ. Ձի հարկաւոր: Առանց այդ էլ մինք նրան շատ ենք պարտաւրան:

ՀՌԻՓ. Պարտակա՞ն: Ինչո՞վ: Փառք Աստծու, ուրիշ զոքանչների պէս նրա շլինքին չեմ նստիլ ու նրա հացով չեմ ապրում:

ԵԻԳ. Ես նրան արժանի չեմ...

ՀՌԻՓ. Ո՞վ ասաց արժանի չես: Պօղովնիկ Միրվելովի աղջիկն ունի արժանի: Եթէ նա բարի է, խելօք, փող շատ է աշխատում, պատիւ ունէ, դու էլ զեղեցիկ ես, խելօք, հրեշտակի պէս մաքուր...

ԵԻԳ. (հառաչանքով թագցնելով) Մաքուր, օօ, Տէր Աստուած, այս ի՞նչ տանջանք է... (Վեր է կենում, մօտենում լուսամուտներից մէկին):

ՀՌԻՓ. (մօտենալով նրան) Դու հիւանդ ես:

ԵԻԳ. (արագութեամբ իշխելով իրան) Անքուն եմ, անքուն: Դու որ գնաս, ես պառկելու եմ անկողին...

ՀՌԻՓ. Չատ լաւ կանես, որդի... Ահա ես գնացի... (Համբուրում է լսում է զանգի ծայն):

ԵԻԳ. Ահա, տեսնում ես, մի ժամ հանգիստ չեն թողնում: Երևի, Հիւր է: Ես դեռ մագերս կարգի չեմ բերել: Մի փոքր սպասիր, ես իսկոյն կը գամ: (Գնում է ննջարանի դռներով: Երմոնէն ներս է հրաւիրում Գաբրո Ազարեանին ասելով՝ «Այստեղ են»):

Տ Ե Ս Ի Լ III

Հռիփսիմէ եւ Գաբրո Ազարեան

ԳԱԲՐՈ ԱԶԱՐԵԱՆ (Հագնուած է ճաշակով, նորածնէ: Երեսին սիրայիր ժպիտ, ծնւերը նուրբ, ծայնը մեղմ եւ քարեհամբուր: Հեռուից գլուխ տալով, մօտենում է Հռիփսիմէին): Յուսով եմ չէք մոռացել:

ՀՌԻՓ. Վահ, Գաբրո... Այդ ո՞ր Աստուծոց: (Գաբրո՞ Ազարեանը համբուրում է նրա ծնորդ, իսկ նա՝ լ'ազարեանի ճակատը):

ԳԱԲ. Փողի Աստուծոց, մայրիկ, մամոնայի: Ամենքը փողի համար այստեղ են վազում, ես էլ վազեցի:

ՀՌԻՓ. Չատ ուրախ եմ, որդի, համեցէք, նստիր, որտեղ քէֆդ է: (Գաբրոն նստում է քաղկաթոռի վրայ, սպասելով սակայն, որ նախ Հռիփսիմէն նստի): Վահ վահ, աչքերիս չեմ հաւատում: Ասա է, ինչ կայ, գործով ես եկել:

ԳԱԲ. Հապա: Ինձ ուղարկել են այստեղ իբրեւ ներկայացուցիչ մի նոր ընկերութեան:

ՀՌԻՓ. Հա, ով գիտէ, հոր պիտի փորէք, նախ հանէք...

ԳԱԲ. Այո, այդպիսի մի բան: Ասացէք, ինչպէս էք, գնւք, Եղինէն: Լսել ենք, լսել ենք:

ՀՌԻՓ. (պարծանքով ցոյց տալով շուրջը) Տեսնում ես էլի, դիփ ծենեայիս համար է սարքած:

ԳԱԲ. (դիտելով շուրջը) Հիանալի է, շատ ուրախ եմ: Ասում են, շատ խելօք ու ազնիւ մարդ է ու շատ լաւ փաստաբան:

ՀՌԻՓ. Մի խօսքով, ծենեաս բաղդաւորուեց, զոհութիւն Աստուծո: Իհ, ձերոնք ինչպէս են:

ԳԱԲ. Իմ քոյրն էլ անցեալ շաբաթ նշանուեց:

ՀՌԻՓ. Վահ, ասա, որ ուրախանամ է: Ո՞րն է նշանուել:

ԳԱԲ. Փոքրը, Լիզան...

ՀՌԻՓ. Ո՞ւմ հետ:

ԳԱԲ. Մի բժիշկ ուսանողի:

ՀՌԻՓ. Աստուած երկուսին էլ մեծ բաղդի արժանացնի: Հաւատա, որդի, քոյրերիդ էլ ու քեզ էլ միշտ հաւաղատ որդուս պէս եմ սիրել: Չատ ուրախ եմ: Աղջիկս բաղդաւորուելուց յետոյ ուզում եմ, որ ամբողջ աշխարհը բաղդաւորուի: Ախ, ինչպէս է սիրում, ինչպէս է սիրում ծենեայիս...

ԳԱԲ. (ծխախոտի արծաթէ տուփը գրպանից հանելով) Կարելի է:

ՀՌԻՓ. Ի հարկէ. վահ, մոռացել ես, որ ես էլ եմ ծխում:

ԳԱԲ. (առաջարկում է ծխախոտ) Ես ձեր ոչ մի սովորութիւնը չեմ մոռացել: Այս շատ լաւ պապիրոս է: (Հռիփսիմէն վերցնում է ծխախոտ: Ազարեանը վառում է լուցիկի, նախ տալիս է նրան - ծխելու, ապա ինքն է ծխում): Ինքը Բողարճեանցն

է յատուկ ինձ համար պատուիրել իւր գործարանում: Մի մեծ արկղ բերել եմ հետս: Եթէ թոյլ տաք, վաղը մի քանի հարիւր կուղարկեմ ձեզ համար:

ՀՌԻՓ. (ծխելով) Զատ լաւն է: Իսկի չես փոխուել, էլի էն Գաբրօն ես, միշտ քաղաքավարի, բարի, կավալեր...:

ԳԱՅ. Իսկ դուք փոխուել էք, չաղացել էք, ջահելացել, սիրունացել...

ՀՌԻՓ. (շոյուած) Այս օրհնուած քաղաքում ամենքը չաղանում են...

ԳԱՅ. Օրհնուած: Այդ ինչպէս է, որ ուրիշներն անիծում են այս քաղաքը, իսկ դուք օրհնում էք:

ՀՌԻՓ. Մեղք են գործում անիծողները, որդի: Այս քաղաքի նման քաղաք չկայ: Քո Թիֆլիզն ինչ է սրա մօտ: Այստեղ ամեն բան լաւ է: Մարդիկ խելօք են, աշխատասէր, իսկ բարութիւնն էլ մի ասա, այստեղ չար մարդ չկայ: Մէկ էլ որ այստեղ նախանձ չկայ, որդի: Իսկ Թիֆլիզում, ո՛հ ո՛հ ո՛հ, մարդ են ուտում: Եթէ ժենեաս այնտեղ այսպէս բաղդաւորուէր, ու ու ու, ամենքը նախանձից կը տրաքէին, էլ բան չէր մնայ չհնարէին, որ աղջկաս իւր մարդուց բաժանեն: Այստեղ մարդիկ ժամանակ չունին նախանձելու: Ահ, ինչ ուշացաւ ժենեաս: Ես մի քիչ վաղում եմ, որդի, կը ներես: Ահա զալիս է:

ԵԻԳ. (ներս է մտնում եւ, նրկատելով Գաբրօյին, ցնցվում է, շփոթւում եւ մնում անշարժ)

Տ Ե Ս Ի Լ IV

Նրաւք եւ Եւգենե

ՀՌԻՓ. (ծիծաղելով) 2ճանաչեց...

ԵԻԳ. (մօտենում է սեղանատան

դռներին, մտածում: Երմոնէն: (Շտապով ներս է մտնում Երմոնէն: Եւգենեն ուզում է նրան մի քանի ասել, բայց մտածում է, վճռական շարժումն է անում յետոյ ծեռով նշան է անում նրան հետանալու: Երմոնէն գնում է զարմացած: Զարմացած է նաեւ Հռիփսիմէն)

ՀՌԻՓ. Փենեա, չե՞ս ճանաչում Գաբրօյին, մեր բարի, քաղաքավարի հարեան Գաբրօ Ազարեանին:

ԳԱՅՐՈ (Եւգենէն դուրս գալու րպէից ոտքի է վեր կացել եւ անշարժ կանգնած ժպտալով ըստպասում է նրա հայեացքին) Երեւի, շատ եմ փոխուել, ծերացել եմ: (Մօտենում է եւ կամենում Եւգենէի ծեռը համբուրելու):

ԵԻԳ. (ծեռը կամացուկ, մօրից թագուն խլում է նրանից) Բարեւ ձեզ...

ՀՌԻՓ. Հիմա ճանաչեցիր:

ԳԱՅ. Աչքից հեռու—մտքից ընկած: Իհ, ինչպէս կը հրամայէք ձեզ անուանել այժմ: Առաջ ինձ համար փոքրիկ ժենեա էիք, իսկ այժմ, Եւգենիա Պապիօֆնա, թէ տիկին Ալվերդեան: (Առանձին) Տէր Աստուած, որքան գեղեցկացել է:

ՀՌԻՓ. Գաբրօն ամեն բան լսել է Միհրանի մասին: ժենեա, շնորհաւորելու նրան, Լիզան նշանուել է:

ԵԻԳ. (անտարբեր) Այո:

ԳԱՅ. Այո, տիկին, թէ նշանուել է և թէ շուտով պիտի ամուսնանայ—գիտեմ, բայց թէ երկար ժամանակ կապրիմարդու հետ—Աստուած զիտէ:

ՀՌԻՓ. Ի՞նչ ես ասում, որդի, այ այ այ: Նստի՛ր, ի՞նչ ես կանգնել...

ԳԱՅ. Մեր ժամանակում կնոջ համար մարդուց բաժանուելն աւելի հեշտ է, քան ամուսնանալը:

ՀՈՒՓ. Իհ, դու էլի առաջուկ
կատակաւէրն ես: Ժենեա, ես գնա-
ցի: Գնացի, բայց շուտով կը գամ:
(Գաբրիէն:) Այսօր, երեւի, այստեղ
կը ճաշես, իսկ վաղն անպատճառ
իմ մօտ ես: (Վեր է կենում:)

ԵՒԳ. Մամա, աշխատիր շուտով
վերադառնալ, գործ ունիմ:

ՀՈՒՓ. Լաւ, լաւ. (գնում է:)

ՏԵՍԻԼ V

Եւգիեն եւ Գաբրիէլ Ազարեան

ԵՒԳ. (ուղեկցում է մօրը մինչեւ
նախասենեակ, սպասում է մին-
չեւ նրա ընդորովին դուրս գնալը եւ
դռները ծածկում. յետոյ մօտե-
նում է սեղանատան դռներին,
նայում դէպի ներս, դռները ծած-
կում. յետոյ կանգնում է ընմի
մէջ տեղում ու նայում Գաբրիէլի
ոտքից մինչեւ գլուխ)

ԳԱՅ. ամբողջ ժամանակ ոտքի
վրայ աչքերով հետեւում է նրան.
Նրա դէմքն արտայայտում է մերթ
զարմացում ու տարակուսանք,
մերթ ուրախութիւն եւ հրճուանք)
Վերջապէս: (Յարձակում է Եւ-
գիէին համբուրելու:)

ԵՒԳ. (առանց տեղից շարժուե-
լու, ծեռը քարճրացնում է այն-
պէս խիստ, որ Ազարեանը ըն-
ւեռում է տեղն ու տեղը. յետոյ
նայում է նրան խորին արհամար-
հանքով. «ի փոքր ժամանակ յը-
ռութիւն») Ես դրա համար չառանձ-
նացայ ձեզ հետ:

ԳԱՅ. (տակաւին ձեւացնում է թէ
չի հասկանում նրա իսկական
տրամադրութիւնը, ժպտում է)
Ներքեր, մոռացայ, որ կնոջ համար

զգուշութիւնը կէս առաքինութիւն է:

ԵՒԳ. (մղելով ինքն իւր հետ
կռիւ, որպէս զի կարողանայ սառ-
նարիւն լինել) Ինչո՞ւ էք եկել:

ԳԱՅ. Ահա սիրող եւ յարգող բա-
րեկամի համար աւելի քան անհաս-
կանալի մի հարց: Ներքեր, Ժենեա,
չէի սպասում:

ԵՒԳ. (վրդովութեամբ նրա սառ-
նութիւնից) Մի համարձակուէք ինձ
հետ խօսել եղակի:

ԳԱՅ. (փոքր ինչ շփոթւում է,
սակայն իսկոյն իշխում է իրան եւ
Շուգինէի տրամադրութիւնը կա-
տակի վերածում) Կարծեմ, վարա-
գոյրների ետեւում ոչ ոք չի թագ-
նուած, թէ՛ աղախինը սովորութիւն
ունէ դրան հետեւից ականջ դնելու:
Գեղեցկութեան թշնամին բամբա-
սանքն է, իսկ բամբասանքի աղ-
բիւրը — ծառաները: Մի պահէք,
տիկին, հայ ծառաներ, նրանք չա-
փից դուրս հետաքրքիր են...

ԵՒԳ. Թողէք ձեր կատակները եւ
պատասխանեցէք. ինչո՞ւ համար էք
եկել:

ԳԱՅ. Զարմանալի հարց, եկել եմ
ինչպէս ուրիշները, գործով, պաշտօ-
նով...

ԵՒԳ. Իմ տո՞ւնը, այստեղ:

ԳԱՅ. Աա, այդպէս ասացէք: Այցե-
լութեան: 2^է որ մենք բարեկամներ
ենք...

ԵՒԳ. Ուրեմն լսեցէք. այդ կը լի-
նի ձեր առաջին եւ վերջին այցե-
լութիւնը: Այս մէկ: Երկրորդ, դուք
չէք համարձակուի ոտք դնել իմ մօր
տունը: Հասկանո՞ւմ էք: (Արտասա-
նելով այս խօսքերը, մօտենում է
լուսամուտներից մէկին եւ հա-
յնացքը յառում դէպի փողոց:)

ԳԱՅ. (հիասթափուած, լռում է,

խորհում, յետոյ) Սրգեօք, խիստ չէք վարում ինձ հետ:

ԵԻԳ. (տակաւին պահպանելով սաննարիւնութիւն) Յամենայն դէպս, վարում եմ աւելի մեղմ, քան դուք վարուեցիք ինձ հետ:

ԳԱՅ. Ես ձեզ վրայ բռնութիւն գործ չեմ դրել:

ԵԻԳ. (երեսն արագ դարձնելով դէպի նա) Բռնութիւն: Դուք աւելի վատ միջոց էք գործ դրել: Եթէ լինէիք աւաղակ և ինձ անպատուէիք, այսօր ես հազար անգամ պակաս կը տանջուէի: Բայց ոչ դուք չափշտակեցիք ինձ քաղցր լեզուով, որ սրից ու կրակից զօրեղ է: Չեմ հերքում, դուք ինձ դիւր էիք գալիս, որովհետեւ գեղեցիկ էիք: Բայց մի մոռանաք, որ ես տասնուհինգ տարեկան էի, մի մոռանաք, որ կեանքն ինձ համար մի մթին աշխարհ էր: Աշմարիտ է, մի օր դուք ինձ թուացիք ասպետ: Այնպիսի ասպետ, որ պատրաստ էր իւր կեանքը վտանգի ընթարկել մի խեղճ աղքատ աղջիկ կրակից ազատելու: Բայց ինչ գիտէի, որ կրակը հէնց դուք ինքներդ էք: (Սկսում է անց ու դարձ անել):

ԳԱՅ. Չգիտէի, որ իմ սէրը ձեզ համար կրակ էր:

ԵԻԳ. Սէր: (Դառն ծիծաղ) Հա հա, սէր: Ծաղր, խաբէութիւն, անարգանք և ոչ սէր: Ես մինչև այսօր չեմ կարողանում ինձ հաշիւ տալ, ինչպէս պատահեց այդ: Բայց այդ օրն ես ոչ միայն հաւատում էի ձեզ, այլ և հաճելի էր ինձ հաւատալ: Եւ դուք, օգտուելով այդ բանից, գործ դրեցիք ձեր լեզուն, այդ թունաւոր դեղը: Նա կամաց-կամաց վարակում էր արիւնս, սպանում էր

իմ մէջ ամօթի զգացումը, և սպանեց: (Ընկղմում է զահաւորակի վրայ եւ երեսն ամօթից ձեռննորով ծածկում):

ԳԱՅ. (յտնւմ է նրան, հեռում կանգնած, յետոյ մի քանի քայլ մօտենում) Եւզինէ, այդ բոլորն անցած բաներ են: Ինչո՞ւ էք քրքրում անցեալը և ինքնեղ ձեզ տանջում: Այն օրից յետոյ մենք մի քանի տարի էլ եղել ենք հարևաններ և... բարեկամներ:

ԵԻԳ. Ես ձեզ երբէք չեմ սիրել:

ԳԱՅ. Բայց չէք էլ ատել, երբեմն մինչև անգամ թոյլ էք տուել ձեզ փաղաքշելու: Միթէ կարող էք հերքել այդ:

ԵԻԳ. (ցնցուելով) Օօ, զգուշի՛ր լոպէսներ:

ԳԱՅ. Ինչո՞ւ: Զգուշի կը լինէր այն ժամանակ, եթէ այդ օրից յետոյ ձեզ չհամբուրէի: Բայց ես ոչ միայն համբուրում էի, այլև սիրում ձեզ: Այո, այո, սիրում էի և, վկայ է Աստուած, ուրախութեամբ կամուսնանայի ձեզ հետ, եթէ հանգամանքները ներէին: Իմ վզին մեծ լուծ կար—մայրս և քոյրերս: Աւելացրէք և՛ այն, որ այդ միջոցին ես անգործ էի: Այժմ, Եւզինէ, պէտք է մոռանալ անցեալը և ապրել նոր զգացումներով: Դուք ժամանակակից կին էք, կը թուած, զարգացած, դուք պիտի հեռու լինէք նախապաշարումներից:

ԵԻԳ. (զլուխը քարձրացնելով վեր է կենում) Յետոյ... յետոյ:

ԳԱՅ. (խրախուսուելով) Այն օրից անցել է իննը տարի—մի ամբողջ լաւտեղանականութիւն: Դուք տեղափոխուել էք օտար քաղաք, յաջող կերպով ամուսնացել և ահա

մի տարի աւելի է վայելում էք հանգիստ ամուսնական կեանք: Այժմ ոչ ոք չգիտէ ինչ է եղել ձեր անցեալում, ոչ ոք, բացի ինձանից...

ԵՒԳ (զայրացած) Ոչ ոք: Սուտ էք ասում: Որ դուք գոնէ մի անգամ պարծեցած չլինէք ձեր յաղթութեամբ, դժուր, հա հա հա: Ո՛վ չգիտէ, որ դուք և ձեզի պէսները հէնց նրա համար էք ինձ նմաններին մոլորեցնում, պատուից զրկում, որ լետոյ պարծենաք: Դա ձեր հերոսութիւնն է: Բայց բաւական է: Լսեցէք. Ես ոչ միայն չեմ աշխատի ձեր լեզուի վրայ որքէ սանձ դնել, այլ և կազատեմ նրա ամեն մի սանձից: (Սկսում է անց ու դարձ անել:)

ԳԱՅ. (ապշելով) Այդ ինչպէս:

ԵՒԳ. Կարգացել էք Արաբաջեանի մասին լրագրներում:

ԳԱՅ. Ի՞նչ էք ուզում ասել:

ԵՒԳ. Այն, որ ես կը հետևիմ այն թշուառ կնոջ օրինակին:

ԳԱՅ. Եւ կը խոստովանէք ձեր ամուսնուն:

ԵՒԳ. Այո:

ԳԱՅ. (պառուգա) Դուք այդ չէք անի:

ԵՒԳ. Եւ ո՞վ կարգելի ինձ:

ԳԱՅ. Դուք չէք կամենայ ձեզ կործանել:

ԵՒԳ. Լաւ է կործանուել, քան թէ ապրել այնպէս, ինչպէս այժմ:

ԳԱՅ. Չէ՞ որ, ձեզ ամուսինը ձեզ սիրում է ու հաւատում, կը նշանակէ նա ձեզ համարում է անարատ:

ԵՒԳ. Այո, բայց ես խիղճ ունիմ:

ԳԱՅ. Եւ միթէ այդ խիղճը թոյլ կը տայ ձեզ մի հարուածով կործանել երեք կեանք: Ասում են ձեր ամուսինը լաւ մարդ է: Եթէ ձեզ չէք

խնայում, խնայեցէք գոնէ նրան:

ԵՒԳ. Խնայել խաբելով, խնայել ստորութեամբ, խնայել այնպէս, ինչպէս խնայել եմ մինչև այժմ: Օո, ոչ, դա խնայել չի նշանակում, այլ բարոյապէս կողոպտել մի ազնիւ մարդու: Դիտէ՞ք ինչ ասել է խղճի խայթոց, ո՞, ոչ: Եթէ գիտենայիք այս տունը ոտք չէիք դնի: Իսկ ես գիտեմ: Մի տարի է նա ինձ տանջում է: Սկզբում դեռ ոչինչ, որովհետև գիտակցութիւնս թմրած էր, որովհետև Ալվերդեանին չէի սիրում, որովհետև ամուսնացել էի նրա հետ հէնց այնպէս, ինչպէս ամուսնանում են առհասարակ կանանց մեծ մասը: Բայց լետոյ սկսուեց տանջանքս, երբ սիրեցի նրան: (Թեթեւ պառուգա:) Անցեալ օր երբ այստեղ խօսում էին Արաբաջեանի մասին, ես հազիւ զսպեցի ինձ, որպէս զի հէնց հիւրերի ներկայութեամբ չընկնիմ ամուսնուս ոտներին և չասեմ. «ես ևս մի տիկին Արաբաջեան եմ»: (Պառուգա:) Բայց այն, ինչ-որ չարեցի այն օրը, կանեմ այսօր, որովհետև պարտաւոր եմ անելու և չեմ կարող չանել... (Ընկղմում է քազկաթոռի վրայ եւ աչքերը յառում անորոշ տարածութեան մէջ:)

ԳԱՅ. (մի փոքր լռութիւնից յետոյ, հանդարտ անվստահ քայլերով մօտենում է, կանգնում նրա գլխի մօտ, պառուգա) Ես լսել եմ, որ դուք ունիք մի սիրուն երեխայ...

ԵՒԳ. (ցնցում է) Երեխայ...

ԳԱՅ. Որին, երեւի, սիրում էք թէ դուք և թէ ձեր ամուսինը:

ԵՒԳ. Խեղճ փոքրիկ:

ԳԱՅ. Ահա հէնց այդ խեղճ փոքրիկի համար դուք պիտի խնայէք ձեզ...

ԵԻԳ. (տակաւին ինքնամոռացութեան մէջ) Խեղճ Մարգո...

ԳԱՅ. Մի մոռանաք եւ՛ ձեր մօրը...

ԵԻԳ. (ուշքի գալով) Մայրս...

ԳԱՅ. Այո, այդ բարի և միամիտ կնոջը...

ԵԻԳ. (արագութեամբ ոտքի է կանգնում կատաղած) Որի բարեկամութիւնը դուք այդպէս ապականեցիք: Օո, բաւական է, հեռացէք...

ԳԱՅ. Կը հեռանամ, ի հարկէ, բայց խօսք տուէք, որ չէք կատարի ձեր անմիտ վճիռը:

ԵԻԳ. Ի՞նչ, ի՞նչ իրաւունքով էք պահանջում ինձնից այդպիսի խօսք:

ԳԱՅ. Սիրող մարդու իրաւունքով:

ԵԻԳ. Սէր... Մի սրբապղծէք այդ բառը: Կան բերաններ, որոնք իրաւունք չունին նրան արտասանելու: (Չսպելով իւր յուզումը, մօտենում է սեղանատան դռներին:)

ԳԱՅ. Ի՞նչ էք կամենում անել:

ԵԻԳ. Կանչել աղախինն, որ ձեր վերարկուն պահէ:

ԳԱՅ. (պառուզա, որի միջոցին Գաբրիո մէջ տեղի է ունենում հոգեկան պատերազմ. նա ճանաչում է Եւգինէի հոգին) Ես կը գնամ առանց աղախնի օգնութեան էլ: Բայց, Աստուած սիրէք, մի կործանէք ձեզ: Դուք այդքան երիտասարդ էք, զեղեցիկ, կեանքը ձեզ ժպտում է, երես մի դարձնէք նրանից: Եւգինէ, ես ձեզ լաւ չէի ճանաչում, այժմ ճանաչեցի: Խոստովանում եմ, ես ձեզ համարում էի մէկն այն կանանցից, որոնք... որոնք... այդչափ լուրջ չեն նայում կեանքին... բայց աչքերս բացուեցին, և այժմ ձեզ տեսնում եմ ձեր իսկական գոյներով: Ես մոլորուած էի, և ահա այժմ զղջում եմ... զո՞նէ այս բանին հաւատացէք...

ԵԻԳ. (հեզնական դառն ծիծաղով) Հա Հա Հա, զղջում եմ, Հա Հա, զղջում եմ, այդպէս շնչոտ: (Պառուզա) Բաւական է, բաւական է, այս բոլորին ամուսինս կարող է գալ, ես չեմ ուզում, որ դուք հանդիպէք միմեանց: Գնացէք...

ԳԱՅ. (ամօթից ընկճուած) Եւգինէ...

ԵԻԳ. Գնացէք, գնացէք, խընդրում եմ, ես առանց այդ էլ շատ եմ տանջւում: (մօտենում է նախասենեակի դռներին:)

ԳԱՅ. Գոնէ մի մեղմ հայեացք, ներման մի թոյլ ժպիտ:

ԵԻԳ. Առանց նայելու նրան, տանջանքով ցոյց է տալիս ձեռով դռները: Գաբրիո մօտենում է դռներին, տակաւին յուսալով, որ Եւգինէն կը մնոմանայ: Բայց տեսնելով, որ նրա դէմքի արտայայտութիւնը չի փոխւում, գնում է ամօթահար հանդարտ քայլերով:

ԵԻԳ. Եւգինէն սպասում է մինչեւ Ագարեանի հեռանալը, ծածկում է դռները, ընկղմում աթոռի վրայ եւ գլուխը դնելով թեւերի վրայ, դառն հնկեկում է: Այնուհետեւ մի վճռական շարժում անելով, ոտքի է կանգնում, աչքերը սրբում, ուշքը ժողովում, մի քանի վայրկեան անց ու դարձանում: Յետոյ մօտենում է սեղանատան դռներին, քաց է անում: Ներս է մտնում աղախինը:

Տ Ե Ս Ի Լ VI

Եւգինէ եւ Երմոնէ

ԵԻԳ. Դայեակը վերադարձաւ:

ԵՐՄ. Իսկի էլ չէ: Կօֆէն սխալաբան է:

ԵԻԳ. Հաւաքիր: Ես չեմ ուզում: (Պառուզա: Երմոնէն ուզում է գնալ Հսւում է զանգի ծայն:) Երեւի պարոնդ է: (Երմոնէն գնում է նախասենեակի դռներով: Եւզինէն իշխում է իրան, ուշքը բոլորովին ժողովելով եւ նստում դաշնամուրի մօտ, նուագում ուրախ եղանակ:)

Տ Ե Ս Ի Լ VII

Միհրան եւ Եւզինէ

ՄԻՀ. (հագած է ֆուսի. նա գալիս է դատարանից եւ շատ ուրախ է. դռների առջեւ պօրտֆեյը տալիս է Երմոնէին, որ իսկոյն տանում է նրա առանձնասենեակը, կրկին յետ դառնում սեղանատուն) Ահա, այդ ինձ դիւր է գալիս, երբ գործից վերադառնալիս քեզ տեսնում եմ դաշնամուրի մօտ, հազնուած, ուրախ, մոռանում եմ յոգնածութիւնս: (Մօտենում է ու համբուրում:) Զարունակիր, շարունակիր, ես ուրախ տրամադրութեան մէջ եմ... մի գործ տարեցի փառայել կերպով: Պատարանն արդարացրեց այն անմեղ թուրքին, որին թշնամիները ցոյց էին տուել իբրեւ եղբայրասպան: (Եստում է մօտը:) Պէտք է տեսնէիր, թէ խեղճ ուրախութիւնից ինչպէս էր լալիս: Օօ, որպիսի հոգեկան երջանկութիւն է տեսնել անմեղին շղթաներից ազատուած և զգալ, որ նրա ազատութեան մէջ դու էլ դեր ես կատարել: Նուագիր, նուագիր, այդ եղանակը համապատասխանում է իմ հոգեկան տրամադրութեանը...

ԵԻԳ. (վերջացնելով նուագումը, իտուզա) Զոք է դրսում:

ՄԻՀ. Վատ չէ: Բայց երկու շաբաթ ևս, և աֆրիկեան տաքերը կը սկսուին: Իհ, հոգ չէ, կը փախչենք: Լսիր, մայիսի մէկից մինչև սեպտեմբեր բոլոր գործերս յանձնում եմ համազասպին և չորս ամիս քեզ հետ պտտում եմ Եւրոպայում: Այո, այո, դու պէտք է տեսնես ինչպէս են ապրում քաղաքակիրթ ազգերը: Յոյս ունիմ, որ չես ասի, թէ վատ միտք է: (Չեղները վարցնում է իւր ծեղների մէջ:)

ԵԻԳ. Միթէ քո գլխում կարող է վատ միտք ծագել:

ՄԻՀ. Օօ, մի ասա, երբեմն շատ վատ մտքեր են ծագում: Օրինակ, այն երեկոյ. այն ինչ հէքիաթ էր, ամ: Աստուած գիտէ մի վայրկեանում ինչեր զգացի: Բայց յետոյ բանը հասկացայ: Երեխայ. ինչո՞ւ մինչև հիմայ ինձանից թագցնում էիր... (նայում է Եւզինէի աչքերին խորհրդաւոր:) Միթէ սիրող հայր չեմ... Ի հարկէ, Ի հարկէ, այդ դրութեան մէջ կնոջ բնաւորութիւնը փոխում է: Բայց, Ի սէր Աստուծո, կապրիզներ որքան քէֆ է ունեցիր, միայն ինձ մի վշտացրու: Եթէ ոչ, դիտէս, իրաւաբան եմ, օրէնքով կը դատեմ: Մէկ էլ տեսար որոշեցի. զրկել բոլոր իրաւունքներից և աքսորել ոչ այնքան հեռու տեղեր, այսինքն—խոհանոց, որ ինձ համար ձուածեղ պատրաստես: Ա՛հ, կերթա՛ս...

ԵԻԳ. Ուրախութեամբ: (Հեռանում է:)

ՄԻՀ. Օ, դիտեմ, կերթաս: Դու խոհանոցից սարսափող կանանցից չես. այն կանանցից, որոնք իրանց սալօններումն են խոհաբարուհի: Բայց ես քեզ չեմ ուղարկի: Որ այդ քըն-

քոյշ ձեռները կոշտանան... երբէք, փառք Աստու, քո բաղդից իմ գործերն այնքան լաւ են գնում, որ կարող ես մէկի տեղ երեք խոհաբար պահել: Սակայն. . (Վեր է հենում): Սաստիկ ցանկանում եմ Մարգօին համբուրել: Յուսով եմ որ մեր նազելի օրիորդը տանն է:

ԵԻԳ. Ոչ.

ՄԻՀ. Աա, թափառական, երբէք տանը չի նստում: Բայց եղանակը լաւ է, թող ազատ օդ շնչի: Բա՛ն, քիչ էր մնում մոռանայի: Ապասիր: (Դօտենում է սեղանատան դռներին): Երմոնէ՛, Երմոնէ: Այստեղ բեր պօրտֆէյլս: (Վերադառնում է Եւգինէի մօտ: Երմոնէն բեմով անցնում է Միհրանի առանձնասենեակը): Իսկոյն կը տեսնես: Մի թեթեւ սիրալիկ: Վաղուց է քեզ նուէրներ չեմ արել: Բայց թող տուր կանխավճարը ստանալ... (Գրկում է Եւգինէին և համբուրում):

ԵԻԳ. (առանձին) Օօ, ինչ տանջանք, Աստու՛ճ իմ... (Երմոնէն բեմով է պօրտֆէյլը):

ՄԻՀ. (անելով պօրտֆէյլը, աղախին նշան է անում հեռանալու. Երմոնէն գնում է սեղանատան դռներով. Միհրանը ըաց է անում պօրտֆէյլը, հանում է մի քանի արցիաներ, առաջարկում է Եւգինէին) Ահա, այս բոլորն այսօր դատարան գնալիս, մտայ «Եղիգարով» ընկերութեան գրասենեակը և գնեցի քո ու Մարգօի անունով: Վերցրու, փոխարէնը մի ժպիտ, օօ, ոչ, մի համբույր... (Համբուրում է):

ԵԻԳ. (որ աճին անգամ ամուսնու հարձակումից ցնցում է, վերցնում է թղթերը, նայում) Ի՞նչ բաներ են:

ՄԻՀ. Նաւթային ընկերութեան աքցիաներ:

ԵԻԳ. Ոչինչ չեմ հասկանում այս թղթերից: (Դնում է թղթերը դաշնամուրի վրայ):

ՄԻՀ. Ի՞նչ քո բանն է: Դու ուրիշ հոգով ես կրթուած: Հայրդ դիւնուորական է եղել: Նա քո մօտ միշտ խօսել է հրացանների ու թրնդանօթների մասին: Բայց, սիրելիս, ժամանակիս զօրեղ ղէնքերից մէկն էլ այդպիսի թղթերն են: Պահիր քեզ համար, տարուալ վերջը դիվիդենտ կը ստանաս: (Ուզում է գրկել):

ԵԻԳ. (յետ է քաշւում) Ա՛հ...

ՄԻՀ. Դու չե՞ս ուզում, որ քեզ համբուրեմ:

ԵԻԳ. (ծիգն է անում ժպտալ) Այո, չեմ ուզում:

ՄԻՀ. Աա, հասկանում եմ, դու ինքդ ես ուզում համբուրել:

ԵԻԳ. (ոտքի կանգնելով) Աստու՛ճ իմ, այլ ևս ոչ ոք չմնաց ինձնում. . .

ՄԻՀ. (նկատելով նրա այլայլուիւթը) Ինչ առաջիր... ոչ ոք չմնաց...

ԵԻԳ. (նայելով լուսամուտով դէպի փողոց) Այո, չմնաց...

ՄԻՀ. (ոտքի կանգնելով) Եւգինէ՛...

ԵԻԳ. (երեսը դարձնելով նրան) Ի՞նչ ես կամենում ինձանից, ինչ...

ՄԻՀ. Եթէ հիւանդ ես, պիտի բժշկ հրաւիրել: (Ուզում է մօտենալ դռներին):

ԵԻԳ. Ոչ ոչ, հարկաւոր չէ: Օօ, երանի թէ հիւանդ լինէի:

ՄԻՀ. Ասա, ինչ է պատահել: Կարելի է ազգականներիդ մասին վատ լուր ես լսել, գուցէ մայրդ հիւանդ է կամ մի կարիք ունիս: Ասա, չե՞ որ ես քեզ համար ոչինչ չեմ խնայում: Եւգինէ՛... (Գրկում է):

ԵԻԳ. (ազատուելով նրա գրկից) Թո՛ղ, մի գրկիր ինձ...

ՄԻՀ. (աւելի ու աւելի զարմանալով, դարձեալ մօտենում է նրան ու գրկում. այս անգամ Եւգինէն ուղղակի հրում է նրան) Դու ինձ հրում ես:

ԵԻԳ. Ոչ քեզ, այլ ինձ եմ հրում քեզանից, ինձ...

ՄԻՀ. Եւ դա... կատակ է...

ԵԻԳ. Կատակ... տանջանք է:

ՄԻՀ. Ո՞վ է տանջում, ինչո՞ւ:

ԵԻԳ. Նա, որ արժանի է տանջուելու և շուտով նա, որ արժանի չէ... (Արտասանում է խուլ ձայնով, հագիւ զսպելով հեկեկանքը):

ՄԻՀ. (ծակատը շփելով) Ահա հանելուկ... «Նա, որ արժանի է և շուտով նա, որ արժանի չէ»: Ոչինչ չեմ հասկանում, ոչինչ... բայց... դու սխալում ես, դու հիւանդ ես, զառանցում ես... Եւգինէ, վատ մտքեր են ծագում գլխումս, իմ մէջ կասկածներ են յղանում... պարզ խօսիր... (Եւգինէն լուռ է): Վերջապէս, այդ չափից դուրս է... (Մօտենում է եւ ընկնում նրա ձեռքը):

ԵԻԳ. (նայելով Միհրանին վրէտալի հայեացքով) Եւ ինչո՞ւ, ինչո՞ւ դու մի ուրիշ մարդ չես, կոպիտ, գռեհիկ, չար մարդ: (Ձեռն ազատում է նրա ձեռից եւ հեռանում):

ՄԻՀ. (ապշած, բեւեռուելով միեւնոյն տեղում ու աչքերը յառելով Եւգինէի վրայ. պաուզա) Ա՛ռ...

ԵԻԳ. (պաուզա) Ինչո՞վ պիտի վարձատրեմ քո բոլոր բարութիւնները, եթէ ոչ... անկեղծութեամբ... Այո, այո, միմիայն անկեղծութեամբ: Մի նայիր ինձ այդպէս, քո հայեացքն ինձ կը սպանէ...

ՄԻՀ. Վախենում ես, այո՞, վախենում ես: (Լռում է եւ շարունակ նայում):

ԵԻԳ. (մի քանի վայրկեան անց ու դարձ անելով, յանկարծ կանգ է առնում նրա առջեւ) Մի հարց... (Ծակատը շփելով, պաուզայից յետոյ վճռական շարժումն է անում) Այն երեկոյ դու ասում էիր, թէ եթէ դու լինէիր Արաբաջեանի տեղը, կը ներէիր կնոջդ անցեալը...

ՄԻՀ. Ասում էի, յետոյ...

ԵԻԳ. Արդեօք, համոզմունքով էիր ասում:

ՄԻՀ. Այդ ինչ հարց է... (Պաուզա: Չայնը քարցրացնում է): Այդ ինչ հարց է... (Պաուզա: Բռնում Եւգինէի ձեռքը եւ ուժով թոթափում): Ինչ հարց է մոյգ...

ԵԻԳ. Օո, ինչ ամուր ես սեղմում ձեռս, դու երկաթի ոյժ ունիս:

ՄԻՀ. (տակաւին քսոյ չթողնելով նրա ձեռքը) Ասա, ինչո՞ւ ես հարցնում...

ԵԻԳ. Հարցնում եմ նրա համար, որ ես... ես... մի անպիտան կին եմ, ես... արժանի չեմ... որ ես... մի... մի տիկին Արաբաջեան եմ...

(Արտասանելով այս քառերը, ձեռն ազատում է Միհրանի ձեռից եւ թուլացած ընկնում է թախթի վրայ: Երկարատեւ պաուզա, որի ժամանակ Միհրանը քարացած կանգնած է միեւնոյն տեղ, մի ուժեղ ցնցումից յետոյ: Իսկ Եւգինէն երկու ձեռներով երեսը ծածկած է: Վերջապէս, Միհրանը շփում է աչքերը, նայում շուրջը, յետոյ ինքն իրան, կարծես հաւաստիաւալու համար, երազումն է թէ արթնում):

ՄԻՀ. Այո ինչ է... երանգ... թէ

ցնորուել եմ... Բայց... կարծեմ, խել-
քըս գլխիս է... Ահա նա, ահա մեր...
Հիւրասենեակը... ծանօթ իրեր...
Օրը ցերեկով... Իմ փաղաքշանքնե-
րից յետոյ... Հէնց այստեղ, ինքն
իւր լեզուով (Մօտենում է ու ձե-
ռը բռնում): Յետ վերցրու ասածդ...
յետ վերցրու:

ԵԻԳ. Հաղիւ կարողացել եմ ասել:

ՄԻՀ. (Թոթափելով նրա ձեռը
ուժգին) Ուրեմն կատակ չէ այդ...

ԵԻԳ. (խորին տանջանքով ելնսը
դարձնում է նրանից) Ո՞վ կարող
է իւր ճակատագրի հետ այդպիսի
կատակ անել: (Չեռն ազատում է ու
քայլերն ուղղում դէպի ննջարան):

ՄԻՀ. (կտրելով նրա ծանապարհը)
Ոչ ոչ ոչ, ասա, որ ինձ փորձում է իր,
ասա, որ ցնորուած ես: Դէհ, ամա...
Աղաչում եմ, լսում ես, չեմ ստիպում,
այլ աղաչում եմ, աղերսում եմ, լը-
սիր, ես տանջւում եմ... Փպտա՛, որ
իմանամ, թէ սուտ էր, որ ինձ փոր-

ձում էիր... Ես կը տամ քեզ ամ-
բողջ կեանքս մի վայրկեանում, միայն
հերքիր, հերքիր ասածդ...

ԵԻԳ. Ես բոլորն ասացի:

ՄԻՀ. Ուրեմն չե՞ս հերքում... չե՞ս
հերքում... Աա, զարշելի... (Ուզում
է յարձակուիլ նրա վրայ, բայց
վայրկենաբար զսպում է իրան):
Քաղանը, գաղանը պիտի զսպել:

(Դերս եմ մտնում տիկ. Հռիփ-
սիմէ եւ տիկ. Մարթա դրսի հա-
գուստով եւ ապշած մնում):

ՄԻՀ. (հեկեկալով փաթաթում
քրոջ պարանոցին): Մարթա, Մար-
թա...

ԵԻԳ. (ընկնում է մօր գիրկը)

Մարթան, կարծես, իրողութիւ-
նը գուշակած, ատելութեամբ լի
հայեացքով նայում է Եւգինէին:
Իսկ Հռիփսիմէն ոչինչ չհասկա-
նալով, ապշած նայում է Միհ-
րանին:

ՎԱՐՄԱՌՈՅՐՆ ԻՃՆՈՒՄ Ե՝ ՀԱՆԴԱՐՏ.

Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Ա Ն Գ.

Բեմը ներկայացնում է Միհրանի ընդարձակ առանձնասենեակը: Երկու դուռ—խոր-
 ֆում եւ ձախ: Խորքինը սանում է նախասենեակ, որի միւս կողմումն է Միհրանի
 փասաբանական գրասենեակը, ձախինը սանում է հիւրասենեակ: Աջ պատի վրայ
 դեպի փողոց լուսամուտներ: Տնացիներն էլ եւ մուտք ունին ձախի դռներից: Աջ
 պատի սակ դրած է Միհրանի գրասեղանը վրէն հեռախօսի ապարատ, բանաֆ-
 ման, քղբեր, պատճառական գործեր. խորքի պատի սակ գրքերի պանարան զարաններով,
 ֆովր երկարե դրամարկը: Ձախ կողմում կառուցածով զահաւորակ եւ բազկաթու-
 ներ, սեղան վրէն ամսագրեր, մի տուփ ծխախոտով լի եւ այլն: Յասակին սփռած է
 պարսկական գորգ: Պատերին մի ֆանի դրախտներ եւ մի ֆանի քասրոնական նը-
 շանաւոր գործիչների, նաեւ եւրոպական հոկտոնների պատկերներ.

Տ Ե Ս Ի Լ I

Վարսամեան եւ Գրագիր

Վարագոյրը քարծրանալիս Վար-
 սամեանը, Միհրանի գրասեղանի
 մօտ կանգնած, թղթերի մօտ փըն-
 տրում է ինչ-որ թուղթ, իսկ զը-
 րագիրը մի թերթ ձեռին, գրիչն
 ականջի վրայ դրած, կանգնած է
 խորքի դռների առջեւ: Մի քանի
 վայրկեան լռութիւն:

ՎԱՐՍԱՄԵԱՆ Զգիտեմ որտեղ է
 դրել նա այն թուղթը: (Դադարում
 է փնտռել:) Լաւ, առ այժմ արտա-
 գրեցէք այդ խնդիրը, ինքը կը գայ,
 կը հարցնեմ:

ԳՐԱԳԻՐ (եղեսը դարձնում է
 դուրս գալու, իսկոյն ետ է դառ-
 նում. պառզա) Գրասենեակում մի
 քանի այցելուներ են սպասում:

ՎԱՐ. Իսկոյն կը գամ:

ԳՐԱԳ. Նրանք ուզում են անձամբ

պարոն Ալվերդեանին տեսնել:

ՎԱՐ. Սոացէք, որ Ալվերդեանն ոչ
 ոքի չի ընդունում:

(Գրագիրը գնում է: Վարսա-
 մեանը գրասեղանի մօտ կանգնած,
 ձեռը դնում է ծակատին եւ մտա-
 ծում: Խորքի դռներից ներս է
 մտնում Սառափեանը:)

Տ Ե Ս Ի Լ II

Վարսամեան եւ Սառափեան

ՍԱՌԱՓԵԱՆ (ծակատը թաշկինա-
 կով սրընչով) Ահա քեզ եւ գարնան
 սկիզբ, արդէն տաքն զգալի է: (Բա-
 րեւելով:) Հըմ, էլի միւսնոյն տրամա-
 դրութեան մէջ է մեր պարոնը:

ՎԱՐ. Անփոփոխ:

ՍԱՓ. Զարմանալի է, հասկանալ
 չեմ կարող ինչ է պատահել այս
 տանը: Միհրանը խօս այդպէս է,
 Մարթային խօսեցնել չի լինում, իսկ

Եւգինէն իւր ննջարանից դուրս չէ գալիս: Պէտք է վերջապէս, պատճառն իմանալ: (Զայլերն ուղղում է դէպի ծախի դռները:)

ՎԱՐ. Կարծեմ, հրամայուած է ոչ ոքի չընդունել:

ՍԱՌ. Ահա թէ ինչ: Տարօրինակ է, տարօրինակ, ոչինչ չեմ հասկանում: Ահա, ով որ է գալիս է: (Զայլերն ուղղելով ներս է մտնում Մարթան տխուր դէմքով:)

Տ Ե Ս Ի Լ III

Նրանք եւ Մարթա

ՄԱՐ. (գլխով սառն պատասխանելով Սառափեանի բարեւին, դառնում է Վարսամեանին) Այօր թիֆլիզի լրագիրներ ստացուել են:

ՎԱՐ. (ցոյց տալով զահաւորակի առջեւ դրած սեղանը) Բոլորն այնտեղ է:

(Մարթան մօտենում է սեղանին, լրագիրներ վերցնում եւ քայլերն ուղղում դէպի ծախի դռները:)

ՍԱՌ. Եւգինէն կարելի է տեսնել, քոյր Մարթա:

ՄԱՐ. (սառն) Հարցրէք աղախին: (Գնում է:)

ՍԱՌ. (Վարսամեանին) Տեսա՞ր, էհէ... ոչ, պէտք է ինչպէս եւ է ծանօթանալ այս կօմեդիայի բովանդակութեանը:

ՎԱՐ. Լաւ է իթէ կօմեդիա է եւ ոչ դրամա...

ՍԱՌ. Ինչ ասացիր...

ՎԱՐ. Ոչինչ... (Զախի դռներից գալիս է Հռիփսիմէն Եւգինէի մայրը. տխուր եւ յուզուած:)

Տ Ե Ս Ի Լ IV

Նրանք եւ Բիկին Հռիփսիմէ

ՀՌԻՓ. Միհրանն այստեղ չէ: (Տեսնելով Սառափեանին:) Արշակ, լաւ է, որ քեզ տեսայ: Գու ինձ հարկաւոր ես:

ՍԱՌ. Փառք Աստծու, ես էլ մէկին հարկաւոր եղայ: Հրամայիր հօրաքոյր...

ՀՌԻՓ. Գիտե՞ս ինչ... բայց (Նայում է Վարսամեանին, որ այդ միջոցին գրասեղանի մօտ կանգնած ինչ-որ գրում է շտապով մի կտոր թղթի վրայ) ... Բարով, որդի...

ՎԱՐ. (գլուխ տալով) Ես ձեզ չեմ խանգարի: Վերջացրի: (Գրիչը թողնում է սեղանի վրայ, վերցնելով գրած թղթերը:) Արշակ, եթէ Միհրանը հարցնի իմ մասին, ասա գրասենեակումն եմ: (Գլուխ տալով Հռիփսիմէին, գնում է խորքի դռներով:)

ՀՌԻՓ. Ի՞նչ հասկացող տղայ է: Ախ, Արշակ, ես անբաղդ եմ: Օգնիր. այս քաղաքում, բացի քեզանից, մօտիկ ազգական չունիմ...

ՍԱՌ. Ի՞նչ է պատահել...

ՀՌԻՓ. Մի հարցնի, որդի, ոչ մի բան մի հարցնի, միայն օգնիր...

ՍԱՌ. Բայց ինչպէս օգնեմ, ում օգնեմ, երբ ոչինչ չեմ հասկանում:

ՀՌԻՓ. Չի էլ հարկաւոր որ հասկանաս, որդի, դու միայն, ահ...ցը... այո, ասա Միհրանին, ասա... որ... մի խօսքով հաշտեցրու նրան...

ՍԱՌ. Ո՞ւմ հետ հաշտեցնեմ:

ՀՌԻՓ. Ժենեայի:

ՍԱՌ. (զարմացած) Միհրանը կռուել է Եւգինէի հետ... Քարերը

կը տրաքեն... երկինքը կը պատուով:

ՀՌԻՓ. Չեն կուռել, որդի, այլ
այլ... Բնչպէս ասեմ .. (Առանձին:)
Ախ, Բնչ դժուար է գաղտնիք պահել...
(Նրան:) Գիտես Բնչ, որդի, ասա
Միհրանին, որ սուտ է, որ ժեն-
եան... Խելքը գլխի չէ... փորձում
է... մի խօսքով Հանգստացրու նը-
րան... (Մկտում է լուս լինել:)

ՍԱՌ. (ձեռք ծակատին զարնե-
լով:) Աա, Հիմայ Հասկացայ... Մի
խօսքով ասա, վերջացրու էլի... Եւ-
գինէին զրպարտել են:

ՀՌԻՓ. Զրպարտել են, Ի Հարկէ,
զրպարտել են...

ՍԱՌ. Լուր են տարածել, որ նրա
անցեալը նման է Արաբաջեանի ան-
ցեալին... Եւ տարածողն է տիկին
Գալամբարեանը:

ՀՌԻՓ. Ինչ, դու մի բան լսել ես:

ՍԱՌ. Այո լսել եմ:

ՀՌԻՓ. Ուրեմ, խօսում են:

ՍԱՌ. Խօսում են:

ՀՌԻՓ. (Թուլանում ընկղմվում
գահատորակի վրայ) Տունս քան-
դուեց...

ՍԱՌ. (քննելով նրա ձեռքից)
Լաւ, ուշքի եկ, Հօրաքոյր... Աշ-
խարհում չի գտնուի մի ցինիկ, որ
Հաւստայ այդ զրպարտութեանը:

ՀՌԻՓ. Բայց Բնչ անեմ, որդի, Բնչ
անեմ, աղջիկս ձեռքիցս գնում է,
բաղդս ջուրն է ընկնում...

ՍԱՌ. Վեր կաց, Հօրաքոյր, քայ-
լերի ձայն եմ լսում, Չպիտի աղ-
մուկ բարձրացնել:

ՀՌԻՓ. (վեր կենալով) Սյո, այո,
չպիտի աղմուկ բարձրացնել... Եր-
եւի, Մարթան է գալիս... Օո, ես
չեմ կարող նրա երեսը տեսնել: Նա
ուզում է Հետս կուռել: Այս դռնե-
րով կը գնամ... (Գնում է խորքի
դռներով:)

Տ Ե Ս Ի Լ VI

Միհրան եւ Սառափեան

ՄԻՀ. Ներս է մտնում տնային
պիջակով, գիշերային շապկով,
օծիքը վերել բարձրացած, Նա գա-
լիս է ննջարանից եւ երեսում է,
որ գիշերն անքուն է անցկացրել:
Մտքերի մէջ խորասուզուած չը
նկատելով Սառափեանին, մօտե-
նում է գրասեղանին, նայում թղթ-
թերին, յետոյ մօտենում է գրքե-
րի պահարանին այնտեղ եւս ինչ-
որ որոնում եւ ապա դարձեալ
մօտենում է գրասեղանին: Այս
աւերող ժամանակ Սառափեանը
տարակուսած նայում է նրան,
մերթ ընդ մերթ գլուխն երերելով:

ՍԱՌ. (պաուզա. մօտենում է)
Ինչ երկար ես քնում:

ՄԻՀ. (սթափուելով) Աա, այդ
դու ես... այդպէս վաղ...

ՍԱՌ. Լաւ վաղ է... արդէն մէկ
ժամն է:

ՄԻՀ. (մեքենաբար) Արդէն մէկ
ժամն է: Նստում է գրասեղանի քով,
բաց է անում արկղերից մէկը: Այս
Բնչ է այստեղ: (Հանում է արկղից
մէկ ռեվօլվեր) Այս ինձ նուիրել է, ո՞վ,
այո, այո այն թուրք բէգը, որի եղ-
բօրը պաշտպանեցի: Ինչո՞ւ... Անցան
այն ժամանակներն երբ մարդիկ
կեանքի բարդ խնդիրները լուծում
էին զէնքով: Իսկ այժմ... (Արհա-
մարանքով ռեվօլվերը դնում է
սեղանի վրայ եւ շարունակում
արկղում որոնել:) Վերցրու, նուի-
րում եմ քեզ, Հարկաւոր կը գայ, դու
նախկին զինուորական ես:

ՍԱՌ. (վերցնում է ռեվօլվերն ու
նայում:) Հիանալի ռեվօլվեր է,

ամերիկական վերջին սիստեմայի... (դնելով գրասենյակին) Ջնորհակալ եմ: (Պաուզա:) Զբաղուած ես...

ՄԻՀ. (շարունակ որոնելով արկղի մէջ) Գործ ունիս հետս...

ՍԱՌ. Ուզում էի առաջարկել մի քիչ զբօսնելու ինձ հետ: Եղանակը վատ չէ, թէև մի քիչ տաք է:

ՄԻՀ. Ես ցերեկները երբ եմ զբօսնել... (Հանում է արկղից մի թուղթ, նայում վերնագրին, վեր է կենում, մօտենում խորքի դռներին:) Ռ՞վ կայ այդտեղ: (Գալիս է գրագիրը:) Այս թուղթը վաղը կարտագրէք և կը ներկայացնէք դատարանին:

ԳՐԱԳ. Հա, հէնց մենք էլ այդ էինք փնտռում: (Վերցնում է թուղթը:)

ՄԻՀ. Մէկ ժամն է, կողպեցէք գրասենեակը ու գացէք: (Գրագիրը ղգնում է:) Զարմանալի ողորմելի էակներ կան աշխարհում. այդ ապուշը, մինչև ամեն օր չարձակեմ պարապմունքից, ինքնադուլիս չի գրնայ: Կարծես, այդ ստրկական պաշտօնը հաճելի է նրա համար: (Սառափեանին է դառնում պաուզայից յետոյ:) Է՞լ ինչ կասես...

ՍԱՌ. Ոչինչ...

ՄԻՀ. Այդ քիչ է... Բայց, դէմքդ ցոյց է տալիս, որ մի բան ուզում ես ասել, ինչ էր խնդրում քեզանից հօրաքոյրդ:

ՍԱՌ. (զարմանալով ուշաթափուելով) Հօրաքոյրս...

ՄԻՀ Այո, իմ գոքանջը... 2է ո՞ր մի փոքր առաջ նա այստեղ լալիս էր քո առջև: (Նայելով նրան խորհրդաւոր:) Երբեմն մարդ կարող է պատի ետեից էլ զգալ, թէ ինչ են խօսում իւր մասին: (Մտածում է:) Բայց ինձ համար միևնոյն է, ինչ

ուզում են, թող խօսեն: Հասկանում էք, միևնոյն է... (Չեռով մի շարժումն անելով, դարձեալ նստում է գրասենյակի քով: Խորքի դռներից ներս են մտնում Սուլթանեանը եւ Վարսամեանը:)

Տ Ե Ս Ի Լ VI

Միհրան, Սուլթանեան, Սառափեան եւ Վարսամեան

ՄԻՀ. (տեսնելով նրանց, աշխատում է ձեւանալ անհոգ ու զուարթ) Աա, Կովկասեան ամերիկացի, գառը: Ի՞նչ է ասում քո գործնական փիլիսոփայութիւնը...

ՍՈՒԹ. Իմ գործնական փիլիսոփայութիւնը պատմում է ինձ, ներկայացնել քեզ ամերիկական հաշիւ և պահանջել քեզանից կորցրած ժամանակիս համար վարձ: Այդ ինչ է պատահել, բարեկամ, Ժենեւայի չէն ես ստացել, թէ մինիստրի պաշտօն, ահա երրորդ անգամն է գալիս եմ, և ասում են. «չի ընդունում»... (Նստում է գրասենյակի քով: Պաուզա:) Ծանօթացա՞ր իմ մեքենապետի գործի հետ: Բնա, այդ ինչ է, դու նիհարել ես և, կարծես, ծերացել... Ի՞նչ է պատահել...

ՄԻՀ. Ծանօթացա՞յ քո մեքենապետի գործի հետ:

ՍՈՒԹ. Հըմ, յոյս կա՞յ, որ նրան արդարացնեն:

ՄԻՀ. (առանց նրան նայելու, դէպի անորոշ տարածութիւն) Խեղճ մարդ: (Վարսամեանին եւ Սառափեանին) Երևակայեցէք մի համետ և աշխատասէր մարդ: Նա ունէ մի երիտասարդ կին, զեղեցիկ և

ոչ իմար, բարոյական, բայց վերին աստիճանի կենսասէր: (Հառաչանք զսպելով): Ամուսիններն ապրում են հանգիստ և երջանիկ: (Յուզվում է: Պառուզա:) Այստեղ է գալիս մի ինչ-որ Ֆրանտ, երկար ժամանակ հետամուտ է լինում գեղեցիկ կնոջը: Երկու տարի կինը մաքառում է նրա հրապույրների դէմ, վերջը (յուզումը հազիւ զսպելով)... մոլորում է... էհ... կորցնում է խելքը...

ՍՈՒԼԹ. Արի ու հասկացիր կնոջ հոգեբանութիւնը:

ՄԻՀ. Մարդն իմանում է իւր անպատուութիւնը և կնոջը նախագգուշացնում: Կինն առաջ հերքում է, յետոյ յանձն է առնում յանցանքը և խոստանում է ձեռք վերցնել մոլորութիւնից... Բայց չի կարողանում: Երեք տարի մարդը տանջւում է, կարող էք երևակայել ինչպէս: (Սուլ-թանեանին): Գործին կցած է նրա յիշատակարանը. տառապող հոգու մի ամբողջ տրագեդիա է: (Զսպելով յուզմունքը նորից դառնում է Սառափեանին եւ Վարսամեանին): Մի օր նա որսից վերադառնալով, հանգիպում է կնոջը սիրականի գրկում...

ՍԱՌ. Եւ իսկոյն, ի հարկէ, Ֆրանտին սպանում...

ՄԻՀ. (հառաչելով) Օ՛, երջանկութիւնը մարդու համար այնքան հազուագիւտ բան է, որ երբ ձեռքն է ընկնում, ատամներով է պահում նրան: Այդ ամուսինը դեռ յոյս է ունենում իւր ընտանեկան հանգստութիւնը վերականգնելու: Նա զսպում է իրան: Այն ինչ Ֆրանտը կարծելով, որ հասել է իւր վերջին ժամը, գրպանից հանում մի դանակ, պաշտպանելու համար: Ամուսինը ասում է նրան. «Հեռացիր, ես չեմ սւգում

մարդասպան դառնալ:» Սակայն Ֆրանտը թոյլ է տալիս իրան մի արհամարհական ծիծաղ: Եւ ահա այդ ծիծաղը, իբրեւ լկտի անարգանք, կտրում է անպատուածի համբերութիւնը. թշուառը արձակում է հրացանը և Ֆրանտը թաւալւում է իւր սիրուհու ոտերի տակ:

ՎԱՐ. (պառուզա) Եւ այժմ կինը ողբում է իւր սիրականին, ի հարկէ:

ՍՈՒԼԹ. Ընդհակառակը, նա լալիս է իւր ամուսնու մասին: Եւ հէնց նա ինքն է ինձ խնդրել մի լաւ փաստաբան վարձել իւր մարդու համար:

ՎԱՐ. Ահա այստեղ կարող էիր ասել. «արի ու հասկացիր կնոջ հոգեբանութիւնը»: (Միհրանին): Բայց ես զարմանում եմ, ահա երեք տարի է քո օգնականն եմ և չեմ յիշում, որ մի գործ քեզ այնքան յուզած լինի, որքան այդ մեքենապետի գործը...

ՄԻՀ. (անցուղարձ անելով) Ինձ յուզում են այդ մարդու քաշած տանջանքները: Որքան համբերութիւն, որքան հոգեկան ոյժ պէտք է ունենայ մի մարդ որ կարողանայ զսպել իւր մէջ գազանին երեք տարի շարունակ... Իսկ նա մի հասարակ մեքենապետ է, գրեթէ անկիրթ...

ՍՈՒԼԹ. Իմ կարծիքով, աշխարհում երկու տեսակ մարդիկ գիտեն հերոսաբար կրել իրանց վիշտը – փիլիսոփաներ և աշխատանքի մարդիկ: Եւ դրանք են կազմում մարդկութեան բարոյական արիստոկրատիան: Միւսները միջին էակներ են և խաղալիք իրանց ճակատագրի հաճոյքի...

ՄԻՀ. (ուայելով Սուլթանեանին խոր եւ տարօրինակ հայեացքով) Այո՛:

ՍՈՒԼԹ. Այո: Ով երկնքում չի սառառնում մտքերով կամ ամբողջ էութեամբ

Թեամբ կպած չէ երկրին, ծառի ճիւղի պէս երերվում է ամեն մի թեթև հողմից... Ինչև է, ես շատ ուրախ եմ, որ իմ մեքենապետի գործը այդքան քեզ յուզել է, այդ կը նշանակէ, որ դու նրան կը պաշտպանես զգացումով: Զատ ուրախ եմ: Դէհ, ցտեսութիւն, ես գնամ թըշուառի ընտանիքին ուրախացնեմ, որ յոյս կայ նրան արդարացնելու: (Դառնալով Սառափեանին:) Իսկ յետոյ ուզում եմ քեզ հետ «Եւրոպա» հիւրանոցում միլաւ ճաշել: Գնանք:

ՍԱՌԱՓ. Ահա այդ բարձր է ամեն մի փիլիսոփայութիւնից: (Դիտելով ինքնին:) Ցտեսութիւն: (Վարսամեանին:) Մըտածիր որքան կամենում ես խորը, բայց մի սպասիր կեանքից կատարեալ երջանկութիւն, այլ վերցրու այն, ինչ-որ նա տալիս է, թէ կուզէ մի ուրախ ճաշ շամպանիայով: (Սուլթանեանին:) Ես քո խոնարհ ծառան եմ: Ցտեսութիւն: (Սառափեան եւ Սուլթանեան գնում են խորքի դռներով:)

Տ Ե Ս Ի Լ VII

Միհրան եւ Վարսամեան

ՄԻՀ. (Դժոխքների մէջ խորասուզուած մի քանի վայրկեան լուռ անց ու դարձ է անում: Պառուզա:) Ի՞նչ ես կարծում, նա իրաւացի է:

ՎԱՐ. Ո՞վ:

ՄԻՀ. Սուլթանեանը. նա ասում է ով երկնքում չի սաւառնում կամ երկրին կպած չէ իւր ամբողջ էութեամբ, երերվում է ամենաթեթև հողմից:

ՎԱՐՍ. (որ շարունակ նայում է

էր նրան տխուր հայեացքով, հետեւելով նրան իւրաքանչիւր շարժմանը) Նա մի բանում իրաւացի է, այն է, աշխատանքի մարդիկ աւելի հեշտութեամբ եմ կրում իրանց վիշտը: Այո, ես կարծում եմ, չկայ վիշտ, որին անկարելի լինէր խեղդել աշխատանք ասուած առիւծի ճիրաններով: Այս տեսակէտից զարմանալի է ինձ համար քո վերջին ժամանակուայ ծուլութիւնը...

ՄԻՀ. (յանկարծ կսւնգ առնելով, նայում է նրան խորը-խորը) Ինչո՞ւ ես այդ ասում:

ՎԱՐ. (շփոթուելով նրա հայեացքից) Դու փախչում ես աշխատանքից:

ՄԻՀ. Բայց ես վիշտ չունիմ:

ՎԱՐ. (կամենալով ուղղել իւր անզգուշութիւնը) Ես այդ չէի ուզում ասել: Ահա մօտ երկու շաբաթ է դու գործով չես հետաքրքրւում, ոչ ոքի չես ուզում ընդունել: Եթէ այդպէս շարունակես, շուտով մենք կը զրկուենք կլիենտներից:

ՄԻՀ. Եւ այդ քեզ շատ կը տրեւրեցնի:

ՎԱՐ. Այո, որովհետեւ դու կարող ես կորցնել տարիների ընթացքում ձեռք բերած հաշակը...

ՄԻՀ. (դառն ծիծաղով) Հոչակ, հա հա հա, հոչակ: Միթէ որ և է հոչակ կամ լաւ անուն կարող է մարդուն բաղդաւորեցնել: Մարդու այստեղը (խփելով սրտին) պիտի հանգիստ լինի...

ՎԱՐ. Ես կարծում եմ, երբ մարդ կատարում է իւր պարտականութիւնները, նրա սիրտը միշտ հանգիստ պիտի լինի...

ՄԻՀ. Միթէ, միամիտ և մաքուր երիտասարդի խօսքեր: Բայց, ասան

ինձ, շատ մարդիկ ընդունակ են կատարելու իրանց պարտականութիւններ, ահա, շատ մարդիկ: (Կանգնելով նրա դէմ ու դէմ ու նայելով ուղիղ աչքերին:) Համազասպ, ես գիտեմ ինչ ես ուզում ասել, ինչ ես մտածում այս բոլորին, այո՛, այո՛, գիտեմ ինչ պարտականութեան մասին է խօսքդ: Դու ինձ մեղադրում ես մտքումդ, այնպէս չէ՞, համարում ես ինձ թուլամորթ, այո, ասա՛: Ինչո՞ւ ես երեսդ դարձնում, միթէ ես լիմա՞ր եմ, միթէ չը գիտեմ բարեկամիս աչքերի մէջ կարդալ նրա մտքերը: Այո, այո, դու ամեն բան գիտես, միայն համեստութիւնը, այդ կեղծ զգացումը թոյլ չի տալիս քեզ ինձ բացարձակ յանդիմանելու:

ՎԱՐ. Միհրան:

Միհ. Իգուր մի՛ կարծիր, համազասպ: Մեր բարոյական հայեացքները մի և նոյն են, և այսքանը բաւական է: Սակայն գաղափարների և իրականութեան մէջ կայ ահագին խորխորատ: Գիտեմ, դու ուզում ես, որ ես հերոսաբար անցնեմ այդ խորխորատը: Կանցնեմ, կանցնեմ, տալիս եմ քեզ ազնիւ խօսք:

ՎԱՐ. (ուրախանալով) Այո՛, յուսամ... Բայց ես այդպէս էլ համոզուած էի ուրիշ կերպ չէր կարող լինել...

Միհ. Այն երեկոյ, լիշո՞ւմ ես, երբ դու խօսում էիր Արաբաջեանի մասին, քո իւրաքանչիւր բառն իմ մէջ աւելի ու աւելի ամրացնում էր իմ գաղափարը: Քո մէջ ես տեսնում էի մի հզօր պաշտպանի:

ՎԱՐ. Ապացուցիր, ուրեմն, որ մեր բարոյական աշխարհը ամայն չէ, որ մենք ևս ունինք մարդիկ՝ բառի ընդարձակ նշանակութեամբ, գործի, և ոչ խօսքի մարդիկ...

Միհ. Կաշխատեմ:

ՎԱՐ. Դէ, թոյլ տուր, ուրեմն, սեղմել ձեռք իբրեւ հաւատարիմ զինակից: Ես խոստանում եմ հետևել քո օրինակին, եթէ իմ կեանքի հանգամանքներ էլ այդպէս հիւսուեն: (Սեղմում է ձեռքը:) Յետեութիւն, ես հեռանում եմ, որպէս զի դու այդ տրամադրութեան մէջ տեսնուես նրա հետ... Յետեութիւն: (Խորքի դռներին մօտ դարձեալ սեղմում է նրա ձեռքը ևւ գնում:)

Տ Ե Ս Ի Լ VIII

Միհրան մեհակ, յետոյ Մարթա

Միհ. Ազնիւ տղայ, նրան համարում էին տօլտօլական: (Նստում է գրասեղանի մօտ, վերցնում է մի գործ ևւ սկսում է կարդալ: Չախի դռներից ներս է մտնում Մարթան ևւ, տեսնելով եղբորն զբաղուած, կամացուկ մօտենում է գահաւորակի առջև ուրա՞ծ սեղանին ևւ, կանգ առնելով, նայում նրան վշտակցութեամբ: Միհրանը, ըստ երեւոյթին կարդում է, բայց միտքըն զբաղուած է իւր վշտով: Մերթընդ մերթ նա ցնցվում է: Վերջապէս, գործը շարտում է դէն, վեր կենում ու անց ու դարձ անում: Յանկարծ, նկատելով քրոջը, կանգ է առնում:) Դարձեալ:

ՄԱՐ. Այո, և միշտ քանի որ տանջվում ես:

Միհ. Ես այլևս չեմ տանջվում:

ՄԱՐ. Ո՞վ հաւատաց: Նայիր հաշիւուն, տես ինչ էիր և ինչ ես դարձել: Այս երկու շաբաթուայ ընթացքում դու տասը տարով ծերացել ես:

Գու գիշերները քուն չունիս, ցերեկները հանգիստ:

ՄԻՀ. Լաւ կանես, եթէ իմ մասին հոգալու փոխարէն, մտածես քո վարմունքի մասին: Գու նրան հալածում ես:

ՄԱՐ. Ես նրան միայն ատում եմ և ուրիշ կերպ չեմ կարող վարուել մի կնոջ հետ, որ անբաղդացրել է միակ եղբօրը:

ՄԻՀ. Ստոյմ ես, և չես զգում, որ նա ինքը անսահման տանջվում է:

ՄԱՐ. Երևի, խղճի խայթոցից, չէ: Եթէ նա խիղճ ունենար, քեզ հետ չէր ամուսնանալ...

ՄԻՀ. Մարթա...

ՄԱՐ. Այո, եթէ նա խիղճ ունենար, քեզ չէր խաբի:

ՄԻՀ. Նա ոչ միայն ինձ չի խաբել, այլ և իմ վերաբերմամբ վարուել է ազնուաբար:

ՄԱՐ. (դառն հեզնութեամբ) Միթէ... Ես այն ժամանակ նրան աղնիւ կը համարէի, եթէ նա իւր խոստովանութիւնն անէր ամուսնանալուց առաջ:

ՄԻՀ. Այն ժամանակ խոստովանելն այնքան մեծ քաջութիւն չէր լինի, որքան այժմ: Երբ կինը յանուն անկեղծութեան հրաժարվում է ճաշակուած երջանկութիւնից, հասկանում ես, ճաշակուած, նա արժանի է հիացման: Քանի որ նա հարսնացու էր, ինձ չէր սիրում, կարող էր վշտացնել ինձ սառնարիւն: Այն ժամանակ նա չգիտէր ինչ ասել է փոխադարձ սիրոյ քաղցրութիւն, իսկ այժմ գիտէ: Ահա ինչ եմ ես հերոսութիւն համարում: Արդեօք, շատերն են ընդունակ այդ տեսակ քայլի, այն էլ մեր կանանցից: Քեզ լաւ յայտնի է, որ ես նրան հաւատում էի ինչպէս սրբուհու: Եւ եթէ ամ-

բողջ քաղաքը նրան չարախօսէր— դարձեալ իմ հաւատը դէպի նա չէր խախտուի: Ուրեմն ինչ դժուարութիւն կար նրա համար իւր անցեալին ձանդից թազցնելու, եթէ չունենար նուրբ խիղճ, ազնիւ հոգի... Եթէ չսիրէր ինձ...

ՄԱՐ. Գեղեցիկ խօսքեր, սրանք պատիւ են բերում միայն քեզ, բայց նրան չեն արդարացնում:

ՄԻՀ. Ոչինչ չի կարող նրան այնպէս արդարացնել, որպէս հէնց իւր խոստովանութիւնը և ոչ ոք չի կարող նրան այնքան խիստ գատապարտել, որքան նա ինքը...

ՄԱՐ. (պառուզաւ մօտենում է եղբօրը) Լսիր, Միհրան. մանուկ հասակից մենք եղել ենք ընկերներ, քո վշտերն և ուրախութիւններն իմն են եղել, քո անունն ու պատիւն իմն եմ համարել: Մեր ծնողների մահից յետոյ ես քեզ համար եղել եմ մայր և հայր... Ուսուցչո թիւն անելով քեզ օգնել եմ, որ բարձրագոյն ուսում ստանաս: Ուրեմն ինչպէս կարող եմ սառնարիւն վերաբերուել քո ճակատադրին: Ասում ես. «ներում եմ: Գուցէ, բայց մի մոռանար, որ կայ հասարակական կարծիք, բարեկամների թագուռն արհամարհանք, թշնամիների չար ուրախութիւն: Այդ բոլորը դու գուցէ սկզբում կարողանաս արհամարհել, բայց յետոյ, յետոյ կը սկսես ականջ դնել շշուկներին: Եւ այն ժամանակ կատես նրան աւելի, քան կարող էիր ատել այժմ, եթէ այդպէս չմտածէիր: Ուրեմն միթէ աւելի լաւ չէ խնդիրը լուծել հէնց այժմ: (Պառուզաւ) Արձակիր նրան:

ՄԻՀ. Այդ է քո բոլոր ասելիքը: Հասարակական կարծիք, բարեկամների արհամարհանք, չգիտեմ էլ ինչ:

ՄԱՐԹԱ այդ բոլորից աւելի բարձր ու թանգ է ինձ համար իմ ներքին դատաւորի ձայնը: Ես գիտեմ, որ բարոյականի կողմից մեր կեանքի իննը տասներորդականը պատկանում է հասարակութեանը, գիտեմ, որ կան աւանդութիւններ, որոնց չի կարելի ոտնատակ անել անպատիժ: Բայց ես ուզում եմ հպատակուել իմ խղճի ձայնին... Իսկ նա, այդ ձայնն ինձ ասում է. «Եւգինէն արժանի է ներման:» Ոչ, այդ ձայնն աւելի է ասում: Նա ասում է. «Եւգինէն բարձր բարոյականութեան տէր կին է:» (Մարթան ապշած նայում է նրան): Զարմացիւր, բայց դա մի այնպիսի համոզմունք է, որին չի կարող խեղդել իմ մէջ ոչ մի հասարակական նախապաշարմունք: (Պատուա:) Միթէ ես չգիտեմ, որ ընկերական նիստ ու կացի պայմաններն անհատները չեն ստեղծում: Սակայն անհատները կարող են արհամարհել նրանց և մինչև անդամ փոփոխել... ինչ ասել կուզի, ես չէի կամենայ, որ նրա անցեալն այդպէս լինէր, բայց, մտածիւր, ո՞վ եմ ես ինքս, ի՞նչ է, վերջապէս, իմ սեպհական անցեալը: Այո, ի՞նչ է: Եթէ նա, հազիւ պատանեկական հասակում ընկել է մի խաբեբայի թակարդը, ինձ ոչ ոք չի խաբել, ես ինքս եմ խաբել... Այո, այո, թէև իմ խաբէութիւնն այնքան ստոր չէ եղել, որչափ այդ պարոնինը, բայց խաբէութիւն է եղել... Ես ևս մոլորեցրել եմ կանանց... ինչո՞ւ Եւգինէն ինձ ներել է իմ անցեալի կեղտերը, իսկ ես չպիտի կարողանամ նրա անցեալի ակամայ սխալը մոռանալ: Եւ ոչ միայն սխալը, այլ թէկուզ կեղտերը, եթէ լինէին կեղտեր... ՄԱՐ. Վարսամեանի խօսքերը...

ՄԻՀ. Աա, այդ խօսքերը ոչ Վարսամեանին են և ոչ իմը: Դրանք խօսքեր չեն, այլ արդար բողոք օրէնքի ոյժ ստացած անիրաւութեան դէմ... Եւ ես զարմանում եմ, որ դու, կանանց իրաւունքների պաշտպանդ, ընդդէմ ես մի այդպիսի բողոքի:

ՄԱՐ. Բայց ես չեմ ուզում, որ բողոքողն իմ եղբայրը լինի: Չեմ ուզում, որ նա լինի դարեւոր բերդի դէմ աւաջին զնդակ արձակողը:

ՄԻՀ. Եւ ուզում ես, որ նա լինի բարոյական պարագլիտ, հոգեկան քաջութիւնից զո՞րկ: Ուզում ես, որ նա լինի մէկն այն ողորմելիներից, որոնք ստրկաբար հեծծում են հասարակական կարծիք ասուած բռնութեան ներքոյ... ոչ ոչ, ես չեմ կամենում և չեմ կարող լինել այդպիսի մարդ:

ՄԱՐ. (լռութիւնից յետոյ) Այո, տեսնում եմ, որ իմ և քո հայեացքների մէջ կայ ահագին անդունդ: Այդ անդունդը մենք չենք կարող լեցնել վիճաբանութեամբ: (Կռուելով ինքն իւր հետ. պատուա:) Ուրեմն... թող նա բաժանի մեզ...

ՄԻՀ. Մարթա...

ՄԱՐ. Ինչո՞ւ կեղծել. այդպիսի մի կնոջ հետ ես մի յարկի տակ մնալ չեմ կարող: (Սկսում է արտասուել):

ՄԱՐ. (գրգռուելով) Մի վերաւորիր նրան: (Չախ դռների մէջ երեւում է Եւգինէն: Նա գունատ է, նիհար, վերջին ժամանակի կրած հոգեկան յազումներն ու տանջանքները նրա դէմքին տուել են հեզութիւն: Նրա աչքերի արտայայտութիւնը վշտալի է, սակայն հանգիստ: Աչքերի տակ երեւում են թեթեւ կնճիռներ, քայքայ վիշտը դէմքի գեղեցկութիւնը նրբացրել է: Մարթան տեսնելով նրան, շտա-

պով սրբում է իւր աչքերը, եւ ատե-
լուծեամբ լի հայեացքը յառում նրա
երեսին: Մինչդեռ Եւգինէն նայում
է նրան հանգիստ հայեացքով, որի
մէջ երեւում է նրա հոգու հպարտու-
թիւնը: Մարթան արագութեամբ
երեսը դարձնում է նրանից: Եւգի-
նէի դէմքով սահում է մի մեղմ
կիսահեգնական եւ ներողամիտ
ժպիտ: Մարթան քայլերն ուղղում
է էպի խորքի դռները:)

ԵԻԳ. (հանգիստ, մի քանի քայլ
առաջ է շարժվում) Սպասեցէք...

ՄԱՐ. (նայելով նրան անզուսպ
ատելութեամբ) Ի՞նչ էք կամենում...

ԵԻԳ. Ես խնդրում եմ ձեզ մնալ...

ՄԱՐ. (դառն հեգն լծեամբ եւ
կծու) Մնալ այս օդում... Այստեղ...
ես կը խեղդուեմ...

ՄԻՀ. (Դառն հեգնութեամբ) Մար-
թա, Մարթա...

ՄԱՐ. Ես կը վերադառնամ միայն
քո վերջին վճիռն իմանալու համար:
(Գնում է:)

Տ Ե Ս Ի Լ IX

Եւգինէ եւ Միհրան:

Միհրանը մօտենում է լուսամու-
տին, մի քանի վայրկեան նայում
դէպի փողոց մտախոհ. յետոյ մօ-
տենում է գրասեղանին, նայում
ցրուած հայեացքով թղթերին, ապա
նստում է, արժունգները դնում սե-
ղանի եզրին եւ գլուխը յենում
ծնոնների ափերին. Եւգինէն մօ-
տենում է գահաւորակին եւ մի
ծնող յենելով սեղանին, նայում է
նրան:

ՄԻՀ. (բաւական երկարատեւ
լուծիւնից յետոյ, ծնոնները հե-

ռացնում է երեսից, քայց դար-
ձեալ Եւգինէին չի նայում) Ի՞նչ
էիր կամենում ասել Մարթային:

ԵԻԳ. Ես ուզում էի խնդրել, որ
նա իւր եղբորը... մենակ չթողնիս:

ՄԻՀ. Ի՞նչ է նշանակում այդ:

ԵԻԳ. Այն, որ ինձ համար անհա-
մեմատ աւելի հեշտ է լսել նրա նա-
խատինքները, քան տեսնել նրա լուռ
տանջանքները...

ՄԻՀ. Ի՞նչ է մնում ինձ անել,
եթէ ոչ լուել... Իսկ յետոյ (զգացուած
ձայնով) մոռանալ...

ԵԻԳ. Մոռանալ... Ո՞վ կարող է
մարդուց անհնարինը պահանջել: Ես
այդ մասին չեմ էլ երազում անգամ:

ՄԻՀ. Երբեմն մտածում եմ, արդեօք
աւելի լաւ չէր լինի, եթէ ոչինչ չի-
մանայի: Հարիւր բաղաւորներից ին-
նոսունուինը ապրում է իլլիւզիայով,
թող մէկն էլ ես լինէի...

ԵԻԳ. Եւ ես շարունակէի խաբել:
Տեսնել քեզ երջանիկ եւ ամեն վայր-
կեան զգալ, որ դու խաւարի մէջ ես,
որ քո երջանկութիւնը հիմնուած է
մի սիրող կնոջ կեղծիքի վրայ: Ո՛չ:

ՄԻՀ. Ճիշտ է, ճիշտ է, ես այդ
մասին շատ եմ մտածել: Բայց և այն-
պէս երեւակայութիւնս ամեն վայր-
կեան պատկերացնում է այդ քրս-
տմանի տեսարանը բոլոր իւր ման-
րամասներով: Գիշեր-ցերեկ իմ աչքե-
րի առջև կանգնած է քեզ մոլորե-
ցնողի կերպարանքը եւ հալածում է
ինձ իւր յանդուգն ու լիբը արհա-
մարհանքով:

ԵԻԳ. Հեշտ չէ դիմանալ վերաւոր-
ուած պատուի զգացմանը...

ՄԻՀ. Պատուի... Ո՛չ, դու սխալ-
վում ես: Ինչպէս դու ինձ հետ եղար
անկեղծ կրկնիմ եւ ես: Իմ պատիւն
ես արատաւորուած չեմ համարում:

Սխալը քո անցեալումն է և ոչ ներկայում: Ինձ տանջում է միայն այն միտքը, որ դու երբ և է, թէկուզ մի ժամով պատկանել ես այդ մարդուն: Դա, իհարկէ, նախապաշարմունք է, այո՛, նախապաշարմունք, բայց և... տանջանք... (Վեր է կենում եւ չափազանց յուզուած անցուդարձ անում, մի քանի վարկեան լռութիւն:) Անցեալ օրն երեկոյեան մենակ նստած այս սեղանի մօտ, թէ՛ էի խմում, յանկարծ բաժակի մէջ թէյի երեսին կենդանի նկարուեց նա: Ես խելագարի պէս գոռալով, ոտքի թռայ: Թուաց ինձ, որ նա ծիծաղում է քեզ վերայ դիւային ծիծաղով: Ամեն տեղ, ամեն տեղ, նրան եմ տեսնում: Նրա ուրուականն ինձ հալածում է գիշերօթեակ: (Պառլաւ:) Բայց... ես կազատուեմ, կազատուեմ այս չիմար հալիւցինացիայից և կը մոռանամ բոլորը, բոլորը: (Ընկղմվում է գահաւորակի վերայ եւ ճակատը ձեռներով սեղմում: Պառլաւ:)

ԵԻԳ. (դառն տանջանքով) Դու երբէք չես մոռանալ...

ՄԻՀ. (զլուին արագօրէն քարձրացնելով եւ ոտքի կանգնելով) Ինչո՞ւ: Միթէ ես այդքան անգոր եմ հոգով, թուլամորթ... Եթէ ես կարողացայ զսպել իմ մէջ նախահայրերիցս ժառանգած ասիականութեան կոպիտ ոգին, ինչո՞ւ չեմ կարող աւելին անել:

ԵԻԳ. Ինձ համար աւելի լաւ կը լինէր, եթէ չզսպէիր այդ ոգին: Այն ընկղմելն երբ մթնած աչքերով յարձակուելով ինձ վրայ, քիչ էր մնում սպանէիր ինձ, ես երկիւղ չունէի: Մի հարուած, և ես կը ստանայի իմ արժանի վարձը ու ամեն ինչ կը վերջանար: Իսկ այժմ... Ո՛չ, Միհրան,

մի խաբիր քեզ: Ներել — գուցէ կարողանաս, բայց մոռանալ երբէք:

ՄԻՀ. Ուրեմն:

ԵԻԳ. Պէտք է անել այն, ինչ-որ պահանջում է քո քոյրը: Ինչո՞ւ կեղծել, ինձ համար աւելի լաւ է զրկուել ամեն բանից, քան դառնալ խղճալի: Նա, որ մի ժամանակ ապրել է սիրոյ շքեղ պալատում, չի կարող կանգնել նոյն պալատի դռների մօտ և ողորմութիւն խնդրել:

ՄԻՀ. Գիտէի, որ հպարտ ես, բայց չգիտէի, որ այդչափ եսամոլ ես:

ԵԻԳ. Եսամոլ...

ՄԻՀ. Այո, եսամոլ: Դու այս տնից ուզում ես հեռանալ այն պատճառով, որ չես կարող տեսնել իմ տանջանքները: Դա եսամոլութեան նուրբ տեսակներից մէկն է:

ԵԻԳ. Թող այդպէս լինի: Բայց, հեռանալով այստեղից, կը թեթեւացնեմ քո տանջանքները: Վերաւորուած մարդու ցաւը կրկնապատկւում է, երբ նա տեսնում է այն զէնքը, որով վերաւորուել է: Միայն իմ բացակայութիւնը կարող է բուժել քո վէրքը...

ՄԻՀ. Ա՛յդ է, ուրեմն, քո կարծիքով, խնդրի լուծումը:

ԵԻԳ. Ես կարծում եմ, որ ուրիշ ելք չկայ: Պէտք է բաժանուենք:

ՄԻՀ. Երբէք, երբէք. դու պիտի մնաս իմ տանը հէնց ինձ բժշկելու համար: Քո պատիժը դու արդէն ստացել ես, բաւական է. միթէ ես չգիտեմ ինչ է կատարվում այս ընկղմելն քո հոգում: Դու պէտք է մնաս իմ տանը:

ԵԻԳ. Չեմ կարող... վերջապէս, իրաւունք չունիմ...

ՄԻՀ. Եւ ո՞վ է խլում քեզանից իրաւունքը:

ԵԻԳ. Իմ խիղճ... Հաւատա, այս է միակ հլըը, չը կայ ուրիշ հլը, չը կայ: Եթէ ես մինչեւ այսօր յետաձգել եմ, պատճառը մայրս էր: Ես սպասում էի, որ հարուածի ոյժը մի փոքր թուլանայ: Այսօր ինձ յաջողվեց մասամբ համոզել նրան, որ ինձ համար ուրիշ հլը չըկայ: (Հռութիւն:) Իրիզէններս արդէն կապկապած են, մընում է միայն... (Ընկճուած ծայնով:) Վերջին անգամ նայիր քեզ վրայ... (Երեսը դարձնում է արցունքը թագցնելու համար:)

ՄԻՀՐ. (Նայում է նրան սիրով, լի հայեացքով: Նրա դէմքն արտայայտում է ջերմ ցանկութիւն զրկել եւ փառաքշել Եւգինէին, բայց ինքնասիրութիւնը թոյլ չի տալիս: Պառզա:) Բաւական է, բաւական է...

ԵԻԳ. (Կարծատեւ, բայց զօրեղ պատերազմելով ինքն իւր հետ, վճռաբար:) Միաս բարով... միայն... (Տատանվում է:) Ոչինչ... (Բացասական շարժումն է անում ձեռով եւ քայլերն ուղղում է դէպի ծախ դռները: Ներսի սենեակից լսվում է դայեակի հաճելի օրօրը: Խորքի դռների մէջ երեսում է Մարթան: Լսելով դայեակի ծայնը, որ օրօր է երգում, Եւգինէն ուժգին ցնցում է, դողում եւ հագիւ կարողանում ոտքի վրայ մնալ, յենվելով դռներին:)

ՄԻՀՐ. (Նայում է նրան լուռ:)

ԵԻԳ. (Հռութիւնից յետոյ.) Ես շատ եմ մտածել նրա մասին... (Խուլ ծայնով արտասանելով իւրաքան-

չիւր բառն առանձին:) Նա քեզ է պատկանում... Ես նրան թողնում եմ այստեղ...

ՄԱՐԹ. Եւ ուրիշ կերպ էլ չէր կարող լինել:

ՄԻՀՐ. (Ցնցվելով քրոջ ծայնից) Ոչ, կարող է լինել... (Մօտենում է Եւգինէին:)

ԵԻԳ. (Ուշաթափվելով ընկնում է Միհրանի ձեռների վրա) Ա՛խ...

ՄԻՀՐ. (Հռութիւն:) Մարթա, մօտեցիր... օգնիր..., Եւգինէ...

ՄԱՐԹ. (Ցնդից չի շարժվում եւ նայում է նրանց վրա արհամարհանքով, իսկ երբ Միհրանը զրկում է Եւգինէին, ցնցվում է:)

ՄԻՀՐ. (Հանդարտիկ Եւգինէին նստեցնում է աթոռի վրայ, աշխատելով նրան ուշքի բերել: Ներսի սենեակից շարունակ լսում է դայեակի ախորժալի օրօրը եւ կամաց կամաց թուլանալով, վերջապէս ընդհատվում է:)

ԵԻԳ. (Աչքերը քանալով, նայում է Միհրանին, յետոյ չոքում է նրա առջեւ եւ, առնելով նրա ձեռը, սեղմում է շրթունքներին:) Չեմ կարող, չեմ կարող...

ՄԻՀՐ. (Չեռ Եւգինէից խլելով, զրկում է նրա գլուխը:) Համոզմունքով ներեցի, սիրելով կը մոռանամ... (Դառնալով Մարթային ձեռով նշան է անում նրան, որ հեռանայ:)

ՄԱՐԹ. Մոռացիր և ինձ: (Գրնում է:)

ՇԻՐՎԱՆԶԱԴԷ

4. Ր-ի ԲԱՆԱՍՏԵՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՑ

(Я баловень судьбы...)

Ճակատագիրս ծնուած օրանից
Փայփայել է ինձ... Փող, յարգ, աստիճան
Կոչում էին ինձ իմ օրօրանից
Վեհ նախատակի, վեհախառնութեան:

Բայց ինչիս են պէտք փառքն ու փողը,
Իշխանութիւնը, չէ՞ որ ամեն բան
Պիտի կշանի անաչառ հողը,
Չէ՞ որ այս փայլը կ'անցնի յաւիտեան:

Կայ մի այլ պարգեւ, պարգեւ երկնային,
Որ կեանքիս համար սուրբ է ամենից,
Եւ ոչ մի բարիք, զանձ աշխարհային
Չեմ գերադասիլ երբէք նորանից—

Այդ իմ նըւագն է... Օ', թող իմ երգը
Մարդկանց սրտի մէջ թափանցի, մտնի.
Թող ցաւագարի բուժի նա վէրքը
Եւ քաղաւորին թող ուրախացնի:

Երբ կը թափանցի սիրտը մարդկային
Երգիս հնչինը ոգեւորութեան,
Գէթ այն ժամանակ՝ հասած իմ փառքին՝
Կըստանամ պսակ ես անմահութեան:

Թող ես վայելիմ յարգանքն ազգիս,
Յարգանքը, սէրը ազգիս ուղղափառ
Ոչ արքայական ազնիւ արիւնիս
Եւ իմ քարձրատոհմ անունիս համար,—

Այլ նորա համար, որ անվերջ երգեմ,
Մայրենի՛ երգեր պիտի ես երգեմ
Որ 'ի փնոս ազգի՛ իմ սրբանունէր
Վեհ գործքը երգչի կատարած կ'ըլնեմ:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

ԺՕՐԺ ԴԱՆԴԵՆ

ԿԱՄ

ԽԱՅՏԱԹԱԿԱԺ: ԱՄՈՒՄԻՆ

Կօմեդիա երեք արարուածով

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄՈՂԻԷՌԻ

ԴԱՂՂԻՆԵՆԻՑ ԹԱՐԴՄԱՆՅՑ ԴԱՔՐԻԷԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵՐՆՑ

Բնագիրն առաջին անգամ ներկայացրած է Փարիզում 1668 թուին:

ԴՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

Ժօրժ Դանդեն, հարուստ գիւղացի, Անժէլիքի ամուսինը,
Անժէլիք, նրա կինը և պ. դը-Սօթէնվիլի աղջիկը,
Պ. Դը-Սօթէնվիլ, գիւղացի ազնուական, Անժէլիքի հայրը,
Տիկին դը-Սօթէնվիլ,
Քլեթանդը, Անժէլիքի սիրահարը,
Բլօղեն, Անժէլիքի աղախինը,
Լիւքէն, գիւղացի, Քլեթանդրի ծառան,
Կօլէն, Ժօրժ Դանդենի ծառան,

Անցքը պատահում է Ժօրժ Դանդենի տան առջև, գիւղում:

Այս թարգմանութիւնը առաջին անգամ ներկայացուած է Թիֆ-
լիսի քաղաքային թատրոնում՝ 1878 թուի Ապրիլի 27-ին, հետեւեալ
յայտարարութիւնով. (աֆիշայով):

ԴԱՆԴԱՆ ԳԷՎՈ

ԿԱՄ

ԽԱՅՏԱՌԱԿԱԾ ԱՄՈՒՍԻՆ

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

Դանդան Գէվօ, հարուստ զիւղացի . . . Պ. Սուրխասեան.
Նարնարիսա, Դանդան Գէվօի կինը . Տ. Սաթննիկ Զմշկեան.
Պարուն Զանգիբաշ, զիւղացի ազնուական,
Նարնարիսայի հայրը Պ. Զմշկեան.
Տիկին Զանգիբաշ Օր. Փօն-Բրններ
Սուրաթ-բէգ, Նարնարիսայի սիրահարը Պ. Մելիք-Աղամեանց.
Վարդիսախար, Նարնարիսայի աղախինը . . Տ. Շամիրամ.
Շէշխուն, զիւղացի՝ Սուրաթ-բէգի ծառան. ս. Տէր-Դաւթեան.
Կօլա՝ Դանդան Գէվօյի ծառան Ն. Ն.

Անցքը պատահում է զիւղումը, Դանդան Գէվօյի տան առաջ:

ԺՕՐԺ ԴԱՆԴԷՆ

Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Ա Ծ Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԺՕՐԺ ԴԱՆԴԷՆ Ուհ, թէ խաթարալա բան է էլի ազնիվութի կնիկ ունենալը: Իմ փսակովիլը աշքարա խրատ է ամեն զիղըցու համա, ովոր իր չլումը չէ դիմնում ու ուզում է, վունցոր ես արի, ազնիվութի ու օջախի հիգ բարեկամանայ: Հալբաթոտ, ազնիվութիութիներ լաւ բան է, խիստ զօրբա բան է. ամա էնդդա դաւի դառաբէք ունէ հիգը սարքած, վուր լաւն էնէ մարթ իսկի մօզ չգնայ: Էստումը ես հիմի դուս կանգնած ուստա իմ, կաշուս վրայ լաւ փորձուեցայ, ու գիղիմ էլ թէ ինչ փուրուցաւանք ունին պարուն ազնիվութիքը, եփոր իմ նման մարթկերանցը իրանց օջախը համեցէք ին անում: Միգ խօ չին ուզում. միգ մարթահէսաբ էլ չին գցում. նրանք մենակ իր փուղիւրն ին ուզում, միք փուղերու վրայ փսակվում: Տօ, ես աւելի լաւ կու ժաժգէի վուր իմ հա-

րուստ տիղս, մէ սապա ու սրտաբաց զիղըցու օջախի հիգ էի կապվի, քանց էն հանգի կնիկ ուզեցի վուր ինձ վրայ քինթր վիւր է քաշում, իմ ասկ ու անունէմէն ամանշում, ու հէնց զիղէ թէ վուլսչ իմ կարողութիւնն էլ հերիք չէ վուր ես նրանը մարթ յիշուիմ: Ժօրժ Դանդէն, Ժօրժ Դանդէն, էլ էստու վրայ մինձ սարսաղութին չէիր կանա անի դուն աշխրքի էրեսին: Իմ տանէմէն սրտամուաց իմ էլի հիմի ու եփոր տուն իմ գալի, չէ ըլում վուր մէ նուր ցաւի ու դարդուրալի չռաստ դամ ես էստի:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

Ժօրժ Դանդէն, Լիւբէն

ԺՕՐԺ ԴԱՆԴԷՆ (Տեսնելով Լիւբէնին իր տանից դուրս գալիս առանձին:) Նալաթ քի չար սատանայ, էս անիծածն, ովոր վուր է, իմ տանն ինչ բան ունէ:

Լիւբէն (Տեսնելով Ժօրժ Դանդէն)

դէնին առանձինս) էս մարթը ինձ է մտիկ անում:

Ժ. ԴԱՆ. (Առանձինս) 2ի գի-
դի ով իմ:

ԼԻԻԲ. (Առանձինս) Իմքին խիալ
է տանում:

Ժ. ԴԱՆ. (Առանձինս) Վա՛, գլուխ
էլ վուր չէ ուզում վէր բերի:

ԼԻԻԲ. (Առանձինս) Վախենում
իմ օմքնու բան չասէ թէ ինձ տե-
սան էստղանց դուս գալիս:

Ժ. ԴԱՆ. Բարի լուս:

ԼԻԻԲ. Ինչ կու հրամայիս:

Ժ. ԴԱՆ. Մնամ վուր դուն էս-
ղանցի չիս:

ԼԻԻԲ. 2է, նուր իմ էկի, ուզում
իմ էքուցվան թամաշէն տեսնիմ:

Ժ. ԴԱՆ. Հը՛մ. մէ ասա, հէնց
ապրիս, էտի նեքսիվն էիր:

ԼԻԻԲ. Սո՛ւս:

Ժ. ԴԱՆ. Ի՛նչ է:

ԼԻԻԲ. 2էնդ:

Ժ. ԴԱՆ. Վա՛, ի՛նչ է:

ԼԻԻԲ. Ծպտուն: Ոչ ովու չասիս
թէ տեսար ինձ էստղանց դուս գա-
լիս:

Ժ. ԴԱՆ. Ի՛նչի:

ԼԻԻԲ. Տէր օղորմած Ըստուած,
էնդուր:

Ժ. ԴԱՆ. 2է մայինց:

ԼԻԻԲ. Կամաց, ասում իմ է, վա-
խենում իմ ոչով չըլի անգաճ դնում
միգ:

Ժ. ԴԱՆ. 2է, չէ, մի վախենայ:

ԼԻԻԲ. Բանն էնդումն է վուր էս
սահաթիս էս տանու աղչիկ պար-
նի հիդ խօսեցայ, մէ տղայ նրա
էշխու էրվում է, նրամէն խաբար
բերի. ոչով չը պիտի գիդենայ,
իմանում իս:

Ժ. ԴԱՆ. Հա:

ԼԻԻԲ. Հիմի խօմ հասկացար:

Թաթբիրեցին՝ մուղայիթ կենամ,
վուր ոչով չը տեսնէ ինձ ու թէ,
քու Աստուածը կուսիրիս, դուն էլ
ոչ ովու չասիս վուր ինձ տեսիլ իս:

Ժ. ԴԱՆ. Ինչ իմ բանն է:

ԼԻԻԲ. Ես կու սիրիմ բանը սուս
ու փուս կատարիմ, էտէնց իմ
խրատած:

Ժ. ԴԱՆ. Լա էլ կստարումիս...

ԼԻԻԲ. Մարթն, ասում ին, խիստ
ժանգոտած իմքին է ու չէ ու-
զում վուր իր կիգայ էդնէն օմ-
քին մանգայ, տուն ու տիղ տակն
ու վրայ կօնէ թէ նրա անգաճը
բան հասաւ. Հասկանում իս լաւ:

Ժ. ԴԱՆ. Խիստ լաւ:

ԼԻԻԲ. Վունչընէն վուչինչ չը
պիտի գիդենայ. էս ափալէմէն:

Ժ. ԴԱՆ. Հալբաթտա:

ԼԻԻԲ. Ուզում ին թաքուն թա-
քուն խափի լօթուն, իմանում իս՝
լաւ:

Ժ. ԴԱՆ. Աղաւարի:

ԼԻԻԲ. Թէ օմքնու ասիլ իս
վուր ինձ տեսիլ իս նրա տանէն
դուս գալիս, բանը թամամ քար-
ուքանդ կօնիս. Հասկանումիս լաւ:

Ժ. ԴԱՆ. Էլ ինչ ասիլ գուգէ.
Իժում անումն ինչէ էն տղինը, ով
որ քիգ զրգից էստի...

ԼԻԻԲ. Դա մի գիդի պարունն
է... պարուն... ինքը... փու... արա
թէ միտս գայ... անիծած անումը...
պարուն քիլ... քիլթանդը:

Ժ. ԴԱՆ. Էտ էն ջահիլ աղազա-
դէն վուր կենում է...

ԼԻԻԲ. Հա էս ծառերու էդնէն:

Ժ. ԴԱՆ. (Առանձինս) Էնդուր էլ
էն կօկած ու տրօսած բէձաթն
էս մօտիկ ժուգն էկաւ ու իմ
դէմուդէմը կացաւ է: Էրևում է
լաւ քինթ իմ ունեցի, վուր էն վախ-

տնէւէտ հուտով իմացայ թէ էս հարիւմնութենումը բան կայ, բան:

ԼԻԻԲ. Ես նրա հոգուն մեռնիմ, նրա պէս դարդիմանդ տղայ քու օրումն էլ չիս ըլի տեսի. հէնց մէնակ էնդու համա, վուր գամ էս աղչրկան իմաց անիմ թէ սրա էշ-խումն է ու հիդը խօսիլ է ուզում, հրիք օսկի բախշից: Աբա էստումը ինչ մինձ ջափա կայ, քիզ իմ հարցնում, վուր, էսէնց ձեռը բաց տալիս է. էստու հիդ վոլորի է սաղ օրվան չարչարանքը վուր տաս շայի ձիւ իմ դադում:

Ժ. ԴԱՆ. Իժում, հասցրիր խաբարը...

ԼԻԻԲ. Բաս, լազաթի. Ինչոր մէ Քլօդին անումով քոժ կայ էստի, էն սահաթինէւէտ իմացաւ ինչ էլ ուզում էի, ու դէմուդէմը տարաւ ախշիկ պարնի հիդ խօսեցրուց:

Ժ. ԴԱՆ. (Առանձին.) Վայ, անիծած քոժ:

ԼԻԻԲ. Ա՛խ, ես էն Քլօդինի աճկ ունքին մեռնիմ, աստղի կտուր է դրուստ, մէ նմուտումը սիրտս չաթից. նէտայի ուզենայ թէ չէ էս սահաթիս հիդը կու փսակվիմ:

Ժ. ԴԱՆ. Վիրչը ինչ ջուղաբ էրիտ ախշիկ պարունը էն պատվական սիրեկնի համա:

ԼԻԻԲ. Ասաւ վուր էսէնց ասա կօսէ... մուլափ, հալա դիփ մէտի միտս բերիմ... հա, Խիստ «ուրախ իմ կօսէ, վուր էտէնց դուր իմ գալի քիզ, կօսէ, ամա մարթս մէ ախմախ իմքին է, կօսէ... մուղայիթ կացի վուչինչ չիմանայ, կօսէ... պիտի լաւ բաբաթ փիքը անինք, կօսէ, վուր կանենանք մէտի մասլահաթ անինք, կօսէ:»

Ժ. ԴԱՆ. (Առանձին.) Վայ աննամուս կնիկ...

ԼԻԻԲ. Օ՛հ ջանին մեռնիմ, այ աղի բան... մարթը բանի խաբարութին չի ունենայ էս սատանութենի վրայ ու իժում դուն թամաշա արա թէ իր ժանգուտ ուր փաթի վրա ինչ մէ գազ քինթ է վէր թողնում: 2է... քիզ իմ հարցնում:

Ժ. ԴԱՆ. Խիստ դրուստ իս ասում:

ԼԻԻԲ. Մնաս բարով: Բերանդ կարած պահէ մայինց... ու ոչ ովու մօղ հայրէ ցվուրթի չը դիդենաս, հրա, վուր մարթը չիմանայ:

Ժ. ԴԱՆ. Բաս, բաս...

ԼԻԻԲ. Ինձի գօրա էլ ինչ. միթում վունչընչէն վունչիչ չիմ դիդի... Ես խիստ տակէ տակն իմ, ախպէր, ու օմքին մաշուր էլ չի անի թէ իմքին շնութին կայ իմ մէջը:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԺՕՐԺ ԴԱՆԴ. Վայ, քու ժօրժ Դանդէնին, տեսնում իս ինչ օյին է սարքում գլխիդ քու կնիկը.— էս էլ քի ազնիւ վուրթու աղչրկայ ուզիլը... ուզեցիր... հէ. ինչ կակալ ասիս գլխիդ ին կոտրում ու վունց մէկի ջիզը չիս կանացի հանի... ազնիվութինը ձեռն ու վուտդ կապիլէ: Աբա քու փայդի օմքին էր էլի քու կնիկը, մէ գիղըցու աղջիկ էր էլի... պատվիդ դիբաւ—վունցոր գուզէիր էնէնց մայինց կու ժաժ գէիր հիդը... քու ձեռով դադաստան կօնէիր... կրիքնիրքը մէ լաւ բաբաթ դադանա-

կով կու տրօսէիր խօսմ... ամա չէ միծաօղլաննիրու հիդ ուզեցար ձգձգվիլ, էլի չը կամեցար քու տանը քիզ համա պարուն ըլիս... հախդ է: Օհ... ջգրու ճիճինի իմ պալի ու սիրտս ասում է մէ քանի սիլլա կպցնիմ էրեսիս... վունց... կնիկարմատը ինչըու էնդի սիրաթը կտրէ էրէսէն վուր մէ ջահիլ տղի սէրին անգաճ դնէ ու հիդն էլ սազ ու բազ խօստանայ, էսէնց էլ լըր-վութին... չէ, ես էս բանը էսէնց չիմ թողնի, պիտի հիմիսկէլէտ գնամ զանգատվիմ հօրն էլ ու մօրն էլ... ասիմ էսէնց, էսէնց: Հալն ու հէ-քիաթն էսէնց է, թող վրա հաս-նին ու տեսնին թէ իրանց ախ-չիկը ինչ կրակ ու շօռուցաւ է զգում սրտումս: Ամա հօրէս... յի-շնու էին մնում... մէկն էլ ու մէ-կէն էլ...:

Տ Ե Ս Ի Լ Դ.

Տիկին եւ պարոն դը-Սօքենվիլ եւ
Ժօրժ Դանդեն

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Ինչ է պատահի,
փեսայ... քէփիդ չիս էրեվում...

Ժ. ԴԱՆ. Բանն էլ էնէնցէ վուր...

Տ. ԴԸ-ՍՕԹ. Օխնած հոքի, միը
փեսայ... ինչ անքաղաքավարի իս,
վուր միզ հանդիբելիս մէ դուլիս էլ
չիս վէր բերում:

Ժ. ԴԱՆ. Ձիզ դրուստն ասիմ,
զօնքաճ, գլխումս ուրիշ բանէ պը-
տուտ գալի ու...

Տ. ԴԸ-ՍՕԹ. Էլի... էտէնց էլ
բան կուլի, պարուն փեսայ, վուր
չիս գիդի թէ ում հիդ իս խօ-
սում... Վունչըչով չէլաւ քու
խրատիլը... մէ իմանաս արժանա-

վուր մարթկերանց մօզ վունց պի-
տի ժաժ գաս:

Ժ. ԴԱՆ. Վունց...

Տ. ԴԸ-ՍՕԹ. Ես քիզ խնդրումիմ
էտէնց համարցակ համարցակ քու
օրումն էլ չասիս ինձ՝ «իմ զօն-
քաճ», չիս կանայ մէ լիզուտ կոտ-
րիս վուր ինձ ախչիկ պարուն ասիս:

Ժ. ԴԱՆ. Այ ցաւ... տօ, թէ կի
հրամանքդ ինձ «իմ փեսայ» իս կան-
չում, ես չիմ կանայ քիզ իմ զօն-
քաճ ասի:

Տ. ԴԸ-ՍՕԹ. Ինչ գուզէ ասիս,
էն ուրիշ է, էն ուրիշ է... անգճիդ
բամբակը հանէ ու լաւ իմացի,
վուր քու բանը չէ իմ դարաջի աթ-
մորթուն էտ հանդի խօսկ ասի-
լը... ինչ անինք թէ միը փեսայ
իս... քու մէշն ու միը մէշը ստը
ու ձոր կայ... դուն պիտի քու զը-
լուխը լաւ ճանչնենաս:

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Հիրիք է, հոգի ջան,
թողնինք էտ...

Տ. ԴԸ-ՍՕԹ. Իլայիմ դուն, պա-
րուն դը-Սօթէնվիլ, վուր գլուխդ
էտէնց խոնարութենի իս զըի...
ու չիս գիդի վունց ժաժ գաս
վուր մարթիք կարքով վարուին
քիզ հիդ:

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Ինչ ասիր, ինչ...
եանդիլի իս... էտ բանի վրա ինձ
խրատնիր հարկաւուր չէ, իս իմ
կինքումը քսան ջէր իմ զօչադու-
թենով հաստատիլ եմ, վուր իմ ար-
ժանավուրութենէմէն մէ վուտը
յիզ կանգնող մարթ չիմ իր օրու-
մը... ամա ուրան, էն էլ հերիք է
վուր մէ քիշ մուղայիթացիինք...
Արա, միը փեսայ, մէ իմանանք թէ
զլխումդ ինչէ պտուտ գալիս:

Ժ. ԴԱՆ. Չունքի պիտի կար-
քով խօսիմ, ես ձիզ արզ կօնիմ,

պարուն դը-Սօթէնվիլ, վուր ես...

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Մուլափ, իմ փեսայ: Դիդենաս խիստ անբաղաճավարութիւն է վուր մարթու հիդ խօսելիս իր անուամբ տաս ու ովոր միդ վրա մինձ մարթ է պիտի մէնակ պարուն ասինք:

Ժ. ԴԱՆ. Ի՛նչ լաւ, մէնակ պարուն կօսիմ, ու չէ թէ էլ պարուն դը-Սօթէնվիլ. ես պիտի ձիդ արդ անիմ վուր իմ կնիկը ինձ...

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Մուլափ, մուլափ, էն էլ սովորի վուր միւր աղչկայ վրայ խօսելիս չիս պիտի ասի իմ կնիկը...

Ժ. ԴԱՆ. Կուտրաքուրիմ. վունց, բաս իմ կնիկը իմ կնիկը չէ:

Տ. ԴԸ-ՍՕԹ. Էլի վուր, միւր փեսայ, քու կնիկն է, ամա չի վայելի վուր նրան էտէնց կանչիս... քու բարեբար ախշիկ գուզէիր, էնչախը վունց որ գուզէիր էնէնց կու յիշէիր...

Ժ. ԴԱՆ. (Առանձինս) Ախ ժօրժ Դանդէն, էս վուրդի գիվիւր նընգար: (Բարձր:) Է՛հ, թէ Աստուծ սիրիք, էտ ձիւր ազնիվուրթութիւնը մէ քիչ վուրստ դրադ դրէք ու վունցոր ըլի դիմցէք էս իմ խօսք ու ջուղարին: (Առանձինս) Պատիժ է զրուստ էլի... ասիլս էս է, վուր ես իմ փսակուելէմէն շնորհակալ չիմ...

Պ. ԴԸ ՍՕԹ. Պատճառը՞, իմ փեսայ:

Տ. ԴԸ-ՍՕԹ. Ի՛նչ ասիր, ի՛նչ. էտ փսակուիլը չէր վուր էսդադայ խէրի հանդիպեցար:

Ժ. ԴԱՆ. Ի՛նչ խէրի իմ հանդիւրի, ախշիկ պարուն, չունքի աղչիկ պարուն պէտք է ասվի: Ուփրօ վուր խէրը ձիւր կոնէն է էլի,

էնդուր վուր առանց ինձ ձիւր բանիւր, անմըթի չըլիմ. գօրբա քար ու քանդ էր ըլում ու իմ փուղիւրը լաւ մինձ մինձ ծակուծուկ կարելու է պէտք էկի: Ամա իմ խէրը ինչ է էլի... ասէք... մէքիչ անուամիս վրայ կուղի է կպի... ու ժօրժ Դանդէնի մագիէր, ձիւր օգօրմութենով, ինձ հիմի պարուն Դը Լա Դանդանիէր ին ասում ու տեսար, թէ ինչ մինձ բան է էլի...

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Բաս էն կի հէսարի տիղ չիս գցում, միւր փեսայ, վուր միւր օջախի հիդ բարեկամացար:

Տ. ԴԸ-ՍՕԹ. Ու իմ հօրանց օջախի հիդ... միւր ցիղը ազնիվութենի ծղարօ է ու ով էտ ցիղէմէն ծնունցաւ, ազնիւ է ու ազնիւ... էստու համա էլ քու էրէխէրքը ազնիւնիւր կուլին ու ազնիւնիւր:

Ժ. ԴԱՆ. Հա, այ լազաթի բան, իմ էրէխէրքը ազնիւնիւր ըլին ու ես կի խափած իմ կնգամէն, ես, թէ կարք չը գնվեցաւ էստուրը...

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Էտով ի՛նչ իս ուզում ասի, պարուն փեսայ:

Ժ. ԴԱՆ. Էն վուր ձիւր ախշիկը էնէնց չէ կենում, վունց որ կնիկարմատին կու վայիլէ, ու էն հանգի բանիւր է անում վուր պատուիս զիւրում է:

Տ. ԴԸ-ՍՕԹ. Մուլափ, մուլափ, էտ ինչիւր իս հրամանք անում, մուղայիթ կացի... սազ էլ գուքայ իմ ախշըկայ ասկու տակին վուր էտ հանգի բանիւր անէ ու անումը կօտրէ, վունց չէ... իրիք հարուր տարի աւել է. փառք Աստծու, իմ հօրանց ասկումը մէ ախշիկ էլ չէ էլի վուր իր վրա օմքնու խօսեցնիլ ըլի տվի...

Պ. ԴԸ-ՍՈԹ. Վոյ... ես իժուժմ միր օճախումը վուր մէ մէ թի-
թլաբազ ախշիկ էլ չէ էլի իր օ-
րումը ու իմ պապի պապերեմէն
կցած ինչկի չեսօր վունցօր միր
տղերքն ին էլի զօչաղնիր, էնէնց
էլ միր ախշկիրքն անարատ...

Տ. ԴԸ-ՍՈԹ. Իմ հօրանց աս-
կումը խոմ մէ Չուշան է էլի, վուրն
որ վունչիչ բանով չէ ուզեցի միր
երգրի կառավարիչ միծավուրի
սիրեկան դառնայ:

Պ. ԴԸ-ՍՈԹ. Միր ասկումն էլ
մէ Մաթօ է էլի վուր թաքալուրի
նազիրը քսան հազար օսկի է էլի
տալի նրան մէ հիդը խօսելու,
ամա նա էս օսկու վրայ թքիլ է:

Ժ. ԴԱՆ. Օհ, մի վախենաք,
ձիր ախշիկն էտէնց ծանդը չէ
ժաժ գալի ու մէ քիչ քաղցրացիլ է,
ինչ իմ տանն է:

Պ. ԴԸ-ՍՈԹ. Հազիր դրուստ խօ-
սիս, միր փեսայ: Մինք էն մար-
թիքը չինք վուր նրա վատ ա-
րարմունքը համփիրինք... մինք
ինքնիրս առաջինը կուլինք, մէրն
էլ ու իս էլ, վուր քիչ հախ ա-
նինք:

Տ. ԴԸ-ՍՈԹ. Պատվի բաներու-
մը մինք հանաք անիլ չինք գի-
դի, մինք միր ախշկան խիստ սի-
րաթով ու նամուսով ինք մին-
ձացրի:

Ժ. ԴԱՆ. Ես ձիգ մենակ էս կա-
նամ արդ անի, վուր էստի մէ ինչ
որ չահիլ ֆրանտ տղայ կայ, վու-
րին դուք էլ տեսիլ իք, էն աղա-
զաղէն ձիր ախշկան սիրում է ու
հէնց աճկիս առչիւը հիդը սազ
ու բազիր սարքում, ձիր ախշիկն
էլ խիստ քաղցր սրտով զարուլ է
կենում էստուրը:

Տ. ԴԸ-ՍՈԹ. Վոյ, գեղինը պատ-
ռէ ու ինձ դէվէր տանէ. իմ հա-
լու ձեռներով կու խիդտիմ ես
նրան, թէ իր մօր նամուսեմէն մէ
մազ անց է կացի:

Պ. ԴԸ-ՍՈԹ. Հրճի... էս թուրըս
փուրումը կու անցկացնիմ մէկին
էլ ու մէկէլին էլ թէ իմ ախշիկը
մէ ծլանգ իր անումը կոտրիլ է:

Ժ. ԴԱՆ. Ես ձիգ էն յիդ ասի, ինչ
որ էստի անց է կենում, վուր իմ
գանգատն իմանաք ու ձիգմէն ես
զաղաստան իմ ուզում էս բա-
նումը:

Պ. ԴԸ-ՍՈԹ. Դուն մի նեղանայ,
էրկուսի դատաստանն էլէտ ես
քիզ շանց տամ. ով գուզէ ըլի
չիմ խնայի. ես էն մարթն իմ.
Ամա... էտ ինչ որ ասումիս հաս-
տատ գիդիս...

Ժ. ԴԱՆ. Խիստ հաստատ:

Պ. ԴԸ-ՍՈԹ. Լաւ մուղայիթ կաց,
հա, ազնիվուրթկերանց մէշը էս
հանգի բանը դժար բան է, հա-
նաք մասխարութին չգիդենաս:

Ժ. ԴԱՆ. Ինչ ասիլ իմ, արդ ա-
նիմ ձիգ, դրուստն իմ ասի:

Պ. ԴԸ-ՍՈԹ. Աճկիս լուս, դուն
գնա մէ քու ախշկայ հիդ խօսի,
ինչը ու փեսէն ու ես կէհանք էն
տղի հիդ կու խօսինք:

Տ. ԴԸ-ՍՈԹ. Ըլելու բան է, հո-
քիս, վուր ինչը ու էտի նա մտէն
ըլի գցի գլուխը... դուն ինքդ խօ
գիդիս ինչ խելօք օրինակ իմ էլի
եւ նրա համա:

Պ. ԴԸ-ՍՈԹ. Հիմիսկէլէտ բանը
կու պարզեցնինք: Արի հիդս, իմ
փեսայ, դուն դարդ մի անի, կու
տեսնիս թէ ինչ է դուս գալի ձեռ-
նեմէս, եփոր իմացար վուր օմք-
նու պատվին դիրչումին:

Ժ. ԴԱՆ. Հօրէն, ինքնէկէտ դէսն է գալի:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

Պ. ԴԵ-ՍՕԹԵՎԻԼ. Քլեքանդր, Ժօրժ Դանդեն

Պ. ԴԵ-ՍՕԹ. Պարուն, հրամանքդ ինձ ճանչնում իս:

ՔԼԵԹԱՆԴԻՐ 2է պարուն, չիմ կարծում:

Պ. ԴԵ ՍՕԹ. Ինձ Բարօն դը-Սօթէնվիլ կօսին:

ՔԼԵԹ. Չատ ուրախ իմ:

Պ. ԴԵ-ՍՕԹ. Իմ անումը թաքաւորական պալատումը յայտնի է ու իմ ջահելութենումը քանի թաքաւորը դռնի դէմ կէհէր, նրա նազիր վէզիրներու առջի կարքումն իմ էլի:

ՔԼԵԹ. Բարի սահաթի ըլի...

Պ. ԴԵ-ՍՕԹ. Պարուն, իմ հէրը, Զիլ-Յովհաննէս դը-Սօթէնվիլը էն փառք ու պատվի է արժանացի, վուր Մանթօրան քաղաքը վիկալ-նելիս գլխով վուտով էնդի վրահասու է էլի:

ՔԼԵԹ. Խիստ բախտավուր իմ:

Պ. ԴԵ-ՍՕԹ. Ու իմ պապի հէրը Բերթրանդ դը-Սօթէնվիլը էնէնց մինձ անումի տէր մարթ է էլի իր ժամանակին, վուր Ամէրիկա գնալու համա դաստուր ինտվի նրան իր վուխչ կայինքը ծախծըխէ ու փշացնէ:

ՔԼԵԹ. Ավտում իմ, պարուն:

Պ. ԴԵ-ՍՕԹ. Ինձ խաբար հաւաւ, պարուն, վուր հրամանքդ մէ ջահիլ ախչկայ սիրում իս ու էդնէն ման իս գալի. էն ախչիկն իմ ախչիկն է, վուրի համա գլուխս

հիդ գրած ունիմ, (Յոյց տալով Ժօրժ Դանդենի վրա) ու էս պատուական մարթու համա էլ, վուր տեսնում իս ու իմ փեսութենի արժանի է էլի:

ՔԼԵԹ. Ո՞վ, Ես:

Պ. ԴԵ-ՍՕԹ. Հրաման քիզ, ու շատ ուրախ իմ վուր հիդ խօսում իմ. մէ ջափա քաշէ, թէ քիզ նիդութին չի ըլի, էս բանը պարզեցրու:

ՔԼԵԹ. Այ արմընելու շառ. ո՞վ ասաւ ձիդ էտ խաբարը, պարուն:

Պ. ԴԵ-ՍՕԹ. Մէ օմքին, վուր խիստ դրուստը գիդէ:

ՔԼԵԹ. էտ օմքինը սուտ է խօսի: Ես պատուով մարթ իմ, ինչիս կարծում, պարուն, ես էտ հանգի վաղ բան կու բռնէի, էտու հունար ունիմ: Ե՛ս...մէ ջահիլ ուսիրուն ախչիկ սիրիմ ու էն էլ պարուն Բարօն դը-Սօթէնվիլի ախչկան: 2է, պարուն, ես ձիդ խիստ իմ պատվում ու խիստ ձիր խոնարհ ծառէն իմ, էտ հանգի բան ես վճնեց կու համարցակվէի... Ով որ ձիդ էտ բանն ասիլ է, խիստ յիմարն է էլի:

Պ. ԴԵ-ՍՕԹ. Աբա, իմ փեսայ:

Ժ. ԴԱՆ. Ի՞նչ:

ՔԼԵԹ. Խիստ ախմախն ու սարսաղն է էլի:

Պ. ԴԵ-ՍՕԹ. (Ժօրժ Դանդենին) Զուգար տու:

Ժ. ԴԱՆ. Դուք ինքնիրդ ջուղար տվէք:

ՔԼԵԹ. Թէ կու գիդենամ ով է, հէնց ձիր աճկի առչիւր էս թուրս փուրը կու խըցկիմ:

Պ. ԴԵ-ՍՕԹ. (Ժօրժ Դանդենին) Աբա հաստատ է, էլի:

Ժ. ԴԱՆ. Հաստատած է ու պար

ծած է, էլ ինչ հաստատիլ զուգէ:

ՔԼԵԹ. Էս ձիր փնսէն է, պարուն, վուր...

Պ. ԴԸ-ՍԾԹ. Հա, ինքնեւէտ զանգաւեցաւ ինձ մօտ:

ՔԼԵԹ. Մախլաս, Աստծուն պիտի փառք տայ վուր ձիրն ասկակիցն է, թէ չէ ես սրան կու շանց տէի, վուր էս հանգի շաւիր է մօգոնում ինձ պէս մարթու վրայ...

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

Պ եւ սիկ. Դը-Սօքեմվիլ, Անժէլիք, Քլեքանդր, Ժօրժ Դանգեկ եւ դուքից Քլօդին.

Տ. ԴԸ-ՍԾԹ. Տեսէք թէ խիթ ու նախանձ ինչ բան է: Այ, ախշրկաս բերում իմ էստի, վուր դիպուների մօդ բաց ըլի էս բանը:

ՔԼԵԹ. (Անժէլիքին) Հրամանքդ իք, ախշիկ պարուն, վուր ձիր մարթուն ասիլ իք թէ ես ձիգ սիրում իմ:

Անժ. Ես. Իժում էտ վունց պիտի տսիլ էի: Գանա էտ բանը կայ: Էրանի չիմ ուզի մէ դուրթ ինձ սիրում ըլիք: Մէ համարցակվեցէք էլի, խնդրում իմ, կու տեսնիք թէ ում հիգ իք խօսում: Աբա, էլ ինչին իք մնում, բանեցրէք մէ մէկ մէ մէկ սիրեկներու սատանութիւնիւր, մէ հանաքուանց մայինց փորցեցէք. էլչիք զրգեցէք ինձ մօդ, թաքուն քաղցր բարաթնիւր գրեցէք ինձ, իմացէք թէ ինչ վուխտ մարթս տանը չէ ըլում, ես ես ինքս եփ իմ տանէն դուս զալի, վուր մէ հիգս խօսիք, ձիր սէրը ինձ հասկացնիք: Մէ արէք էստունք էլի... ես ձիգ խոստանում իմ լաւ օրի կու ռաստ գաք:

ՔԼԵԹ. Օհ, տա, տա, տա, ախշիկ պարուն, մէ քիչ հանգստացէք: Հարկաւուր չէ ինձ էսքան խրատները, ուր իք էտէնց խայտառակում ձիր գուլսը: Ո՞վ ասաւ վուր ես ձիգ սիրում իմ, էրագումս էլ չիմ փիքր արի ես էտ բանը:

Անժ. Ինչ պիգիմ ես, ինչ որ կիլանկատուրնիւր ին պատմում էստի:

ՔԼԵԹ. Թող պատմին ինչ ուզենան, հրամանքդ խօ գիգիք վուր եփ որ, ես ձիգ ռաստ էկայ, սէրի վրա վունչիչ չիմ ասի ես ձիգ:

Անժ. Կօսէիք ու թամաշէն կու տեսնէիք:

ՔԼԵԹ. Ես ձիգ աւատացնում իմ վուր ինձ մօդ վախենալու վունչիչ չունիք: Ես էն մարթը չիմ վուր սիրուն ախշկիւրը ինձմէն բեղամաղ ըլին, ես ձիգ էնքան յարգում իմ ու պատվում իմ, ձիգ էլ ու ձիր ծնողներուն էլ, վուր մտկումս էլ չէ անցկացի թէ ես ձիգ պիտի սիրիմ:

Տ. ԴԸ-ՍԾԹ. (Ժօրժ Դանդէնին) Հիմի խօ տեսնում իս:

Պ. ԴԸ-ՍԾԹ. Էս էլ խօ սրտիդ եղ քսվեցաւ, իմ փեսայ, էստունը ինչ կօսիս:

Ժ. ԴԱՆ. Ես էն կօսիմ վուր էս գիփ էն հանգի սուտ հէքիաթներ է, վուր մարթու կանգնած կու քնեցնէ. ես ինչ գիգիմ լաւ գիգիմ, ու էլախտ, չունի հարկավուր է պարզ խօսիլը, էս ախշիկ-պարունը էլախտ ապսպրանք էլ ընթունից սրամէն:

Անժ. Ես ապսպրանք իմ ընթունի:

ՔԼԵԹ. Ես ապսպրանք իմ զրգի:

Անժ. Քլօդին:

ՔԼԵԹ. (Քլօդինին) Էս դուրթ է

ՔԼՕԴ. Ես ու իմ հորին, այ պուկիրավուր սուտ:

Ժ. ԴԱՆ. Ձէնդ կտրէ, լիւրփ անսկամ, քու ափալնիրն էլ գի-
ղիմ ու հէնց դուն տուն թողիւր
էլախտ տանող բերողին:

ՔԼՕԴ. Ո՛վ, էս:

Ժ. ԴԱՆ. Հա, հէնց դուն, մէ
խիստ հալալ կաթնակիրը դուն իս,
քու գլխի պատուիլը գիղենայ:

ՔԼՕԴ. Վայ իմ գլխին: Օհ, թէ
սաղ աշխաբքը չարութենով լըք-
ցվիլ է էս ժամանակին: Ինձ վրայ
էս հանգի խիայ տանէ մարթ, ինձ
վրայ, վուր էս ինքս անարատու-
թիւնն իմ ու կամ:

Ժ. ԴԱՆ. Ձէնդ, ասում իմ, դալ-
բի դուլար, խիստ միամիտ էլ
էլ վուր ուզում իս էրեփաս, էս քիզ
շատ վախտ է կու ճանչնամ, սա-
տանութենով լիքն իս...

ՔԼՕԴ. (Անժէլիքին) Ախշիկ պա-
րուն, զանա...

Ժ. ԴԱՆ. Ձէնդ կտրէ, ասում իմ,
է, թէ չէ ինչ չիգր ունիմքիզ վրայ
կու հանիմ. քու հէրն էլ խօ ագ-
նիփուրթի չէ:

Անժ. Էս էսէնց մինձ շառ ին
մօգօնում գլխիս ու էսէնց սիրտս
դադում է, վուր էլ ջուղաբ տալու
կարողութիւն չունիմ: Դժար ցաւն
էն է վուր ինձ միզ զնողը իմ
մարթն է, վուրին էս էն հանգի
վունչիչ չիմ արի վուր չըլելու
բան ըլի: Վայ իմ միխկը, թէ իմ-
քին գէթ ունիմ, էտ էն է վուր
խիստ հիղը լաւ իմ վարվում:

ՔԼՕԴ. Հալբաթտա:

Անժ. Վուխչ իմ բերախտութի-
ւնը էնդումն է վուր չափէն դուս
պատվիլ իմ ու պաշտիլ իմ իրան:
Էրանի չէր ըլի, Աստուծ օղորմա-

ցիլ էր ու վունց որ ասում է, մէ
դուրթ էն շնուքն էր տուի ինձ
վուր կամեցիլ էի օմքնու սագն
ու բազին անգաճ դնի, էլ էսէնց
միխկը գալու մայինց չէի ըլի:
Մնաք բարով, զնում իմ, էս էս-
դադայ բէաբրութենին էլ չիմ կա-
նա դիմնայ:

Տ Ե Ս Ի Լ Է.

Պ. Եւ Տիկ. դը-Սօթեմիլ, Քլեթանդր,

Ժ. Դանգեհ, Քլօդին,

Տ. ԴԸ-ՍՕԹ. (Ժօրժ Դանդէնին.)
Գնա, դուն արժանի չիս էն պատ-
վական կնգան, ինչ կնիկ քիզ ինք
տվի:

ՔԼՕԴ. Ես իմ հորին արժանի
է վուր, ինչ դա ասում է, ախշիկ
պարունը դուրթ մէ կատարէ. ու
թէ էս էի էլի նրա տիղը, էլ ծանր
ու թեթիւ չէի անի: (Զլնթանդ-
ըին.) Հա, պարուն, վրա պատ-
ժելու համա, դուն պիտի սիրիս
իմ ախշիկ պարնին... Կցէ, չուստ
արա, էս իմ ասում ձիզ, դրուստ
հախը կուլի: Ես ինքս կու օտկիմ
ձիզ, չունքի էտումը ինձ միզադ-
րից էլ: (Դուրս է գնում):

Պ. Դ.-Ս. Արժանի իս, իմ փե-
սա, վուր էս հանգի բանիւր ին
ասում քիզ:—Քու արարմունքով
գիփունին հիգդ դուշման շինեցիր:

Տ. Դ. Ս. Գնա, լաւ բաբաթ
փիքը արա վուր կարքով վարվիս
ազնիւ ծնունդ առած ախշիկայ
հիգ ու մուղայիթ կաց վուր յօ-
րեսի գէնը էլ էսէնց սխալ բա-
նիր չըբռնիս:

ԴԷՎՕ. (Առանձին.) Էսէնց բան
կուլի, վուր դուրթ ըլիմ ու սուտ

դուս զամ. ջգրու սիրտս իստակ
կու տրաքի յօրէս...

ՏԵ Ս Ի Լ Ը.

Պ. Դը-Պօթ. Գլէթ. Ժ. ԴանդեմԳլէթ.

(Պարոն դը-Սօթէնվիլին.) Պ. հրա-
մտեքդ տեսաք, ինչ սուտ միդ բար-
ցեցին վրէս. Դուք էն մարթն իք վուր
լաւ պիտի գիցենաք պատվի կանոն-
ները ու իս ձիգմէն իմ ուզում
էս խայտառակութենի ջուզարը:

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Էդ դրուստ իս հրա-
մանք անում, պարուն. Քաղաքավա-
րութենի կարք ու կանոնն է, Աբա,
իմ փեսայ, էս պարնին բաւակա-
նութին տու:

Ժ. ԴԱՆ. Ի՞նչ. բաւականութին.

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Հա՛ բաս. կանոնով է-
տէնց պիտի, էնդուր վուր դուն
սրան սուտ միդ դըրի:

Ժ. ԴԱՆ. Իսկի էլ դարուլ չիմ վուր
էս բանումը ես դրան սուտ ըլիմ միդ
դրի. ես լաւ գիդիմ, ինչ որ գիդիմ:

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Էդ գիփ մէկ է. դուն
ինչ գուզիս գիդացի քիզ համա, սա
վիզը չը կալաւ ու էստով էլ քիզ
բաւականութին էրիտ, ու եփ որ մէ
մարթ մէ բանումը յիդ է կանգ-
նում, էնդումէն դէնը էլ օշով
վունչի իրաւունք չունէ էն բա-
նումը նրամէն գանգտվիու:

Ժ. ԴԱՆ. Բաս իմ կնգայ մօտ
պառկած էլ վուր վրա հասնիմ դը-
րան, բարեբար կոկինք էլի, օղօնդ
հարցնէ ու ասէ թէ ինքը չէ էլի:

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Խիլքիդ մի գօռ տա.
Թողութին ուզէ ասում իմ քիզ էս
սահաթիս:

Ժ. ԴԱՆ. Ե՛ս, հիմի թողութին էլ
ուզիմ դրամէն. ախար...

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Դէհ, ասումիմ է, էլ
էստումըփիքը անելու վունչի չկայ.
Մի վախենայ, շատ բան չիս կորց-
նի, չունքի ես ինքս իմ հրա-
մայում:

Ժ. ԴԱՆ. Ախար, ես վունց...

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Փիէ, իծանիրս մի
մօղ անի, իմ փեսայ, թէ չէ, ես էլ
նրա կուռը կու անցկենամ... Դէհ,
լաւ է, ինչ որ ասում իմ:

Ժ. ԴԱՆ. (Առանձին.) Ա՛խ, Ժօրթ
Դանդէն:

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Զէր էս վուր գղակդ
վիկալ ու ձեռիդ բռնէ, պարունը
ազնիվութի է ու դուն չէ:

Ժ. ԴԱՆ. (Առանձին գղակը ձեռ-
քին.) Տրաքվում իմ:

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Ասա հիդս՝ պարուն...

Ժ. ԴԱՆ. Պարուն...

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Խնդրում իմ թողու-
թին շնորէք... (Տեսնելով վուր Ժօրթ
Դանդէնը չի խոնարհվում.) Հը՛մ...

Ժ. ԴԱՆ. Խնդրում իմ թողութին
շնորհիք...

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Վուր մտկումս չար
բանիր անցկացրի ձիզ վրայ...

Ժ. ԴԱՆ. Վուր մտկումս չար բա-
նիր անցկացրի ձիզ վրայ...

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Էնդուր վուր պատիւ
չունէի ձիզ ճանչնալու...

Ժ. ԴԱՆ. Էնդուր վուր պատիւ
չունէի ձիզ ճանչնալու...

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Ու խնդրում իմ աւ-
տաք:

Ժ. ԴԱՆ. Ու խնդրում իմ աւտաք:

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Վուր ես ձիր խո-
նար ծառէն իմ:

Ժ. ԴԱՆ. Ուզում իք ծառայ էլ
դառնամ էն մարթուն, վուր ուզում
է կնգաս ճանգի:

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. (Վախեցնելով.) Է-
լի...

ՔԼԵԹ. Հէրիք է, պարուն.

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Ձէ, ես ուզում իմ վուր վիրչացնէ ու բանը իր կարքով կէհայ: Վուր ես ձիր խոնարհ ծառէն իմ:

Ժ. ԴԱՆ. Վուր ես ձիր խոնարհ ծառէն իմ:

ՔԼԵԹ-ԱՆԴԻՐ. (Ժօրժ Դանդէնին.) Պարուն, ես էլ ձիր ծառէն իմ հոքով սրտով ու ինչ անցկացաւ—մտէս գցեցի: (Պարոն ուր-Սօթէն վիզին.) Հրամանքդ էլ, պարուն, մնաք բարով, սիրտս ցաւում է վուր մէ քիչ նիղացաք:

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Ձիռնիրուդ պաշ իմ անում. եփ ոք կամենաք կուրդդէլի բռնիլը, յուրսի վրայ համեցէք, լաւ թամաշէք կու շանց տամ:

ՔԻԵԹ. Խիստ օգորմած իք ինձ վրայ. (Դնում է.)

Պ. ԴԸ-ՍՕԹ. Այ, իմ փեսայ, բանը վունց պիտի գլուխ բերին. Մնաս

բարով, լաւ գիղացի, էնէնց օջախի իս ռաստ էկի, վուր քիզ համա մինձ զալիմաթ ինք, օչովի չինք տուր տայ վուր քիզ բէղամադ անին:

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

Ժօրժ Դանդէն

Օհ, թէ ես... Էս էիր ուզում,—էս էիր ուզում, Ժօրժ Դանդէն, Էս էիր ուզում: Խիստ լաւ է սազ գալի քիզ, հասար մուրազիդ վունց որ պիտ էր: Խնչի արժանի էլ էիր՝ թամամ ճարեցիր:

...Դնանք, ուրիշ չարա չկայ, վունցոր ըլի պիտի հօրն ու մօր աճկիրը բաց անիմ, կուլի էստու ճանփէն մէ բարաթ էլէ մայինց գթնիմ:

† ԱՂ. ԹԱՐԻԱՆԵԱՆ

Հայոց թատրոնի երկնակամարից մի քառական լուսաւոր աստղ մարեց եւ հայ հասարակական ասպարէզից մի գործունեայ, եռանդուն, ասպագայ վառ ույսերով լեցուն մի կեանք պակասեց— մի մարդ, որ շարունակ հայ կեանքի վշտերով էր վշտանում եւ նրա սակաւաթիւ ուրախութիւններով խնդում։ Նամանաւանդ, որպէս մէկը հայոց թատրոնի փոքրաթիւ գործիչներից յիշելու է, որ գլխաւորապէս նրա շնորհին էր, որ 1891 թ. նորից վերսկսուեց հայոց մշտական դրամատիկ. խմբի ներկայացումները։ Լինելով մայրենի ընտի եւ լեզուի անկեղծ սիրահար, նա ամեն կերպ պատրաստ էր օգնութեան հասնելու այդ հանրաշահ գործին։ Այսպէս նա շատ անգամ մասնակցել է քարեգործական նպատակով տրուած ներկայացումներին եւ թարգմանել է մի շարք պիէսներ, որոնք մինչեւ այժմ մնում են հայ ընկերութեանը։

Չըբաւականալով թատերասերի եւ թարգմանչի կոչումով, նա հիմնեց եւ «Թատրոն» գեղարուեստական հանդէսը եւ միշտ կրելով նիւթական վնասներ, այնուամենայնիւ ամեն կերպ աշխատում էր ոյժերի ներածի չափ ծոխ հրատարակել՝ թէ ներքին եւ թէ արտաքին ըովանդակութեամբ։ Նա վերջերս ցանկանում էր «Թատրոնը» երկամսեայ դարձնել սակայն վաղահաս մահը վերջ դրեց հանգուցեալի ըոյր փափագներին։

Խեղճ Աղէքսանդր. որքա՞ն իղճեր եւ ցանկութիւններ մնացին քո մէջ տակաւին անկատար...

Հանգի՛ստ ոսկորներիդ, համեստ մշակ եւ ժրաջան աշխատատոր հայրենի անդաստանի...

Թաւրաւէր

Շ Ի Լ Լ Է Ր

ԹԱՏՐՈՆԸ ԻՐԻՆԻ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Մի ընդհանուր, անդիմադրելի հակումն դէպի նորը և անսովորը, մի պահանջ զգալ իրան կրթութեան մէջ, Զուլցէրի ասելով, սկիզբն է տուել թատրոնի գոյութեանը: Յոգնած բարձրագոյն մտաւոր աշխատանքներից, թուլացած իւր կոչման միակերպ, շատ անգամ ընկճող պարապմունքներից, կշտացած զգայական վայելքներից, մարդը պէտք է մի դատարկութիւն զգար իւր մէջ, որ հակառակ է նորա մշտական ձգտմանը դէպի գործունէութիւն: Մեր բնութիւնը, որ հաւասարապէս անընդունակ է, թէ երկար մնալ անասնական վիճակի մէջ և թէ շարունակ մտքի նուրբ աշխատութիւններով զբաղուել, պահանջեց մի միջին դրութիւն, որ միացրեց այդ երկու իրար հակառակ ծայրայեղութիւնները. նա խիստ լա-

րած լարերը աւելի մեղմ յարգարելով, առաջ բերեց ներդաշնակութիւն և հեշտացրեց փոխադարձ անցնելը մէկ դրութիւնից միւսը: Այդ օգուտը ընդհանրապէս տալիս է էսթետիկական ճաշակը կամ զգացողութիւնը գեղեցկի համար: Բայց որովհետեւ մի իմաստուն օրէնսդրի գլխաւոր նըպատակը պիտի լինի երկու ազդեցութիւններից լաւագոյնը ընտրել, այդ պատճառով նա չի բաւականանայ իւր ժողովրդի հակումները միայն զինաթափ անելով, այլ ընդհակառակը կաշխատէ, եթէ հնարաւոր է, գործ դնել նոցա իբրեւ գործիքներ բարձրագոյն նպատակների համար և դարձնել երջանկութեան աղբիւրներ, և այդ պատճառով ամենից լաւն է համարել ընտրել թատրո-

նի բեմը, որ գործունէութեան ծարաւի մարդկային ոգու առաջ բաց է անում անսահման ասպարէզ, նորա հոգու իւրաքանչիւր զօրութեանը նոր սնունդ է տալիս, առանց նոցանից մէկը սաստիկ լարելու և մտքի ու սրտի կրթութիւնը ամենագնիւ զուարճութեան հետ միացնում:

Նա, որ առաջինը նկատեց, որ պետութեան ամենահաստատ սիւնը կրօնն է—որ առանց նորան նոյն իսկ օրէնքները կորցնում են իրանց ոյժը, գուցէ, առանց այդ բանը ուզելու կամ գիտենալու, պաշտպանել է թատրոնը նորա ամենագնիւ կողմից: Քաղաքական օրէնքների այդ պակասաւորութիւնը, այդ անհաստատ յատկութիւնը, որ անհրաժեշտ է դարձնում կրօնը պետութեան համար, որոշում է թատրոնի բարոյական ազդեցութիւնը: Օրէնքները գործ ունին միայն ժխտած պարտաւորութիւնների հետ—կրօնը տարածում է իւր պահանջները իսկապէս կատարուած գործողութեան վրայ: Օրէնքները արգելում են միայն այնպիսի գործողութիւններ, որոնք լուծում են հասարակութեան կապերը—կրօնը պատուիրում է այնպիսիները, որոնք այդ կապերը աւելի ամրացնում են: Օրէնքները իշխում են կամքի միայն յայտնի արտայայտութիւնների վերայ, նոցա ստորադրեալ են միայն գործողութիւններ—կրօնը տարածում է իւր դատաստանական իրաւունքը մինչև սրբտի ամենաթափուկ անկիւնները ու հալածում է միտքը մինչև նո-

րա ամենաներքին աղբիւրը: Օրէնքները հարթ ու ճկուն են, փոփոխական են, ինչպէս հաճոյքը կամ կիրքը—կրօնը կապում է խիստ և յաւիտեան: Բայց եթէ մենք այդ ենթադրենք, ինչ որ երբեք չի լինի—եթէ մենք այդ մեծ իշխանութիւնը մարդու սրտի վերայ թողնենք կրօնին, արդեօք կը լրացնէ, կամ կարո՞ղ է նա լրացնել ամբողջ կրթութիւնը—կրօնը (ես այստեղ բաժանում եմ նորա քաղաքական կողմը աստուածայինից) կրօնը ազդում է ժողովրդի զգայական մասի վերայ—գուցէ զգայականով միայն ազդում է նա այդպէս անվրէպ: Նորա ոյժը էլ չկայ, եթէ մենք այդ զգայականը նորանից առնենք—իսկ ինչո՞վ է ազդում թատրոնը: Կրօնն էլ ոչինչ է մարդկանց մեծ մասի համար, եթէ մենք նորա պատկերները, նորա խնդիրները (probleme) ոչնչացնենք—եթէ ջնջենք նորա երկնքի և գոթիքի նկարները—որոնք երեւակայութեան նկարներ են միայն, հանելուկներ առանց լուծման, խտրուիլակներ և հրապոյրներ հեռուից: Որքան զօրութիւն են ստանում կրօնը և օրէնքները, երբոր նոքա դաշն են կապում թատրոնի հետ, ինչտեղ մոլութիւնն ու առաքինութիւնը, երջանկութիւնն ու թշուառութիւնը, յիմարութիւնն ու իմաստութիւնը հազարաւոր ըմբռնելի և ճշմարիտ պատկերներով անցնում են մարդու առաջ, ինչ տեղ նախախնամութիւնը լուծում է իւր հանելուկները, բաց է անում նորա աչքի առաջ իւր հանգոյցը, ինչ տեղ մարդկային սիրտը կըքի

տանջարանում խոստովանում է իւր ամենաթեթեւ շարժումները, ինչ տեղ վայր են ընկնում բոլոր դիմակները, անհետանում է սընգոյրը և ճշմարտութիւնը անկաշառ, ինչպէս Բաղամանթոս *), դատաստան է կատարում:

Թատրոնի դատաստանական իշխանութիւնը սկսվում է այնտեղ, ինչտեղ վերջանում է աշխարհային օրէնքների սահմանը: Երբոր արդարադատութիւնը կուրանում է ոսկու համար և, մոլութիւններից թողակաւորուած, շոյլանում է, երբ հօգօրների շարագործութիւնները ծաղրում են նորա տկարութիւնը և երկիւղը մարդկանց առաջ կապում է իշխանութեան ձեւը, այն ժամանակ թատրոնը ձեռն է առնում սուրը և կշիռը և քաշում է մոլութիւնները մի սոսկալի դատաւորի աթոռի առաջ: Երեակայութեան և պատմութեան ամբողջ թագաւորութիւնը, անցեալը և ապագան հրնազանդում են նորա մէկնշանին: Յանգուզն եղերնագործներ, որոնք վաղուց արդէն փտել են հողի մէջ, բանաստեղծութեան ամենակարող ձայնով դուրս են կանչում գերեզմաններից և, իբրեւ սարսափելի խրատ ապագայ սերունդների համար, կրկնում են իրանց ամօթալի կեանքը: Անգօր, ինչպէս սըտուներներ գողաւոր հայելիում, անցնում են մեր աչքերի առաջ իրանց դարի արհաւիրքները, և մենք քաղցր սարսափով անիծում ենք

*) Բաղամանթոսը, ըստ յունական դիւցարանութեան, Ջեսի և Նեքոպոլի որդին էր, որ իւր արդարութեան համար դատաւոր նշանակուեցաւ մեռելների թագաւորութեան մէջ:

Ծան. Թարգմանչի:

նոցա յիշատակը: Երբ էլ չէ ուսուցանվում բարոյականութիւն, երբ էլ չէ դաւանում ոչ մի կրօն, երբ որ էլ չէ ընդունում ոչ մի օրէնք, բաւական է տեսնել Մէդէային *), երբ նա տատանելով ցած է իջնում պալատի սանդուղի աստիճաններով որդեսպանութիւն գործելուց յետոյ: Փրկարար սարսափ կը պատէ մարդուն, և ամեն մէկը ինքն իրան մէջ կօրհնէ իւր բարի խղճմտանքը, երբ լէզի Մակբէթը, այդ վարհուրելի քնաշրջիկ կինը, լուանում է իւր ձեռները և գործ է դնում Արաբիայի բոլոր անուշահոտութիւնները սպանութեան զգուշի հոտը ոչնչացնելու: Որքան հաւաստի է, որ տեսանելի ներկայացումն աւելի զօրեղ է ազդում, քան թէ մեռած դառը և սառը պատմութիւնը, նոյնքան հաւաստի է, որ թատրոնը աւելի խորն է ազդում և տեղաբար, քան բարոյականութիւնն ու օրէնքները:

Բայց այստեղ թատրոնը օգնում չէ միայն աշխարհային արդարադատութեանը—այլ նորա առաջ բաց է աւելի լայն ասպարէզ: Հազարաւոր մոլութիւններ, որոնց անպատիժ է թողնում աշխարհային արդարադատութիւնը, պատժում է թատրոնը. հազարաւոր առաքինութիւններ, որոնց մասին լռում է նա, գովաբանվում են թատրոնի բեմի վերայ: Այստեղ

*) Մէդէա, Կոլխիդացի էթէոս թագաւորի դուստրը, կախարգ կին, որ օգնեց Յասոնին տիրապետել ոսկէ գեղմին և փախաւ նորա հետ Կորինթոս: Սպանելով իւր Յասոնից ունեցած որդիներանց, փախաւ Աթէնք և տնտէրանալով, եղիսէյական դաշտերում դարձաւ Աթէնքի կինը:

Ծանօթ. Թարգմանչի:

ուղեկցում է նա իմաստութեանն ու կրօնին: Այս մաքուր աղբիւրից ստանում է նա իւր խրատները և օրինակները և խիստ պարտաւորութիւնը զարգարում է գեղեցիկ և հրապուրիչ հագուստով: Ի՞նչ գեղեցիկ զգացմունքներով, դիտաւորութիւններով և կըքերով լըցնում է նա մեր հոգին, ի՞նչ աստուածային զաղափարներ է առաջարկում նա մեզ նախանձաւորութեան համար: Երբոր բարեսիրտ Օգոստոսը, մեծ, ինչպէս իւր աստուածները, մեկնում է իւր ձեռք զաւաճան Յիննային, որ արդէն պատրաստ է կարգաւ նորա շըրթունքների վերայ իւր մահուան դատաւճիւրը, ասելով. «Թո՛ղ բարեկամներ լինինք, Յիննա»—ո՞վ արդեօք հանդիսատեսներից այդ վայրկեանին ուրախութեամբ չի սխմի իւր մահացու թշնամու ձեռք, որ նմանի վեհանձն հռովմայեցուն.—Երբոր Փրանց Փօն Սիւկինգէնը, գնալով մի իշխանի պատժելու և ուրիշների իրաւունքների համար կռուելու, յանկարծ յետ է նայում և տեսնում է, որ ծուխ է բարձրանում իւր այրուող ամրոցից, ինչ տեղ անօգնական մնացել են կինն ու որդիքը, և նա—շարունակում է իւր ճանապարհը, որպէս զի հաստատ մնայ իւր խօսքին—ինչպէս մեծ է երեւում ինձ այդ ժամանակ մարդը և ինչպէս փոքր և արհամարհելի անյաղթելի ճակատագիրը:

Թատրոնի սոսկալի հայելու մէջ ցոլանում են մոլութիւնները նոյնքան տգեղ, որքան գեղեցիկ—առաքինութիւնը: Երբոր անօգնական, տղայամիտ Լիւրը փոթորկալից գի-

շերը ի զուր բաղխում է իւր աղջկայ տան դուռը, երբ նա, քամուն տուած իւր սպիտակ մագիւրը, պատմում է շառաչող տարերին, թէ ինչպէս անբնական է վարուել իւր Բէգանը, և վերջապէս նորա կատաղի վիշտը արտայայտվում է այս սարսափելի բառերով. «Ես ձեզ բոլորը տուի»—ինչպէս զգուելի է երևում մեզ ապերախութիւնը: Ի՞նչ հանդիսաւոր կերպով ուխտում ենք մենք յարգանք և որդիական սէր:

Բայց թատրոնի ազդեցութիւնը աւելի հեռու է տարածվում: Նոյն իսկ այնտեղ, ինչտեղ կրօնը և օրէնքները իրանց արժանաւորութիւնից ստոր են համարում հսկել մարդկանց զգացմունքների վերայ, թատրոնը զբաղուած է մեր կրթութեամբ: Հասարակութեան բաղդաւորութիւնը նոյն չափով խանգարվում է թէ յիմարութեամբ և թէ յանցանքով և մոլութեամբ: Փորձը, որ նոյնքան հին է, որքան աշխարհը, սովորեցնում է մեզ, որ մարդկային գործերի հիւսուածքի մէջ շատ անգամ ամենամեծ ծանրութիւնները կախուած են ամենափոքր և ամենանուրբ թելերից, և, եթէ մենք հետեւենք ամեն մի գործողութեան մինչև նորա աղբիւրը, տասն անգամ պիտի ծիծաղենք, նախ քան մէկ անգամ կը սարսափենք: Իմ կազմած չարագործների ցուցակը, իւրաքանչիւր օրով, քանի որ ես աւելի հասակ եմ առնում, աւելի կարճանում է, իսկ յիմարներինը դառնում է աւելի լիակատար ու երկար: Եթէ մէկ սերունդի բոլոր բարոյական յանցանքը բղխում է

միևնոյն ազդեցից, եթէ մոլութեան անհեթեթ ծայրայեղութիւնները, որոնք երբ և ից է բծաւորել են նորան, միևնոյն յատկութեան փոփոխուած, աւելի զարգացած ձևեր են, որոնց մենք վերջի վերջոյ ամենքս միաձայն ծաղրում ու սիրում ենք, ապա ինչի չպէտք է բնութիւնը և միւս սերընդում միևնոյն ճանապարհով գնայ:

Ես միայն մէկ գաղտնիք գիտեմ մարդուն ապականութիւնից պահպանելու, և այդ գաղտնիքն է — նորա սիրտը թուլութիւններից պաշտպանել:

Այդ ազդեցութեան ամենամեծ մասը մենք կարող ենք սպասել թատրոնից: Նա է, որ յիմարների բազմաթիւ դասին ցոյց է տալիս իւր հայելու մէջ նորա հազար մի տեսակ յիմարութիւնները և փրկարար ծաղրով ամաչեցնում: Ինչ որ նա վերև ազդում էր սրտաշարժութեամբ և զարհուրանքով, այստեղ կատարում է նա (գուցէ աւելի շուտ և անվրէպ) կատակով և հեգնութեամբ: Եթէ մենք կամենանք գնահատել կատակերգութիւնն ու ողբերգութիւնը իրանց ձեռք բերած ազդեցութեան չափով, ապա գուցէ փորձը առաւելութիւն տար առաջինին: Ծաղրը և արհամարհանքը աւելի զգալի կերպով փրաւորում են մարդու հպարտութիւնը, քանի թէ զգուանքը տանջում նորա խիղճը: Ահարկուից թագէ կենում մեր երկչոտութիւնը, բայց հէնց այդ երկչոտութիւնը մատնում է մեզ հեգնութեան խայթոցին: Օրէնքը և խղճմտանքը շատ անգամ պաշտպանում են մեզ լանցանքներից և մոլութիւններից

— Ծաղրելին պահանջում է առանձին նուրբ միտք, որ մենք կարող ենք գտնել միայն թատրոնի բեմի վերայ: Գուցէ իրաւունք տանք բարեկամին յարձակուել մեր սովորութիւնների և սրտի վերայ, բայց շատ դժուար կրլինի մեզ համար ներել նորան մի հատ ծաղրական ծիծաղ: Մեր սխալանքները կարող են տանել մի վերակացու և դատաւոր, բայց մեր անկրթութիւնը հազիւ թէ համբերէ մի վկայ:— Միայն թատրոնը կարող է ծաղրել մեր պակասութիւնները, որովհետեւ նա խնայում է մեր դիւրագգացութիւնը և չէ ցոյց տալիս յանցաւոր յիմարի վերայ: Առանց կարմրելու տեսնում ենք մենք, ինչպէս վայր են ընկնում նորա հայելիում մեր դիմակները, և ծածուկ շնորհակալութիւն ենք անում նորա կակուղ յանդիմանութեան համար:

Բայց թատրոնի ազդեցութեան ընդարձակ շրջանը դեռ ևս չէ վերջացել: Նա, աւելի քան պետութեան մի որ և է ուրիշ հասարակական հիմնարկութիւն, մի դպրոց է գործնական իմաստութեան, ուղեցոյց հասարակական կեանքի, իսկական բանալի դէպի մարդկային հոգու ամենածածուկ անկիւնները: Ես համաձայն եմ, որ ինքնասիրութիւնը և խղճի խստութիւնը շատ անգամ ոչնչացնում են նորա ամենալաւ ազդեցութիւնը, որ հազարաւոր մոլութիւններ յանդուգն ճակատով կանգնում են նորա հայելու առաջ, հազարաւոր բարի զգացմունքներ անպտուղ անդրադառնում են հանդիսատեսի սա-

որ սրտից—ես ինքս այն կարծիքի եմ, որ Մովսէսի հարպագօն դեռ ես չէ ուղղել ոչ մէկ վաշխառուն, որ ինքնասպան Բէվերլէյն դեռ ես շատ քչերին իւր եղբայրներին յետ է պահել զգուելի խաղից, որ Կարլ Մօօրի աւագակութեան տարաբաղդ պատմութիւնը աւելի ապահով չէ դարձրել ճանապարհները—բայց եթէ մենք մինչև անգամ սահմանափակենք թատրոնի այդ մեծ ազդեցութիւնը, եթէ մենք այնքան անարդար լինենք, որ մինչև անգամ ուրանանք նորան—որքան դեռ ես անսահման շատ կը մնայ նորա ազդեցութիւնից։ Եթէ թատրոնը ոչ ոչնչացնում է մոլութիւնների գումարը, ոչ էլ պակասեցնում, միթէ չէ ծանօթացնում նա մեզ նոցա հետ։ Մենք պիտի ապրենք այդ մոլի, այդ յիմար մարդկանց հետ։ Մենք պէտք է խնայ տանք նոցանից կամ պատահենք նոցա, մենք պէտք է մեքենայենք նոցա դէմ, կամ յաղութենք նոցանից։ Հիմա նոքա էլ չեն կարող անակնկալ յարձակուիլ մեզ վերայ։ Մենք նախապատրաստուած ենք նոցա չար մտադրութիւնների դէմ։ Թատրոնը յայտնել է մեզ նոցա ճանաչելու և անվնաս դարձնելու գաղտնիքը։ Նա խլեց կեղծաւորի արհեստական դիմակը և ցոյց տուեց այն ցանցը, որով պատատել են մեզ խորամանկութիւնն ու նենգութիւնը։ Խաբէութիւնն ու կեղծիքը դուրս քաշեց նա օձապտոյտ լաբիրինթոսներից, և լոյս ցերեկով ցոյց տուեց նոցա զարհուրելի կերպարանքը։ Դուք է մեռնող Սառան չէ սարսափեցնում շահաասէրին, պատժուած

հրապուրանքի բոլոր պատկերները չեն սառեցնում նորա բորբոքուած կիրքը, և գուցէ նոյն իսկ խորամանկ գեղեցկուհին լուրջ կերպով մտածում է խափանել այդ հետեւանքը—բայց մենք բաղդաւոր ենք, որ պարզամիտ անմեղութիւնը այժմ ծանօթ է հրապուրանքի ցանցերին, որ թատրոնի բեմը սովորեցրեց նորան չհաւատալ նորա երգումներին և գողալ նորա երկրպագութեան առաջ։

Թատրոնը դարձնում է մեր ուշադրութիւնը ոչ միայն մարդկանց և նոցա բնաւորութեան վերայ, այլ և ճակատագրի վերայ, և սովորեցնում է մեզ նորան տանելու մեծ արուեստը։ Մեր կեանքի ընթացքում հաւասարապէս մեծ դեր են խաղում ռէսլը և ռիտաւորութիւնը, վերջինը մենք ենք կառավարում, իսկ առաջինին պէտք է կուրօրէն հնազանդինք։ Բաւական վաստակ ունինք, եթէ անխուսափելի հանգամանքները մեզ բոլորովին անպատրաստ չեն զրտնում, եթէ մեր արիութիւնն ու խոհմութիւնը մի անգամ արդէն փորձել են նման բան, և մեր սիրտը բաւական պնդացել է հարուածն ընդունելու համար։ Թատրոնը ներկայացնում է մեր առաջ մարդկային տանջանքների բազմատեսակ տեսարաններ։ Նա արհեստական կերպով մասնակից է անում մեզ ուրիշների վշտերին և վարձատրում է մեր վայրկեանական տանջանքը քաղցր արտասուքներով և փառաւոր կերպով աճեցնելով մեր արիութիւնն ու փորձառութիւնը։ Նորա հետ իջնում

ենք Ուղօլինօի^{*)} սովի աշտարակը, նորա հետ բարձրանում ենք սարսափելի գլխատման բեմը և նորա հետ դիտում մահուան հանգիստաւոր ժամը: Տօվէրի կամարների տակ զրկվում է խաբուած սիրելին իւր թագուհու շնորհից: —Հիմա, որ պիտի մեռնի, թողնում է սարսափած Մօօրին իւր դաւաճան սոփեստական իմաստութիւնը: Յաւիտենականութիւնը արձակում է մեռելին, որ յայտնի է այն գաղտնիքները, որոնց կարող չէ գիտենալ ոչ մի կենդանի մարդ, և իրան ապահով համարող չարագործը կորցնում իւր վերջին սարսափելի ապաստանարանը, որովհետեւ գերեզմաններն անգամ յայտնում են գաղտնիքները:

Բայց բաւական չէ, որ թատրոնը ծանօթացնում է մեզ մարդկութեան ճակատագրի հետ, նա միևնոյն ժամանակ սովորեցնում է մեզ արդարադատ լինել գէպի տարաբաղը և ներդամտարար դատել նորան: Երբոր մենք կը չափենք նորա տառապանքի խորութիւնը, միայն այն ժամանակ կարող ենք արտասանել նորա վերայ մեր դատավճիռը: Չկայ յանցանք աւելի ամօթալի, քան թէ գողութիւնը —բայց միթէ մենք ամենքս չենք խառնի մեր դատավճռի հետ մի կաթիլ կարեկցութեան արտասուք, եթէ խորամուխ լինենք այն սար-

սափելի կարօտութեան մէջ, որում Հղուարդ Բուրբուրգը կատարում է իւր յանցանքը: —Անձնասպանութիւնն, իբրեւ չարագործութիւն, զգուելի է ամենքի համար. բայց երբ, Մարիանան տանջուած կատաղի հօր սպառնալիքներից, տանջուած սիրուց, սարսափելի տեսարաններից մենաստանի պատերում, թոյն է խմում, ո՞վ մեզանից կուզենայ առաջինը լինել, դատապարտելու անիրաւ կանոնի այդ ողբալի զոհին: —Մարտիրոսութիւնը և ներդամտութիւնը սկսում են դառնալ մեր ժամանակի տիրապետող ոգին. նորա ճառագայթները թափանցել են դատաստանական ատենաները և աւելի հեռու—մեր իշխանների սրբտերը: Ո՛րքան մեծ մասնակցութիւն ունեն այդ աստուածահաճոյ գործի մէջ մեր թատրոնները: Չէ որ նոքա ծանօթացրին մարդուն մարդու հետ և բաց արին նորա գաղտնի կազմուածքը, որով նա գործում է:

Մարդկանց մի նշանաւոր դաս պատճառ ունի աւելի, քան միւսները, շնորհակալ լինել թատրոնից: Այստեղ միայն լսում են աշխարհի մեծամեծները այն, ինչ որ նոքա երբէք չեն լսում, կամ լսում են հազիւ երբեմն—ճշմարտութիւն. ինչ որ նոքա երբէք չեն տեսնում, կամ հազիւ երբեմն են տեսնում, տեսնում են այստեղ—մարդուն:

Ահա այսպէս մեծ և բազմատեսակ է լաւ թատրոնի վաստակը բարոյական կրթութեան համար. ոչ պակաս արդիւնաւոր է նա ամբողջ մտաւոր լուսաւորութեան համար: Ահա այս բարձր

^{*)} Ուղօլինօ—Դէրարգէսիօ, Իտալացի կոմս, որ VIII դարի վերջում յափշտակեց բարձրագոյն իշխանութիւնը Պիզայում, բայց իւր խիստ կռաւարկութեան համար ամբողջ ընտանիքով բանտարկուեցաւ Գուալաների աշտարակում և այստեղ սովածահ եղաւ:

շրջանում են սննդովում վեհ միտքը և ջերմ հայրենասէրը:

Թատրոնը ձգում է մի հայեացք ամբողջ մարդկային ազգի վերայ, համեմատում է ազգերը ազգերի հետ, դարերը դարերի հետ, և տեսնում է, ինչպէս ժողովրդի մեծագոյն մասը ստրկաբար կաշկանդուած է նախապաշարմունքի և կարծիքի շղթաներով, որոնք յաւիտեան խանգարում են նորա երջանկութիւնը—որ ճշմարտութեան մարտը ճառագայթները լուսաւորում են միայն միքանի անհատների գլխները, որոնք ձեռք են բերել այդ փոքր վաստակը գուցէ իրենց ամբողջ կեանքը մաշելով: Ինչով կարող է իմաստուն օրէնսդիրը իւր ժողովուրդը այդ բանին մասնակից անել:

Թատրոնը հասարակական ջրբանցքն է, որի միջով ժողովրդի մտածող և լաւագոյն մասից հոսում է իմաստութեան լոյսը և այնտեղից աւելի մեղմ ճառագայթներով տարածվում ամբողջ պետութեան մէջ: Ուղիղ գաղափարներ, գտնուած սկզբունքներ, մաքուր զգացմունքներ հոսում են այստեղից ժողովրդի բոլոր երակների մէջ. բարբարոսութեան և մուայլ թերահաւատութեան մէջը անյայտանում է, խաւարը տեղի է տալիս յաղթանակող լոյսին: Լաւ թատրոնի այսքան բազմաթիւ գեղեցիկ պտուղներից ես կամենում եմ յիշել միայն երկուսը: Ինչից է, որ միայն մի քանի տարիներից ի վեր ընդհանրացել է կրօնների և աղանդների թոյլտուութիւնը:—Աւելի առաջ, քան

թէ հրեայ Նաթանը և մահմեդական Սալադինը ամաչեցրին մեզ և քարոզեցին աստուածային պատուէրը, որ հպատակութիւնը Աստծուն ամենևին կախուած չէ մեր ունեցած կարծիքներից Աստուծոյ մասին—առաջ քան թէ Յովսէփ երկրորդը յաղթեց կրօնական ատելութեան ահուկի հիդրան, թատրոնը արդէն ցանել էր մեր սրտերում մարդասիրութեան և հեզութեան սերմերը, հեթանոսական մոգերի կատաղութեան պատկերները սովորեցրին մեզ խուսափել կրօնական ատելութիւնից, թատրոնի սարսափելի հայելիում լուացաւ քրիստոնէութիւնը իւր բծերը: Նոյնպիսի բազդաւոր յաջողութեամբ կարելի կըլինէր թատրոնի բեմից յաղթել դաստիարակութեան մոլորութիւնները: Պետութեան համար ոչ մի գործ այնքան նշանաւոր չէ իւր հետեանքներով, ինչպէս դաստիարակութիւնը. բայց և այնպէս ամենից աւելի անուշադիր է թողած և բոլորովին յանձնուած է քաղաքացու հաճոյքին և թեթեամտութեանը: Միայն թատրոնը կարող էր սրբտաշարժ, յուզիչ պատկերներով ցոյց տալ նորան անփոյթ դաստիարակութեան տարաբաղդ գոհերը. այստեղ կարող էին մեր հայրերը հրաժարուել ինքնահաճկանոններից, մեր մայրերը կրտսերներին խելացի կերպով քննել: Սխալ գաղափարները մոլորեցնում են դաստիարակի ամենալաւ պիւտը, աւելի վատ, երբոր նորա պարծենում են մէթողով և կանոնաւոր կերպով ոչնչացնում են տնկարաններում քնքոյշ բողբոջը:

Այստեղ անկարելի է լուրջեամբ անցկենալ այն մեծ ազդեցութեան մասին, որ մի բարեկարգ թատրոն կարող է ունենալ մի ազգի ոգու վերայ: Մի ժողովրդի ազգային ոգի ես անուանում եմ նորա կարծիքների և հակումների նմանութիւնն ու համաձայնութիւնը այն առարկաների մասին, որոնց մի ուրիշ ազգ ուրիշ կերպ է մտածում և զգում: Միայն թատրոնը կարող է այդ համաձայնութիւնը առաջ բերել, որովհետեւ նա անցնում է մարդկային գիտութեան բոլոր սահմանը, սպառում է կեանքի բոլոր դրութիւնները, թափանցում է սրտի բոլոր անկիւնները. որովհետեւ նա միացնում է իւր մէջ բոլոր վիճակները և դասակարգերը և բաց է աւելում ամենահարթ ճանապարհ դէպի խելքն ու սիրտը: Եթէ մեր բոլոր թատրոնական հատուածներում տիրապետէր մէկ գլխաւոր գիծ, եթէ մեր բանաստեղծները համաձայնէին իրար հետ և մի ամուր դաշնակցութիւն կազմէին այդ նպատակի համար, եթէ խիստ ընտրութիւնը առաջնորդէր նոցա աշխատութիւնները, նոցա վրձինները նուիրուէին միայն ազգային առարկաներին—մէկ խօսքով, եթէ մենք հասնէինք այն օրին, որ մի ազգային թատրոն ունենանք, այն ժամանակ մենք մի ազգ կը լինէինք: Ինչն էր այնպէս պինդ կապում իրար հետ Յունաստանի զանազան մասները: Ինչն էր այնպէս անդիմադրելի կերպով քաշում ժողովուրդը դէպի իւր թատրոնը:—Ոչինչ ուրիշ բան, քան թէ նոր հատուածների հայրենա-

կան բովանդակութիւնը, յունական ոգին, պետութեան և լաւագոյն հասարակութեան մեծ տիրապետող շահը, որ կենդանութիւն էր տալիս այդ հատուածներին:

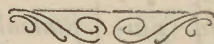
Էլի մէկ վաստակ ունի թատրոնը—վաստակ, որ ես այժմ ամենայն հաճութեամբ յիշում եմ, որովհետեւ կարծում եմ, որ նորա դատը իւր հալածողների հետարդէն առանց դորան էլ նորա օգտին կը վճռուի: Ինչ որ մինչև այժմ փորձեր եղան ապացուցանելու, որ թատրոնը էապէս ազդում է ժողովրդի բարքի և լուսաւորութեան վերայ, դեռ ևս կասկածելի էին. բայց որ շուայլութեան բոլոր գիւտերի մէջ և հասարակական զուարճութեան բոլոր հիմնարկութիւնների մէջ ամենից աւելի նախապատուութեան արժանի է թատրոնը, այդ բանը խոստովանել են նոյն իսկ նորա թշնամիները: Բայց նորա արածը այդ դէպքում աւելի նշանաւոր է, քան թէ սովորաբար կարծում են:

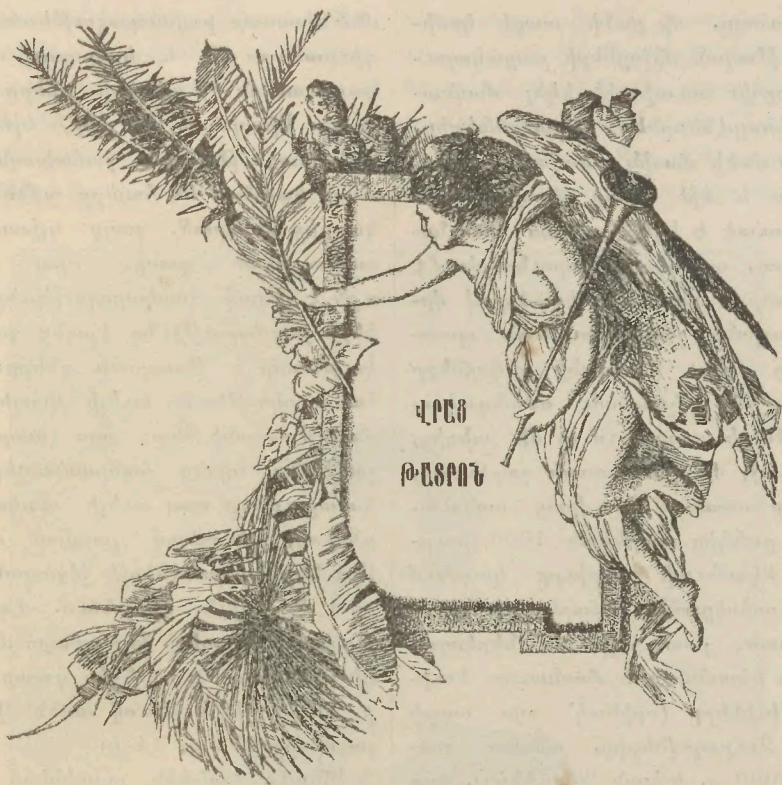
Մարդկային բնութիւնը չի կարող տանել անդադար և յաւիտեան գործերով տանջուել. զգայաբանքների գրգիռը մեռնում է հէնց որ զոհացումն է ստանում: Մարդը, ծանրաբեռնած անասնական վայելքներով, յոգնած երկարատեւ աշխատանքից, տանջուած մշտական ձգտմամբ դէպի գործունէութիւն, փափագում է ստանալ աւելի լաւ, աւելի ազնիւ բաւականութիւններ, կամ անսանձ ընկնում է վայրենի զբօսանքների մէջ, որոնք արագացնում են նորա անկումը և խանգարում են հասարա-

կութեան խաղաղութիւնը: Բարոսեան ուրախութիւնները, կորստական խաղը, հազարաւոր մոլեգնութիւնները, որոնց ծնում է անգործութիւնը, անխուսափելի են, եթէ օրէնսդիրը ժողովրդի հակումները կառավարել չգիտէ: Գործունեայ մարդը վտանգի մէջ է զցել իւր կեանքը, որ նա այնպիսի մեծահոգութեամբ զոհել է պետութեանը, սեամադձութեամբ քաւելու — գիտնականը անզգայ իմաստակ դառնալու, ռամիկը — անասուն: Թատրոնը այնպիսի հիմնարկութիւն է, ինչտեղ միանում են բաւականութիւն ուսման հետ, հանգստութիւնը լարուած դրութեան հետ ու զբօսանքը կրթութեան հետ. ինչտեղ հոգուն ոչ մի զօրութիւն չէ լարվում ի վնաս միւսներին, ոչ մի բաւականութիւն չէ ճաշակվում ի վնաս ամբողջութեան: Երբոր վիշտը մաշում է մեր սիրտը, երբոր հոգուն մռայլ տրամադրութիւնը թունաւորում է մեր մենակութեան ժամերը, երբոր աշխարհը և աշխատանքը զգուեցնում են մեզ, երբ հազարաւոր ցանկութիւններ ճընշում են մեր հոգին, այն ժամանակ մեզ կընդունէ թատրոնը — այս արհեստական աշխարհում մոռանում ենք մենք իրական աշ-

խարհը, մենք դարձեալ մեզ ենք պատկանում, առողջարար կըքեր ցնցում են մեր նիրհող բնութիւնը և թարմացնելով յուզում են մեր արիւնը: Այստեղ տարարադրը ուրիշ վշտի հետ ողբում է իւր սեփականը: — Բաղդաւորը դառնում է զգաստ և ապահովը անհանգիստ: Դիւրագգաց փափկասունը ամրանում է իբրեւ տղամարդ, կոպիտ բարբարոսը առաջին անգամ սկսում է զգալ: Եւ վերջապէս որպիսի յաղթանակ է քեզ համար, բնութիւն — այնպէս յաճախ ոտնակոխ եղած, և այնպէս նորից յաճախ ոտի կանգնած, բնութիւն — երբ ամեն շրջանի, կոչման և աստիճանի մարդիկ, թօթափելով արհեստականութեան և մօղայի շղթաները, ազատուելով ճակատագրի ճնշումներից, կենդանարար համակրութեամբ եղբայրացած, նորից մէկ տոհմ կազմելով, կը մոռանան իրանք իրանց և աշխարհը և կը մօտենան իրանց երկնային աղբիւրին: Իւրաքանչիւր մէկը վայելում է ամենքի ցնծութիւնը, որ զօրացած և գեղեցկացած թափւում է նորա վերայ հարիւրաւոր աչքերից, և հիմա նորա կուրծքը լըցվում է միայն մէկ զգացմունքով, որ է՝ մնադ լինել:

Թարգմ. Գ. Բարխուդարեան

Մեր գրայիք իրանց թատրոնական գործը դրել են աչպիսի հիմունքների վրայ և աչպիսի յառաջադիմութեամբ են առաջ տանում, որ ականայ բարի նախանձ է չարժուածանողի մէջ. աչպիսի տառով էլ աւելորդ չէր լինի հայերիս համար գոնէ հարկանցօրէն երբեմն երբեմն ծանօթանալ վրաց թատրոնական գործի հետ, մանաւանդ որ մեր թատրոնն էլ հասակակից է, գուցէ և աւագ, բայց ֆիզիքապէս դեռ շատ թույլ և համարեա սկզբնական գրութեան մէջ:

Վրաց թատրոնը հիմնուել է 1850 թ. իշխան Մ. Վօրօնցովի ժամանակ, այդ պատճառով էլ 1900 թ. յունվարի 2-ին տօնեցին վրաց թատրոնի յիսնամեակը: Վրաց թատրոնի հիմնադիրն է համարվում Գիօրգի Երիսթովը իբրեւ առաջին թատերադրող. սրա առաջին պիէսը խաղացուել է մեծ աջողութեամբ 1850 թ. յունվարի 2-ին և այդ օրը վրաց թատրոնը տօնում է ամեն տարի:

Գիօրգի Երիսթովին հետևեց Զուրաբ Անտօնովը (Գօրեցի հայ). սա էլ գրեց

մի շարք կօմիդիաներ իրական կեանքից վերցրած, որոնք բեմի վրայ ունեցան մեծ աջողութիւն. այս երկու հեղինակների գրութեանը այժմ համարվում են կլասիք և դրանք վրաց բեմի վրայ խաղացվում են տարեդարձի օրը:

1879 թ. Թիֆլիսում մի շարք անձնուէր թատերասէրների շնորհիւ գոյանում է մշտական դերասանական խումբ և մշակվում է վրաց դրամատիկական ընկերութեան կանոնադրութիւնը, որը հաստատվում է նախկին փոխարքայ Միխայիլ Նիկօլայեւիչի ձեռքով. այս կանոնադրութեան նախաձեռնողներից և եռանդով աշխատողներից մէկն է Գիօրգի Թումանովը, «Նով. Օրոգրենիյէ» լրագրի այժմեան խմբագիրը: Վրաց դերասանական մշտական խմբի յիսնամեակը տօնեցին Թիֆլիսում 1899 թուականին:

Կանոնադրութիւնը հաստատուելու օրից վրաց դրամատիկական կօմիտեաը, սակաւ բացառութեամբ, ինքն է տարել թատրոնական գործը և ինքն է եղել

խումբ պահողը. մի քանի տարի կոմիտեի նիւթական միջոցների բացակայութեան շնորհիւ առաջ են եկել մասնաւոր անտրեսպրէնթները դերասաններից, բայց ըստ մեծի մասին անաշուղ:

Սկզբից և եթ վրաց թատրոնական գործը դրուած է եղել համեստ հիմունքների վրայ, այդպէս էլ շարունակվում է մինչև այսօր և սա է մեր կարծիքով վրաց թատրոնի յարատևութեան պատճառներից մէկը: Թատրոնի միջոցները շատ սուղ են, մշտական օժանդակութիւն այժմ չի ստացվում ոչ մի տեղից, թէ և առաջ, մի քանի տարի շարունակ, կոմիտետը ստանում էր վրաց ազնուականների բանկից տարեկան 1000 ռուբլի, այժմ եկամուտի աղբիւրը կազմում են՝ անդամակցական վճարները, որ ի դէպ ասած, շատ չնչին է, ներկայացումների եկամուտը և մասնաւոր նուիրատուութիւնները (օրինակ՝ այս տարի 1000 ռ. Զուբալովներից, անցեալ տարիները 2000 ռ. իշխան Գօլցիցինից). այդ պատճառով էլ վրաց դերասանների ռոնկները շատ չնչին են համեմատելով ուրիշ խմբերի հետ և չնայած այս հանգամանքներին, թատրոնը ամեն տարի ունենում է դէֆիցիտ թէև չնչին, բայց և այնպէս զգալի վրաց թատրոնական սնդուկի համար. և այս վնասը կոմիտետը ստիպուած է լինում ծածկել մասնաւոր երեկոյթների եկամուտով:

Վրաց թատրոնը կրում է համարեա ժողովրդական կերպարանք, սրա բեպերտուարը միշտ մատչելի է և մօտիկ ժողովրդի սրտին և մտքին. Ինքնուրոյն գրուածներով թէև վրաց թատրոնն էլ աղքատ է, բայց հայոց համեմատութեամբ դարձեալ հարուստ է. թարգմանական պիէսների մեծ մասը յարմարեցրած է վրաց կեանքին, նիստ ու կացին—այսինքն փոխադրուած է:

Վրաց բեմի վրայ խողացվում են յայտնի ռուս և եւրոպական դրամատուրգների երկերն էլ:

Վրաց հասարակութիւնը, ըստ կարողութեան, շատ սիրով է յաճախում իր մայրենի թատրոնը, նախ՝ այն պատճառով, ինչպէս վերեւ յիշեցի, որ պիէսները

մեծ մասամբ բովանդակութեան կողմից դիւրամարս են և երկրորդը՝ որ ամենազխաւորն է, տեղերի գները մատչելի են: Սխալուած չեմ լինի, եթէ ասեմ, որ վրաց թատրոն յաճախողների 1/2 մասը կազմում են հայերը ամեն դասակարգից վերցրած, բայց գլխաւորապէս առևտրական դասը. սրա պատճառն է լեզուի հասկացողութիւնը, պիէսների յարմարութիւնը իրանց բովանդակութեամբ և թատրոնի գները: Վրաց հասարակութեանը աւելի կապելու համար թատրոնի հետ, այս տարի վարչութիւնը սկսեց հանրամատչելի ներկայացումներ տալ աւելի պոպուսացրած գներով, ընտրելով յարմար պիէսներ: Այդ ներկայացումներին թատրոնը համարեա միշտ լիքն էր լինում. սէզօնի ընթացքում այսպիսի ներկայացումներ տեղի ունեցան 19, որոնցից գոյացաւ 5170 ռ. 80 կ. միջին թուով ամեն մի ներկայացումից 272 ռ. 14 կ:

Ինչպէս նախկին տարիների ընթացքում, այնպէս և այս 1901/2 թատրոնական սէզօնին էլ վրաց խումբը պահում էր վրաց դրամատիքական կոմիտեի հաշուով: Վրաց խումբը, պէտք է ասած, բաւականի հարուստ է դերասանական ոյժերով: Դերասանուհիներ են տ. տ. Գարեւնիա-Յադարէլի, Չէքրեզովա, Գարգարեթէլի, Տասօ Աբաշիձէ, Մզիվանի, օր. Լէթալիս և այլն. դերասաններ են պ. պ. Աբաշիձէ, Գեգիվանով, Գունեսա, Սվիսօնիձէ, Շաթիրով, Գամկրելիձէ, Ածղուրէլի և այլն: Գաստրօլի էին հրաւիրվում տ. տ. Սափարովա-Աբաշիձէ և Մէսխի, պ. պ. Ալեքսէեւ-Սէսխիւի, Կիպիանի և Կ. Մէսխի:

Սէզօնի սկզբին բէթիսօր էր հրաւիրուած դերասան պ. Աբաշիձէն, բայց մի ամսից յետոյ հիւանդութեան պատճառով սրան փոխարինեց դերասան Վ. Գունիան, որ պատուով տարաւ իր նախորդի սկսած գործը և ցոյց տուեց որ հմուտ բէթիսօր է: Ներկայ սէզօնում ներկայացումների թիւը և պիէսների հարստութիւնը արտասովոր էր. ոչ մի տարի խումբը այսքան ներկայացում չի տուել: Այս սէզօնում տեղի ունեցաւ ընդամենը

53 ներկայացում, այն ինչ միւս տարիներին maximum-ը եղել է 33 և minimum-ը 20 ներկայացում. սա լաւ ապացոյց է թերահաւատների համար, որոնք կարծում են թէ յաճախ տեղի ունեցող ներկայացումները կը սառցնեն ժողովրդին

Թատրոնից և նա չի յաճախի: Ոչ, հարկաւոր է միայն ժողովրդի գամարը գրտնել և նա սիրով կը գայ Թատրոն: 53 ներկայացումից մուտք է եղել 16,887 ըուրքի 90 կ., միջին թուով 318 ը: 63 կ., եթէ յօբելեանը չը հաշուենք — 297

Վ. Ա. Մ Ե Ր Ա Շ Ի Ճ Է

ըուրքի: Իսկ միւս սէզօններում մուտքը հասել է 9—11 հազարի: Այս սէզօնի ընթացքում տեղի է ունեցել 15 բէնէֆիս, որոնցից, գոյացել է 6607 ը. 53 կ., միջին թուով ամեն մի բէնէֆիսին 441 ը. 50 կ. հասարակ, ոչ էփանացրած, 17 ներկայացումից գոյացել է 3351 ը., միջին թուով 197 ըուրքի:

Սէզօնի ընթացքում վրաց խումբը

խաղաց 79 պիէս, որոնցից 31 կօմեդիա, էր, 27 դրամա, 19 վօդըվիլ, 1 օպերէտ, 1 օպէրա (1 գործ): Այս պիէսներից խաղացուել են առաջին անգամ 16 պիէս և 9 վօդըվիլ, իսկ սրանցից մի քանիսը կրկնուել են երկու անգամ. օրինակ՝ Զուդերմանի «Պատիւ», «Դաստիարակ Ֆլակաման» և Լէրմօնտովի «Դէմօնը»:

Թէ ինչ մեծ նշանակութիւն են տալիս

վրաց բեմի վրայ պիէսների փոխադրութեանը, երևում է նորանից, որ խաղացած պիէսների մէջ 26-ը փոխադրուած են. յաճախ այս փոխադրութիւնների ժամանակ պիէսը կրճատուած են, աղաւաղում, նոյն իսկ ժամանակի ընթացքում հեղինակը անհետանում է և թարգմանիչը դառնում է հեղինակ:*)

Առհասարակ պէտք է նկատել, որ կօմիդիաները աւելի մեծ աջողութեամբ են խաղացվում վրաց բեմի վրայ, քան թէ դրամաները, որովհետեւ խմբի մէջ կօմիքական ոյժերը աւելի են քան դրամատիքական և դերասանները կօմիդիաների մէջ իրանց աւելի ազատ են զգում:

Մէզօնի ընթացքում խաղացած պիէսների մէջ աւելի մեծ աջողութիւն ունեցան Հաուպտանի «Հիւանդ մարդիկ», «Ձուդէրմանի «Պատիւ», «Դաստիարակ Ֆրակաման», օր. Դօնդարեանի «Խաբուած յոյսեր», Գ. Սունդուկեանցի «Քանդած Օջախ» և «Էլի մէկ գոհ»-ը Մոլիէրի «Տարտիւֆը», Օստրովսկու «Դայլեր և ոչխարներ»ը, Սօլօվիովի «Բէլուգիների հարսանիք»ը. չեմ խօսում վողդովիների մասին, որոնք միշտ մեծ աջողութեամբ են խաղացվում:

Նրիտասարգ դերասանուհիների մէջ առանձին աչքի ընկնող աջողութիւն ունեցան տ. Տասօ Արաչիձէն և օր. Լէժովան. այս վերջինը միայն այս տարի բեմ գութն եկաւ և գրաւեց թէ մամուլի և թէ հասարակութեան ուշադրութիւնը. սա խաղում է էնժէնի գրամատիք գերեր:

Ուշադրութեան արժանի է և այն երկույթը որ ամեն տարի վրաց խումբը մտնող դերասանական ոյժերի թիւը աւելանում է, մանաւանդ գեղեցիկ սեւեռից. այն ինչ հայ բեմի վրայ եղածներն էլ փախչում են և նոր մտնողներ չը կան, վրաց բեմի վրայ անպակաս են դրանք:

Դաստրօլէօրների մէջ առանձին սէր և համակրանք է վայելում պ. Վ. Ալէքսէեով-Մէսիխէվը, որ հրաւիրվում է Գուլթայի-

սից և որի խաղը մեծ բազմութիւն է գրաւում թատրոն. վրաց խմբի մէջ սա միակ դրամատիքական դերասանն է բառիս բուն նշանակութեամբ:

Այս թատրոնական սէզօնի վերջը, այն է մարտի 10-ին մեծ պատի երկրորդ շաբթին վրաց դերասանական խումբը տօնեց իր առաջնակարգ և տաղանդաւոր դերասան Վ. Արաչիձէի՝ քսանուհինգամայ յօբելեանը:

Յօբելեաններ չատ են կատարուել նոյն իսկ վրաց բեմի վրայ, բայց սա արտասովոր մի տօն էր. այս տօնին արձագանք տուեց ամբողջ Վովկասի վրաց ազգարդնակութիւնը և դա զարմանալի էլ չէ, քանի որ յօբելեարը առանձին սէր է վայելում հասարակութեան կողմից իր բնածին տաղանդի շնորհիւ: Պ. Արաչիձէն յայտնի է բեմի վրայ իբր բուֆ-կօմիկ. այս քսանուհինգ տարուայ մէջ խաղացած դերերի և ստեղծած տիպերի թիւը մեծ է, բայց սրա գլուխ գործոցը եղիւ է հայ վաճառականների տիպերը, որը խաղում է իրան յատուկ ճարպիկութեամբ և այդ պատճառով էլ սրան փոխարինել այդ դերերի մէջ ոչ ոք չի վստահանում:

Պ. Արաչիձէի բեմական ծառայութիւնը կապուած է վրաց մշտական խմբի գոյութեան հետ. սա բացի դերասան լինելուց, յայտնի է իբր լաւ բեմի սօր և թարգմանիչ. այս կողմից էլ մեծ ծառայութիւն է մատուցել իր մայրենի բեմին: 1885-1887 թ. սա խմբադրում էր վրացերէն լեզուով հրատարակուող «Թատրոն» շաբաթաթիւթը:

Յօբելեանական տօնը բաժանուած էր երկու մասի: Առաւօտը խաղացուեց Գ. Էրիսթովի «Բաժանումն» կօմիդիայից մի գործողութիւն, որի մէջ յօբելեարը խաղում էր հայ վաճառականի դերը. ներկայացումը վերջանալուց յետոյ սկսուեց տօնախմբութիւնը. գեղեցիկ տեսարան էր ներկայացնում բեմը, ուր հաւաքուել էին պատգամաւորները, որոնց մէջ կային և գեղեցիկ սեռի ներկայացուցիչներ: Դուրս եկաւ յօբելեարը, գլորդաց թատրոնը, նուագեց երաժշտութիւնը, աղաւաղուեց ուղերձների ընթերցումը. պատգամաւորների թիւը մօտ 40 էր. սրանց մէջ կա-

*) Ծան. Սակայն պէտք է նկատել որ յաճախ այդ փոխադրութիւնները թերի կերպով են կատարվում և փոփոխվում են միայն ազգանունները:

յին Թիֆլիսի հայ դերասանների և հայ մամուլի ներկայացուցիչները:

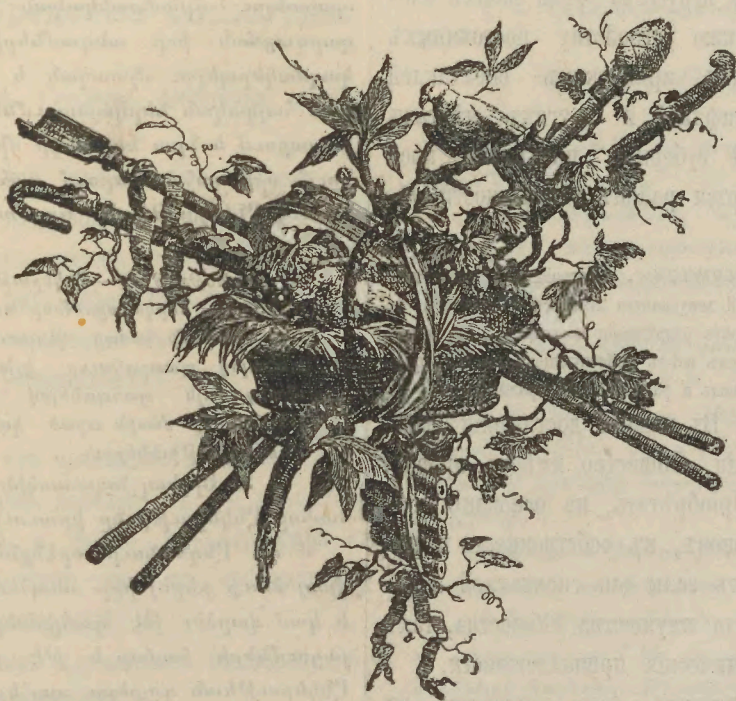
Նրեկոյեան ժամը ութին սկսուեց յօրեկանական ներկայացումը. խաղացին մի մի գործողութիւն «Խաթաբալա», «Վերաքենիչ» և «Խանում» կօմեդիաներից. այնուհետև սկսուեց ապաթէոզը, որի ժամանակ տեղի ունեցաւ դարձեալ ուղերձների ընթերցումը:

Նրեկոյեան ներկայացումը պատուեց իր այցելութեամբ Վովկասի կառավարչապետ իշխան Գօլիցինը, որ չնորհաւորեց յօրեկարին իր ազիւտանաի միջոցով և ուղարկեց 100 ռուբլի: Այսին և դրամական նուէրներ ուրիշ անձնատրութիւններից և Վովկասի զանազան քաղաքներից. նուէրների մի մասը նուիրողների ցանկութեան համաձայն յատկացրած է դերասանական ֆօնդին. յօրեկարին նուիրեցին

Իմէրէթում և Թէօնէթում հողեր. այդպէս վերջացաւ այդ գեղեցիկ օրը Թիֆլիսում:

Քութայիսի վրաց հասարակութիւնը առանձին տօնեց տաղանդաւոր դերասանի յօրեկանը նոյն ամսի 14-ին և 15-ին: Մի հասարակութիւն, որ անտարբեր չէ գէպի իրա գործիչները, որ ասպարէզի վրայ էլ լինեն, մի հասարակութիւն, որ ժամանակին գիտէ գնահատել հասարակական գործիչի անցած չարքաշ ծառայութիւնը և երախտագիտաբար վարձատրելով մտածում է նրա ապագայի մասին, աւելի ևս քաջալերելու համար, այդպիսի հասարակութիւնը իրաւունք ունի առելու, թէ «ապրում է» և անկասկած այդպիսի ազգութիւնը ապագայումն աւելի ևս կառաջադիմէ:

Գեղեան Միրաղեան.

На подлинномъ написано: „Утверждаю“.
За министра внутреннихъ дѣлъ
товарищъ министра сенаторъ П. Дурново.
29-го января 1902 года.
Вѣрно: За директора Бахтияровъ.

У С Т А В Ъ

АРМЯНСКАГО ДРАМАТИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА.

I. Учрежденіе Общества и его цѣль.

§ 1. Армянское Драматическое Общество учреждается въ гор. Тифлисѣ съ цѣлью содѣйствовать развитію драматическаго искусства среди своихъ членовъ, а также устройству постоянныхъ и случайныхъ армянскихъ спектаклей въ гор. тифлисѣ и другихъ мѣстахъ Тифлисской губерніи, предѣлами коей ограничивается районъ дѣятельности Общества.

Примѣчаніе. Устройство Обществомъ спектаклей допускается лишь съ особаго на то каждый разъ разрѣшенія подлежащей власти и съ соблюденіемъ всѣхъ дѣйствующихъ на сей предметъ правилъ и распоряженій правительства.

§ 2. Въ видахъ достиженія означенной цѣли, Общество имѣетъ право:

а) Приобрѣтать, на основаніи общихъ законовъ, въ собственность и принимать, какъ залы для спектаклей и помѣщенія для имущества Общества, такъ и всѣ сценическія принадлежности.

б) Отдавать свое имущество въ пользованіе постояннымъ труппамъ и любительскимъ кружкамъ.

в) Издавать съ соблюденіемъ цен-

Ръшавъ въ 1902 г. —
«ՀԱՅՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ»
Ներքին գործերի մինիստրի փոխարէն՝
Մինիստրի օգնական սենատոր Պ. ԴՈՒՐՆՈՎՈՅ.
29 Յունուարի 1902
ձիշտ է. Դիրեկտորի փոխ. Բախտիարով:

ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԴՐԱՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԸՆ- ԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄԵԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ
ՆՊԱՏԱԿԸ

§ 1. Հայոց Դրամատիկական Ընկերութիւնը հիմնուած է Թիֆլիսում՝ նըպաստելու դրամատիկական արուեստի զարգացման իւր անդամների մէջ, և կազմակերպելու մշտական և պատահական հայկական ներկայացումներ Թիֆլիս քաղաքում և նրա նահանգի միւս տեղերում, որի սահմաններում սահմանափակուած է Ընկերութեան գործունէութեան շրջանը:

Ժամօթութիւն՝—Ընկերութիւնը իրաւունք ունի ներկայացումներ տալ իւրաքանչիւր անգամի համար Թոյլտուութիւն սըտանալով պատշաճաւոր իշխանութիւնից, միանգամայն պահպանելով կառավարութեան այս մասին արած կանոններն ու կարգադրութիւնները:

§ 2. Յիշեալ նպատակին հասնելու համար Ընկերութիւնը իրաւունք ունի.

ա) Ընդհանուր օրէնքների հիման վրայ ձեռք բերել իբր սեպականութիւն և կամ վարձել թէ դահլիճներ՝ ներկայացումների համար և թէ բնակարան՝ Ընկերութեան գոյքերը պահելու, ինչպէս և բեմական ամեն տեսակ պիտոյքներ:

բ) Իւր գոյքը փոխ տալ մշտական և սիրողների խմբերին:

գ) Հրատարակել, գրաքննական կա-

нію и подѣ отвѣтственности членовъ правленія.

Примѣчаніе 1. Всѣ суммы Общества, за исключеніемъ необходимыхъ на текущіе расходы, должны храниться наличными деньгами или въ государственныхъ или гарантированныхъ правительствомъ 0/0/0 бумагахъ въ Тифлисскомъ отдѣленіи государственнаго банка.

Примѣчаніе 2. Всему имуществу Общества правленіе должно вести подробный инвентарь или опись.

Примѣчаніе 3. Порядокъ свидѣлствованія и расходованія капиталовъ и прочаго имущества Общества опредѣляется Общимъ Собраніемъ.

III Составъ Общества.

§ 6. Общество состоитъ изъ членовъ почетныхъ, дѣйствительныхъ, учредителей и членовъ-соревнователей. Членами Общества могутъ быть лица обоого пола, безъ различія званій.

Примѣчаніе. Членами Общества не могутъ быть: а) несовершеннолѣтніе, за исключеніемъ имѣющихъ классныя чины; б) учащіеся въ учебныхъ заведеніяхъ; в) состоящіе на дѣйствительной службѣ нижніе воинскіе чины и юнкера, и г) подвергшіеся ограниченію въ правахъ по суду и состоящіе подѣ судомъ и сѣдѣствіемъ по обвиненію въ преступленіяхъ, влекущихъ за собой ограниченіе въ правахъ.

§ 7. Членами-учредителями признаются лица, подписавшія настоящій уставъ.

Члены-учредители вносятъ ежегодно не менѣе десяти рублей или единовременно не менѣе ста рублей. Первое Общее собраніе составляется изъ членовъ-учредителей.

§ 8. Въ почетные члены избираются Общимъ собраніемъ лица, оказавшія или могущія оказать армянскому театальному искусству важныя услуги личною своею дѣятельностью, а также пожертвовавшіе въ пользу Общества не менѣе 1000 рублей.

Примѣчаніе. Званіе почетнаго члена можетъ быть присвоено также члену Общества, избранному въ предсѣдатели правленія на второе трехлѣтіе или въ члены правленія на третье.

անհրաժեշտ համարուածը, պէտք է պահպանուին առձեռն գրամով կամ պետ. և կառավարութիւնից ապահովուած տոկոսաբեր թղթերով պետական բանկի թիֆլիսի բաժանմունքում:

Ժանթ. II.—Վարչութիւնը պարտաւոր է մանրամասն ցուցակ պահել Ընկերութեան բոլոր գործի համար:

Ժանթ. III.—Ընկերութեան դրամագլխի և միւս գույքերի վերառուցումն և ծախսերը որոշում է Ընդհանուր Ժողովը:

III ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՉՄԸ

§ 6. Ընկերութիւնը կազմում են.

Պատուաւոր, գործադիր, հիմնադիր և նպաստող անդամները: Ընկերութեան անդամ կարող են լինել երկու սեռի անձինք, առանց կոչման խտրութեան:

Ժանթ.—Ընկերութեան անդամ չեն կարող լինել.

ա) Անչափահասները, բացի աստիճան ունեցողներից.

բ) Դպրոցների աշակերտները.

գ) Իսկական ծառայութեան մէջ եղող ստորին զինուորականները և իւնկերները. և դ) Դատարանով իրաւունքների սահմանափակման ենթարկուածները և դատի ենթարկուածները այնպիսի յանցանքների համար, որոնց հետեանքը կարող է լինել իրաւունքների սահմանափակումն:

§ 7. Հիմնադիր անդամ համարւում են այս կանոնադրութիւնը ստորագրող անձները:

Հիմնադիր անդամները վճարում են տարեկան 10 բուրլուց ոչ պակաս: Առաջին Ընդհանուր Ժողովը կազմում են հիմնադիր անդամները:

§ 8. Պատուաւոր անդամ ընտրւում է Ընդհանուր Ժողովը այն անձերին որոնք իրենց անձնական գործունէութեամբ մեծ ծառայութիւն են մատուցել կամ կարող են մատուցանել հայկական թատերական արուեստին, ինչպէս և Ընկերութեան օգտին 1000 բուրլուց ոչ պակաս նուիրողներին:

Ժանթ.—Պատուաւոր անդամի կոչումը կարելի է յատկացնել նաեւ Ընկերութեան այն անդամին, որ ընտրւում է վարչութեան նախագահ երկրորդ եռամեակին կամ վարչութեան անդամ երրորդին:

§ 9. Գործադիր անդամներ համարւում են այն անձինք, որոնք ցանկութիւն են յայտնում վճարել ի նպաստ Ընկերու-

§ 9. Дѣйствительными членами признаются лица, изъявившія желаніе вносить въ пользу Общества не менѣе пяти руб. ежегодно или не менѣе 50 руб. одновременно и выбранныя въ это званіе Общимъ Собраніемъ.

§ 10. Членъ Общества, не внесшій къ опредѣленному Общимъ Собраніемъ сроку членскаго взноса, исключается изъ общества по постановленію правленія.

§ 11. Лица которыя своею безвозмездною дѣятельностью содѣйствуютъ цѣлямъ Общества, могутъ быть избираемы, по представленію правленія, Общимъ Собраніемъ въ члены-соревнователи безъ уплаты денежныхъ взносовъ.

§ 12. Всѣ члены Общества, безъ различія наименованій, пользуются одинаковымъ голосомъ при рѣшеніи дѣлъ на Общихъ собраніяхъ.

Примѣчаніе. Членъ Общества, дѣятельность коего не соотвѣтствуетъ интересамъ общества, можетъ быть исключенъ изъ состава Общества по постановленію Общаго Собранія.

IV. Управление дѣлами Общества.

§ 13. Дѣлами Общества заведываютъ:

- а) Общія собранія его членовъ,
- б) правленіе Общества и
- в) ревизіонная коммиссія.

§ 14. Общія собранія членовъ бываютъ обыкновенныя и чрезвычайныя.

Обыкновенныя Общія Собранія созываются председателемъ правленія развъ годъ, къ началу театральнаго сезона, въ сентябрѣ каждаго года, для избранія должностныхъ лицъ Общества, для выслушанія отчета правленія за истекшій годъ, утвержденія смѣты на будущій годъ, а также журнала ревизи-

ионнаго года. Число членовъ въ общаго собранія не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва и мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч.

§ 10. Рѣшеніе Общества, принятое большинствомъ въ 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч.

§ 11. Лица, которыя своею безвозмездною дѣятельностью содѣйствуютъ цѣлямъ Общества, могутъ быть избираемы, по представленію правленія, Общимъ Собраніемъ въ члены-соревнователи безъ уплаты денежныхъ взносовъ.

§ 12. Рѣшеніе Общества, принятое большинствомъ въ 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч.

Примѣчаніе. Членъ Общества, дѣятельность коего не соотвѣтствуетъ интересамъ общества, можетъ быть исключенъ изъ состава Общества по постановленію Общаго Собранія.

IV. РѢШЕНІЯ ОБЩЕСТВА. ПОРЯДОКЪ РАБОТЫ.

§ 13. Рѣшеніе Общества, принятое большинствомъ въ 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч.

а) Лица, которыя своею безвозмездною дѣятельностью содѣйствуютъ цѣлямъ Общества, могутъ быть избираемы, по представленію правленія, Общимъ Собраніемъ въ члены-соревнователи безъ уплаты денежныхъ взносовъ.

б) Рѣшеніе Общества, принятое большинствомъ въ 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч.

в) Рѣшеніе Общества, принятое большинствомъ въ 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч.

§ 14. Лица, которыя своею безвозмездною дѣятельностью содѣйствуютъ цѣлямъ Общества, могутъ быть избираемы, по представленію правленія, Общимъ Собраніемъ въ члены-соревнователи безъ уплаты денежныхъ взносовъ.

Рѣшеніе Общества, принятое большинствомъ въ 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч. Мѣсяцъ созыва не менѣе 50 ч.

зійонной комиссіи, по разсмотрѣнію оныхъ состоявшагося.

Чрезвычайныя же Собранія могутъ быть созываемы предсѣдателемъ во всякое время для рѣшенія дѣлъ и вопросовъ, нетерпящихъ отлагательства, а также по требованію ревизіонной комиссіи или по заявленію $\frac{1}{10}$ всѣхъ членовъ Общества.

§ 15. Общее Собраніе, какъ чрезвычайное, такъ и обыкновенное, считается состоявшимся, когда въ немъ присутствуютъ не менѣе $\frac{1}{3}$ всѣхъ членовъ въ Общества. Если означеннаго числа членовъ въ Собраніе не явится, то Собраніе объявляется не состоявшимся и для разсмотрѣнія тѣхъ же вопросовъ созывается, не ранѣе семи дней новое Общее Собраніе, которое считается состоявшимся, какое бы число членовъ на оное ни явилось, о чемъ члены въ пригластельныхъ повѣсткахъ и предупреждаются.

Примѣчаніе. О днѣ, часѣ, мѣстѣ и предметахъ занятія всѣхъ Общихъ Собраній правленіе обязано заблаговременно увѣдомлять начальника мѣстной полиціи и членовъ Общества.

§ 16. Въ Общемъ Собраніи предсѣдательствуетъ одинъ изъ членовъ Общества, не принадлежащихъ къ составу правленія и ревизіонной комиссіи, по особому каждый разъ избранію, производимому при самомъ открытіи Общаго Собранія; открываетъ же Общее Собраніе предсѣдатель правленія.

§ 17. Дѣла въ Общихъ Собраніяхъ рѣшаются простымъ большинствомъ голосовъ присутствующихъ членовъ, за исключеніемъ вопросовъ о выборѣ почетныхъ членовъ, объ исключеніи членовъ изъ состава Общества, объ измѣненіи и дополненіи сего устава, о закрытіи Общества и о ликвидаціи его

рогир անդամների $\frac{1}{10}$ մասի յայտարարութեամբ:

§ 15. Ընդհանուր Ժողովը, թէ արտակարգը և թէ սովորականը, կայացած է համարուում, եթէ մասնակցում են Ընկերութեան բոլոր անդամների $\frac{1}{3}$ -ից ոչ պակաս մասը: Իսկ եթէ նշանակած թուով անդամներ չեն գալիս, այն ժամանակ Ժողովը յայտարարուում է չկայացած և միևնույն խնդիրների քննութեան համար հրաւիրուում է եօթ օրից ոչ վաղ նոր Ընդհանուր Ժողով, որ կայացած է համարուում, քանի անգամ էլ որ գան, որի մասին անդամներին հրաւիրագրերի միջոցով նախազգուշացնում է:

Ժանօթ.—Ընդհանուր Ժողովների օրուայ, ժամի, տեղի և խնդիրների մասին Վարչութիւնը պարտաւոր է նախապէս ծանուցանել տեղական ոստիկանական իշխանութեան և Ընկերութեան անդամներին:

§ 16. Ընդհանուր Ժողովին նախագահում է Ընկերութեան Վարչական և Վերաստուգող Ցանձնաժողովին չպատկանող այն անդամը, որ ընտրուում է իւրաքանչիւր անգամ առանձին քուէարկութեամբ, որ կատարուում է Ընդհանուր Ժողովի հէնց բացման ժամանակ. իսկ Ընդհանուր Ժողովը բաց է անում Վարչութեան նախագահը:

§ 17. Ընդհանուր Ժողովներում գործերը վճռում են ներկայ եղող անդամների ձայների պարզ առաւելութեամբ, բացի պատուաւոր անդամ ընտրելու, անդամին Ընկերութիւնից հեռացնելու, այս կանոնադրութիւնը փոփոխելու կամ լրացնելու, Ընկերութեան փակման և նրա գոյքի լիկվիդացիային վերաբերեալ խնդիրներից, որոնց վճռելու համար անհրաժեշտ է, որ Ընդհանուր Ժողովում ներկայ լինին Ընկերութեան բոլոր անդամների $\frac{2}{3}$ և ձայների $\frac{2}{3}$ առաւելութիւնը:

Ժանօթ.—Ընդհանուր Ժողովներին ձայնատուիւնը կատարուում է գաղտնի կամ բաց քուէարկութեամբ, ըստ Ժողովի հալիցողութեան: Բայց § 20 ցոյց տրուած խնդրի, ինչպէ՞ս և Ժողովի 10 անդամի պահանջած դէպքում, պարտաւորեցուցիչ է գաղտնի քուէարկութիւնը:

§ 18. Ընդհանուր Ժողովների սլարապման խնդիրներն են.

имущества, для разрѣшенія коихъ необходимо присутствіе въ Общемъ Собраніи $\frac{2}{3}$ всѣхъ членовъ Общества и большинство $\frac{2}{3}$ голосовъ.

Примѣчаніе. Голосованіе на Общихъ Собраніяхъ производится закрытою или открытою баллотировкою, по усмотрѣнію Собранія. Но въ случаѣ, указанномъ въ § 20, а также и въ случаѣ требованія 10-ти членовъ Собранія, обязательна баллотировка закрытая.

§ 18. Общія собранія имѣютъ предметомъ своихъ занятій:

а) разсмотрѣніе и утвержденіе смѣтъ и отчетовъ Общества;

б) разсмотрѣніе и разрѣшеніе предположеній докладовъ правленія и заявленій членовъ о мѣрахъ, могущихъ содѣйствовать достиженію цѣлей Общества;

в) составленіе и утвержденіе правилъ и инструкцій по различнымъ частямъ управленія дѣлами Общества, а также и программъ и условій на сопеканіе премій;

г) избраніе предсѣдателя Общаго Собранія, членовъ правленія и комиссій, а равно и дѣйствительныхъ членовъ Общества.

Примѣчаніе 1. Предложенія членовъ Общества вносятся въ Общее Собраніе черезъ предсѣдателя правленія и должны быть представлены правленію по крайней мѣрѣ за семь дней до Общаго Собранія.

Примѣчаніе 2. Къ обсужденію въ Общихъ Собраніяхъ допускаются лишь предметы, непосредственно относящіеся къ опредѣленной уставомъ дѣятельности Общества и лишь тѣ, о коихъ заблаговременно доведено до свѣдѣнія начальника мѣстной полиціи и членовъ Общества.

§ 19. Для ближайшаго завѣдыванія дѣлами Общества и для исполнительныхъ по нимъ дѣйствій, Общее Собраніе избираетъ изъ числа членовъ Общества правленіе Общества, состоящее изъ семи членовъ и трехъ къ нимъ кандидатовъ.

а) *Ընկերութեան նախագահներին և հաշիւներին քննութիւնն ու հաստատութիւնը:*

բ) *Վարչութեան, ինչպէս և անդամների, Ընկերութեան նպատակներին հասնելու նպաստող միջոցների մասին արած առաջարկների և զեկուցումների քննութիւնն ու թոյլաւութիւնը:*

գ) *Ընկերութեան զանազան մասերի կառավարութեան վերաբերեալ կանոնների և հրահանգների, ինչպէս և մրցանակաբաշխութիւնների համար ծրագրերի և պայմանների կազմելն ու հաստատութիւնը:*

դ) *Ընդհանուր Ժողովի նախագահին, Վարչութեան և Վերաստուգող Յանձնա-Ժողովի անդամների, ինչպէս և Ընկերութեան գործադիր անդամների ընտրութիւնը:*

Ժանտ. I.—Ընկերութեան անդամների առաջարկները Վարչութեան նախագահն է Ընդհանուր Ժողով բերում, իսկ Վարչութեան ներկայացւում է Ընդհանուր Ժողովից դոնէ եօթ օր առաջ:

Ժանտ. II.—Ընդհանուր Ժողովների քննութեան ենթարկւում են միայն այնպիսի խնդիրներ, որոնք անմիջապէս վերաբերում են Ընկերութեան կանոնադրութեամբ թոյլ տրուած գործառնութեան և նրանք, որոնց մասին նախապէս ծանուցւում է տեղական օստիկանութեան և Ընկերութեան անդամներին:

§ 19. Ընկերութեան գործերը վարելու և կատարելու համար Ընդհանուր Ժողովը Ընկերութեան անդամների միջից ընտրում է Վարչութիւն, բաղկացած եօթ անդամից և երեք փոխանդամից:

§ 20. Վարչութեան անդամներն ընտրւում են եւլ.ք տարով գաղտնի բուէարկութեամբ:

21. Վարչութիւնն իւր միջից ընտրում է նախագահ, փոխ-նախագահ, Քարտուղար և Դանձապահ:

Ժանտ. I.—Փոխ-նախագահը փոխարինում է նախագահին նրա հիւանդութեան կամ բացակայութեան միջոցին:

Ժանտ. II.—Քարտուղարի և Դանձապահի պարտաւորութիւնը որոշւում է Վարչութիւնից կազմուած և Ընդհանուր Ժողովից հաստատուած հրահանգներով:

§ 20. Члены правленія избираются на три года посредствомъ закрытой баллотировки.

§ 21. Правленіе избираетъ изъ своей среды председателя, товарища председателя, секретаря и казначея.

Примѣчаніе. 1. Товарищъ председателя заступаетъ мѣсто председателя въ случаѣ его болѣзни или его отсутствія.

Примѣчаніе. 2. Обязанности секретаря и казначея опредѣляются инструкціею, выработанною правленіемъ и утвержденною Общимъ Собраніемъ.

§ 22. Правленіе имѣетъ предметомъ своихъ занятій:

а) исполненіе всѣхъ законныхъ постановленій Общаго Собранія.

б) Веденіе инвентаря, приходо-расходныхъ книгъ и отчетности по имуществу, дѣламъ и суммамъ Общества, равно какъ и списка членовъ Общества.

в) Веденіе переговоровъ, заключеніе условій и расчетовъ съ труппами, антрепренерами и любителями.

г) Завѣдываніе подѣл ответственностью и отчетностью передъ Общимъ Собраніемъ всѣмъ имуществомъ и всѣми дѣлами Общества.

д) Снабженіе труппъ и кружковъ любителей репертуаромъ, аксессурами и прочими средствами къ устройству спектаклей.

е) Представленіе Общему Собранію предположеній, докладовъ, и сообщеній о мѣрахъ къ достиженію цѣли Общества и къ дальнѣйшему развитію его средствъ и дѣятельности.

ж) Вообще всѣ исполнительныя и административныя распоряженія по дѣламъ Общества.

Примѣчаніе. За цѣлостъ суммъ и имущества Общества отвѣчаютъ всѣ члены правленія, исключая случаевъ, когда растрата таковыхъ произведена однимъ изъ членовъ безъ вѣдома другихъ.

§ 23. Правленіе ежегодно представляетъ Общему Собранію подробный

§ 22. Վարչութեան պարապման խնդիրներն են.

ա) Ընդհանուր Ժողովների բոլոր օրինաւոր վճիռների կատարումը:

բ) Պահել ինվենտարը, երևոյից մատենները, Ընկերութեան գոյքի, գործերի և գումարների հաշիւները, ինչպէս և Ընկերութեան անդամների անուանացուցակը:

գ) Բանակցել, պայմաններ կապել և հաշիւներ մաքրել խմբերի, անտրպրի-նէօրների և սիրողների հետ:

դ) Կառավարել Ընկերութեան բոլոր գոյքերը և գործերը, պատասխանատու լինելով Ընդհանուր Ժողովի առաջ և հաշիւ տալով:

ե) Ընձեռել խմբերին և սիրողներին ակահստարներ և ուրիշ պարագաներ՝ ներկայացումներ կազմելու:

զ) Ընդհանուր Ժողովին առաջարկութիւններ և զեկուցումներ անել այն միջոցների մասին, որոնք կարող են նրա պատեղ Ընկերութեան նպատակներին հասնելու և աւելի զարգացնել նրա միջոցները ու գործունէութիւնը:

է) Վարել ընդհանրապէս Ընկերութեան բոլոր կատարողական և վարչական գործերը:

Ժանօթ. Ընկերութեան գումարների և գոյքի ամբողջութեան համար պատասխանատու են Վարչութեան բոլոր անդամները բացի այն դէպքից, երբ զեղծումը կատարել է Վարչութեան մի անդամը, առանց միւսների գիտութեան:

§ 23. Վարչութիւնն ամենայն տարի մանրամասն հաշիւ է ներկայացնում Ընդհանուր Ժողովին, Ընկերութեան կազմի, գործունէութեան և ընդհանուր դրութեան մասին: Հաշուի ներկայացումից և քննութիւնից յետոյ սա տպագրւում է տեղական թերթերում և երկու օրինակ ուղարկէն լեզուով ներկայացնում է Թիֆլիսի նահանգապետին: Ընդհանուր Ժողովից մի չաբաթ առաջ Վարչութեան հաշիւը պէտք է ներկայացնել իւրաքանչիւր անդամին, որ ցանկանում է վաղօրօք ծանօթանալ նրա հետ:

§ 24. Վարչութեան Ժողովները կայացած են համարւում, եթէ բացի Նա-

отчетъ о составѣ и дѣятельности Общества и положеніи его дѣлъ. По разсмотрѣніи и одобреніи отчета Общимъ Собраніемъ онъ печатается въ мѣстныхъ газетахъ и представляется на русскомъ языкѣ въ двухъ экземплярахъ Тифлисскому губернатору. Въ теченіе недѣли, предшествующей Общему Собранію, отчетъ правленія долженъ быть предъявленъ каждому члену, желающему заблаговременно ознакомиться съ нимъ.

§ 24. Засѣданія правленія считаются состоявшимися, если въ немъ кромѣ предсѣдательствующаго присутствуетъ не менѣе двухъ членовъ. Въ случаѣ отсутствія предсѣдателя и его товарища, мѣсто предсѣдателя заступаетъ одинъ изъ членовъ правленія по старшинству избранія. Засѣданія правленія бываютъ не менѣе одного раза въ мѣсяцъ. На засѣданіи правленія, съ правомъ совѣщательнаго голоса, могутъ быть приглашаемы члены Общества и постороннія лица. Въ случаѣ равенства голосовъ, мнѣніе предсѣдательствующаго даетъ перевѣсъ.

§ 25. Предсѣдатель правленія:

а) созываетъ Общія Собранія и засѣданія правленія;

б) руководить совѣщаніями правленія, а также и Общимъ Собраніемъ до выбора предсѣдателя сихъ послѣднихъ;

В) наблюдаетъ за точнымъ испол-
неніемъ сего устава, и

г) сносится отъ имени Общества
съ подлежащими учрежденіями и лицами.

§ 26. Для освидѣтельствванія и провѣрки имущества, дѣлъ и счетовъ Общества, Общія собранія ежегодно избирають ревизіонную комиссію, въ числѣ трехъ членовъ и двухъ кандидатовъ къ нимъ.

Примѣчаніе. Порядокъ дѣйствія реви-

խազահից ներկայ են նաև երկուսից ոչ պակաս անդամներ: Եթէ Նախագահը և Փոխ-Նախագահը բացակայ են, նախագահում է Վարչութեան առաւել ձայնեւորով ընտրուած անդամը: Վարչութեան ժողովները կայանում են առնուազն ամիսը մի անգամ: Վարչութեան ժողովներին խորհրդատու ձայնով կարող են հրաւիրուել նաև Ընկերութեան անդամները և կողմնակի անձեր: Զայների հաւասարութեան դէպքում Նախագահի կարծիքը գերակշռում է:

§ 25. Վարչութեան նախագահը

ա) Հրաւիրում է ընդհանուր ժողովներ և վարչական նիստեր:

բ) Առաջնորդում է Վարչութեան
խորհրդակցութիւնները, ինչպէս և Ընդ-
հանուր փողովը, մինչև այս վերջինիս
նախագահի ընտրութիւնը:

դ) Հսկում է այս կանոնադրութեան ճիշտ գործադրութեան վրայ:

և դ) Ընկերութեան անունով յարաբերութիւն է ունենում կարևոր հաստատութիւնների և անձերի հետ:

§ 26. Ընդհանուր ժողովը ընկերության գոյքերը, գործերը և հաշիւները ընենիւ և վերաատուգելու համար իւրաքանչիւր տարի ընտրում է մի Վերատուգող Յանձնաժողով, բաղկացած երեք անդամից և երկու փոխ-անդամից:

Ժամօթ.—Չերաստուզող Յանձնաժողովի գործունէութեան կարգը որոշում է Ընդհանուր ժողովից հաստատուած հրահանգով:

§ 27. Ընդհանուր ժողովները ներկայացման կամ մրցանակաբաշխութեան ներկայացրած երկերը քննելու և գնահատելու համար, կամ առանձին խնդիրները քննելու և կամ առանձին յանձնարարութիւններ կատարելու համար կարող են ընտրել Ընկերութեան անդամներից մասնաժողովներ, որոնց կազմը և գործառնութեան չրջանը որոշում է ինքը՝ Ընդհանուր ժողովը:

§ 29. Ընկերությունն ունի իւր կր-
նիքը սյուպիսի մակագրությամբ. «ԿնԹԳ
ՀԱՅՈՑ ԴՐԱՄՏԻԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ»:

§ 29. Ընկերութեան միջոցների և գործունէութեան զարգացման համեմատ

зіонной комисіи опредѣляется учрежденною Общимъ Собраніемъ инструкціею.

§ 27. Для разсмотрѣнія и оцѣнки драматическихъ произведеній, подлежащихъ постановкѣ на сценѣ или представляемыхъ на соисканіе премій, и для разсмотрѣнія отдѣльныхъ вопросовъ или исполненія отдѣльныхъ порученій, Общія Собранія могутъ избирать изъ числа членовъ Общества особы комисіи, составъ и кругъ дѣйствій которыхъ опредѣляется Общимъ Собраніемъ.

§ 28. Общество имѣетъ свою печать, съ надписью: «Печать Армянскаго Драматическаго Общества.

§ 29. По мѣрѣ развитія средствъ и дѣятельности Общества, члены правленія и комисій могутъ быть вознаграждаемы по усмотрѣнію Общихъ Собраній.

§ 30. Вопросы объ измѣненіи и дополненіи сего устава представляются въ установленномъ порядкѣ на утвержденіе министра внутреннихъ дѣлъ.

§ 31. Вопросъ о закрытіи Общества рѣшается Общимъ Собраніемъ. Въ случаѣ закрытія Общества дальнѣйшее назначеніе его имущества, имѣющаго по ликвидаціи оказаться свободнымъ, обусловливается согласіемъ Тифлискаго губернатора.

§ 32. Если бы, независимо отъ предоставленнаго губернаторамъ по закону (ст. 321, т. 2 св. общ. учр. губ., изд. 1892 г.) права закрывать общественныя собранія при обнаруженіи въ нихъ чего-либо противнаго государственному порядку и общественной безопасности и нравственности, Тифлискій губернаторъ призналъ необходимымъ закрыть Общество по другимъ причинамъ, то онъ представляетъ объ этомъ на усмотрѣніе министерства внутреннихъ дѣлъ, распоряженіемъ коего Общество можетъ быть закрыто во всякое время.

Վարչութեան և Յանձնաժողովի անդամները կարող են վարձատրուիլ ըստ Ընդհանուր Ժողովների հայեցողութեան:

§ 30. Այս կանոնադրութեան փոփոխութեան և լրացնելու վերաբերեալ հարցերն ընդունուած ձևով ներկայացնուած են ներքին գործերի մինիստրի հաստատութեան:

§ 31. Ընկերութեան փակման խնդիրը որոշուած է Ընդհանուր Ժողովը: Ընկերութեան փակման դէպքուած, լիկվիդացիայից յետոյ մնացած գույքի գործադրութիւնը որոշուած է Թիֆլիսի նահանգապետի համաձայնութեամբ:

§ 32. Անկախ այն իրաւունքներից, որ արուած է նահանգապետներին օրէնքի հիման վրայ (321 յօդուածի, II հատոր Закон. Общ. учр. губ. изд. 1892 г.) փակել ընդհանուր ժողովները, եթէ նրանց մէջ նկատուի պետական կարգերին և հասարակական ապահովութեան ու բարոյականութեան ընդդէմ մի որեւէ բան, երբ Թիֆլիսի նահանգապետը անհրաժեշտ համարի փակել Ընկերութիւնը ուրիշ պատճառներով՝ նա այդ ներկայացնուած է ներքին գործերի մինիստրի հայեցողութեան, որի կարգադրութեամբ Ընկերութիւնը կարող է փակուել ամենայն ժամանակ:

ԹԱՏՐՈՆԸ ԵՒ ՆՐԱ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ *

Երբ մի որեիցէ դերասանի յօ-
բելեանն է տօնուում, անշուշտ,
հասարակութեան մէջ շատերն
այդպիսի հանդէսների վրայ նայում
են ոմանք՝ զարմանքով, ոմանք ան-
տարբերութեամբ: Դերասանի, ար-
տիստի յօբելեան տօնելը մի տեսակ
անհասկանալի և տարօրինակ է թը-
ւում: Ահա թէ ինչու աւելի ևս
ուրախալի է տեսնել, երբ արտիս-
տի յօբելեան կատարում են այն-
պիսի շրջաններ, որոնք ըմբռնում
են թատրոնի բարձր նշանակու-
թիւնը: Այդպիսի շրջանների ու
գործիչների համար թատրոնը
լոկ գուարճալիք չէ, ոչ էլ ժամա-
նակ անցկացնելու տեղ, նրանց
համար թատրոնը մի այնպիսի
բարձր կրթողական դեր ունեցող՝
բառիս ընդարձակ իմաստով, հաս-
տատութիւն է, որի նշանակու-
թիւնը հասկացել և խոստովանել
են բոլոր դարեշրջանների և բո-
լոր քաղաքակիրթ ազգերի հռչա-
կաւոր անձինք: «Թատրոնը ժո-
ղովրդի զպրօցն է»—իւր գահի
բարձունքից հրատարակեց Կատա-
րինէ թագուհին, «ես եմ նրա մէջ
առաջին ուսուցիչը և Աստուծու

առաջ այդ բանի համար պատաս-
խանատուն ես եմ»: Այդ խօսքերը
մեծ, օրէնսդիր թագուհին է ա-
սել: Այդպէս են մտածում, նոյն
բանն են ասում այն նշանաւոր
գործիչները, որոնք զեղարուեստին
են ծառայում և իրանք իրանց բե-
մական գործունէութեան են նուիր-
ած: Դօն-Քիշոտի հանճարեղ հե-
ղինակը—Սերվանտէսը, որ զեղաբ-
ուեստական տեսակէտից, մի քանի
ոչ կարեւոր պիէսներ ունի գրած,
թատրոնն իրան ամբիոն էր ընտ-
րել. նա, հայրենասիրական ոգեւո-
րութիւնից զրդուած, բեմից իր
պիեսների միջոցով դիմումն էր
անում ժամանակակից մարդկանց
և յաջորդ սերունդներին: Նա այն-
պիսի ժամանակ և այնպիսի պա-
րագաների մէջ էր ապրում, երբ
անհրաժեշտ էր հայրենակիցներին
գրգռել: Նա դիմում էր նրանց և
հրաւիրում արմատախիլ անել այն
սարսափելի չարագործութիւննե-
րը, որոնց նա ականատես էր լի-
նում, նա կոչում էր հասարակու-
թեան ղէպի ընդհանուր եղբայրու-
թիւն, փոխադարձ օգնութիւն և
ընդհանուր գործ:

Մի ուրիշ դրամատիկական
գրող՝ Զիլէրի համար, որ

* Պ. Ի. Վէյնբերգի արտասանած ճառը ուս-
տրակից Մաշալովի յօբելեանի առիթով:

ահագին տաղանդի տէր էր և մեծամեծ ծառայութիւններ է մատուցել զրամատիկական գրականութեան, թատրոնը բարոյական հաստատութիւն է: Նրա հայեացքով «բեմը պարտաւոր էր «նպաստել աշխարհական արդարադատութեանը»: Զիլլէրը թատրոնը համարում էր մի մարուր հայելի, ուր որ արատներն իրանց բոլոր զարշելի կողմերով մերկացւում են: Զիլլէրին թատրոնը, առաւել քան մի այլ հաստատութիւն, թւում էր «գործնական կեանքի դպրոց, «մարդկային հոգու զաղտնարանի բանալի», մի հաստատութիւն որ մեզ աւելի է ուշադիր դարձնում ոչ միայն դէպի ճակատագիրը, այլ և ուսուցանում է նրան հնազանդելու մեծ արուեստը: Զիլլէրը թատրոնի աւագին, մեծ օգուտը խոստովանում էր նաև մտաւոր զարգացման վերաբերմամբ. «Միայն այստեղ, — ասում է նա, — այս բարձր շրջանում հասուն խելքը և բուռն հայրենասիրութիւնն առատ ճարակ է գտնում». «թատրոնը հասարակաց ջրանցքն է, որ ընդունելով ժողովրդի ամենախոհուն մասի լուսոյ ճառագայթները, նրանց բարերար փայլը տարածում է ամբողջ պետութեան խորքերը»: Զիլլէրը շարունակ այս հայեցակէտն է արծարծում իր բոլոր հեղինակութիւնների մէջ: Դրան ապացոյց է նրա զրամանների մէջ ազնուացնող և վսեմացնող ներգործութիւնը, որոնցից բաւ է որ այս դէպքում յիշենք միայն «Դօն-Վարլոսը» — այստեղ ևս նա միշտ հոգս է տանում բեմի մա-

սին, որովհետև բեմը համարում էր զրամատիկական գրականութեան անբաժանելի մի մասը:

Իսկ և իսկ սրա նման մի ուրիշ հռչակաւոր գրող՝ Վ. Հիւգօն, թատրոնը համարում էր քարոզութեան ամբիոն. Գոռնելիին նա համեմատում էր Միռաբօի հետ, Զէքսպիրին՝ նշանաւոր քարոզիչ Բօսսիւէտի հետ: Նա խօսում էր թատրոնի բարոյական բարձր նպատակների մասին, զրամատիկական գրողի դէպի ժողովուրդն ունեցած պատասխանատուութեան մասին: «Մարդկային հոգիները յանձնուած են բանաստեղծի խնամքին, բացականչում է Հիւգօն, ամբոխն առանց մի որեւիցէ լուրջ և խորիմաստ դաս առնելու չբացւաք է թատրոնից դուրս գալ»:

Բայց ում մէջ որ այդպիսի մտքեր խոր արձագանք են գրտնում, նա զրամատիկական ստեղծագործութեան հաւասար պէտք է յարգէ, և իսկապէս էլ պատուում է բեմական արուեստը: Դրաման, որպէս ճշմարիտ, գրականական ստեղծագործութիւն, անբաժան է բեմից. բեմը, այսպէս ասած, նրան մարմին և արիւն է տալիս. բեմն է, որ նրան մի տեսակ շօշափելի է դարձնում և դրանով խիստ զօրեղացնում նրա ներգործութիւնը: Դրամատիկական գրողը և դերասանը անբաժան կերպով միացած են. նրանք իրար փոխադարձաբար լրացնում են: Զէքսպիրը ստեղծեց հանճարեղ դերասան Հառուիկին և այդ այն պատճառով որ Հառուիկը միմիայն Զէքսպիրի գրութեանները ներկայացնելով կարող էր արտայայտել իր զարմա-

նալի շնորհքը: Բայց միւս կողմից հառուիկն էլ առաջին անգամ ամբողջ անգլիական հասարակութեան ըմբռնելի դարձրեց Չէքսպիրը: Եթէ նա «Համլէտ» «Մակբէթ» և միւս պիէսները այդպէս հանճարեղ կերպով ներկայացրած չլինէր, երբէք Չէքսպիրի երկերը կարող չէին այդպիսի կրթողական նշանակութիւն ստանալ: Եւ այդ փոխադարձ ներգործութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի. նա խիստ մեծ, ահագին նշանակութիւն է տալիս դրամատիկական գրականութեան:

Վերը յիշուած միքանի խօսքերից պարզ երևում է, թէ ինչպիսի նշանակութիւն ունի դերակատարը, դերասանը: Բազդի բերմունք կամ գոյգատիպութիւն չբացատրէ համարել այն հանգամանքը, որ շատ հեղինակներ դերասանութիւն են արել, այսպէս հին յունաց մէջն էր Սոփոկլէսը, որ դրամատիկական ստեղծագործութիւնը միացրել էր դերասանութեան հետ. նոյն դրութեան մէջ տեսնում ենք նաև Չէքսպիրին, որ միաժամանակ և դերասան էր և դրամատուրգ. տեսնում ենք Մոլիերին, որ հանճարեղ դրամատուրգ էր և տաղանդաւոր դերասան: Հին Յունաստանում, ուր թատրոնը կրօնական-հասարակական հաստատութիւն էր համարւում, այդ հաստատութեան կենդանի անդամը՝ դերակատար-դերասանը մեծ արժէք ունէր: Յունաստանում շատ անգամ դերասանին էլ համարեա հաւասար դրամատուրգին յարգանք էին տալիս, այսինքն այն գործիչին,

որին (ինչպէս օրին. Սոփոկլէսին) Յունաստանը մահուանից յետոյ հերոսների կարգը դասեց և ի յարգանս նրա տաճար կանգնեցրեց, ուր ամենայն տարի զոհեր և հանդէսներ էին կատարւում: Պատմութեան մէջ մնացել են երկու յոյն դերասանների անուններ՝ 2էոպտոլէմոս և Արիստոտէմ, որոնք միևնոյն ժամանակ դեսպաններ էին Աթէնքի և Փիլիպպոս Մակեդոնացու միջև եղած բանակցութիւնների ժամանակ: Արքիաոս դերասանը զօրքի հրամանատար էր: Դերասաններին էլ հայրենիքի նըշանաւոր հերոսներին համահաւասար արձաններ էին կանգնեցնում: Սակայն դրա փոխարէն այն ժամանակ դերասանից շատ լուրջ պահանջներ էին անում: Այսպէս օրինակ՝ նրանցից պահանջում էին հիմնաւոր տիկնիկական և գիտնական կրթութիւն. դերասանի կոչում ստանալու համար պէտք էր առանձին պետական քննութեան ենթարկուել, դերասանը պարտական էր խիստ չափաւոր լինել և կենցաղավարութեան մէջ պարզութիւն պահպանել: Ամենաչնչին, նոյնիսկ արտասանութեան մէջ գործած սխալի համար, գէպի իր դերը ցոյց տուած ամենափոքր անուշադրութեան համար դերասանը ենթարկւում էր ոչ թէ դրամական տուգանքի, այլ բաւականի ծանր պատժի: Գամաց-կամաց կեանքի պայմանները փոխուեցին, դրա հետ միասին փոխուեց դերասանի նշանակութիւնն էլ: Այսպէս ստեղծուեց այն ցաւալի դրութիւնը, որի մեղքը մեծ մասամբ իրանց՝ դերասաննե-

րի վրայ է ընկնում. դերասանական գործը ստորացուցիչ արհեստ է դարձել: Բայց յետոյ, հետզհետէ, նորից բարձրանում է դերասանների կոչումը, մանաւանդ որ իրանք էլ հասկանում են իրանց կոչման բարձրութիւնը: Մենք այդ բանը տեսնում ենք նոյն Հառուիկի վրայ, որ Անգլիայում յայտնի էր «ծեր ուսուցիչ» անունով: Նրան այցելում են բարձր դասի ներկայացուցիչներ, գիտնականներ, գրողներ, որոնք նրա հետ յարգանքով ու պատկառանքով են վարւում: Երբ մի անգամ նա պարլամէնտ է մտնում և նըշան ուզում են այնտեղից դուրս հանել, որպէս կողմնակի մարդ, որովհետեւ կողմնակի մարդկանց պառլամէնտ չեն թողնում, այդ ժամանակ նշանաւոր քաղաքական գործիչ Բիսկը իր հովանաւարութեան տակ է վերցնում նրան և յայտնում, որ «սա կողմնակի մարդ չէ, այլ մի մարդ, որին մենք բոլորս, պարլամէնտի անդամներս, շատ բան պարտական ենք, որ ճարտարախօսութեան արուեստի մէջ շատ բարձր է կանգնած և որի դպրոցում մենք բոլորս սովորել ենք զեղեցիկ խօսելու արուեստը և ուսել հռետորական արուեստի հիմնական կանոնները»: Իսկ երբ Հառուիկը մեռնում է, նրա թաղման հանդիսին պետական անձինք տանում են դագաղի խուփը, և նրան թաղում են Վեստմինստրեան արքայութեան մէջ, ձէքսպիրի շիրիմի կողքին: Կարելի էր այլևս շատ օրինակներ առաջ բերել, երբ բեմական հանճարեղ գործիչներին այդպիսի

բարձր յարգանքներ են մատուցել:

Այսպիսի յարգանքներ ի հարկէ ամենի բաժին չեն լինում, որովհետեւ աշխարհիս երեսին տաղանդաւոր մարդիկ էլ քիչ են: Բայց ներկայումս սրտագին յարգանքով և համակրութեամբ է վերաբերւում ոչ թէ ամբոխը, այլ ինտելիգէնտ հասարակութիւնը (որի կարծիքը, ինքը ըստ ինքեան հասկանալի է, նախ և առաջ պէտք է գնահատելի լինի զերասանի համար) զէպի այն տաղանդաւոր աշխատաւորներ, որոնք խրմբւում են նշանաւոր գործիչների շուրջը այնպէս, ինչպէս քաջարի և պարտաճանաչ զօրքը, որ հաւաքւում է իր հռչակաւոր զօրավարների շուրջը՝ պատրաստ իր նպատակներին հասնելու համար: «Հայրենակիցներ» — բացականչում է կոմիկական դերասանը Գոգոլի բերնից — «Թոյլ տուէք ինձ զգալու, որ իմ ասպարէզս էլ նոյնպէս ազնիւ է, ինչպէս ձեզանից իւրաքանչիւրինը, որ ես էլ ծառայում եմ իմ երկրիս, ինչպէս դուք էք ծառայում, որ ես լոկ դատարկապօրտ մարդկանց զուարճացնելու համար ստեղծուած դատարկ խեղկատակ չեմ, այլ աստուածային մեծ պետութեան ազնիւ պաշտօնեայ…» Սակայն որպէսզի «հայրենակիցները» այդ բանը զերասանին զգալ տան, որպէսզի այն քաղաքացիական իրաւունքը, որի մասին խօսում է անմահ Գոգոլը, ընդունելի դառնայ ոչ թէ միայն կոյր ամբոխի, այլ և այն անձերի կողմից, որոնց համար թատրոնը՝ իսկ քաղաքացիական բառիս բարձր իմաստով, հաստատութիւն

է, դերասանը պարտաւոր է շատ աշխատել, եռանդով մաքառել այն արգելքների դէմ, որոնք այնպէս յաճախ պատահում են նրան նրա փշալից ճանապարհի վրայ: Այո, փշալից է, որովհետեւ ծանր է դերասանի ճանապարհը, երբեք ըմբռնում է իր կոչման վեհութիւնը. ծանր է այն պատճառով, որ նա ստիպուած է մաքառել ոչ միայն արտաքին թշնամու դէմ, ինչպէս են յարատեւ մնացող նախապաշարմունքները և նախապէս կազմուած համոզումները, չափից դուրս, յաճախ անձնական, պահանջները, այլև ներքին թշնամու դէմ՝ անձնասիրութեան, յափըշտակութեան, ինքնախաբուլթեան դէմ, որոնք շատ բնական կերպով լինում են այն մարդկանց մէջ, որոնք շարունակ հասարակութեան առաջն են կանգնած լինում, որոնց կուրացնում, շրջմեցնում են քմահաճ հանդիսականների որոտընդոստ՝ բայց յա-

ճախ խափուսիկ ծափահարութիւնները: Եւ երանի նրան, ով որ այս կռուից յաղթող դուրս կը գայ, ով որ վեհ դիտակցութեամբ կարող է ինքն իրան ասել՝ «ես ազնուութեամբ ծառայում եմ իմ արուեստիս և հայրենի երկրիս»: Այստեղ ունենդիրներին մէջ ի հարկէ կան բեմական շատ երիտասարդ գործիչներ, շատ երիտասարդ և հէնց դրանց էլ դիմում եմ իմ վերջին խօսքերովս:

Երիտասարդ գործիչներ, ձեր և ձեզ հետեւողների ձեռին է բեմի պազայ վիճակը: Պահպանեցէք այս գանձը, պահեցէք արտիստի վեհ կոչումը, աւելի և աւելի վեր բարձրացրէք նրան, աշխարհի գործիչ դարձէք այն ասպարիզի վրայ, ուր անշէղ, յօրինակ ներկայ և ապագայ սերունդներին փայլում են Հառուկի, Լեքէնի, Քինի, Ռաշէլի, Տայլմայի և Մաշալովի անունները:

Թարգ. Գ. Բեդեկեան

ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ԿԱՐԱՄՈՒՐՋԱՅԻ ՅԻՂԱՏԱԿԻՆ

Դարձեալ կորուստ:

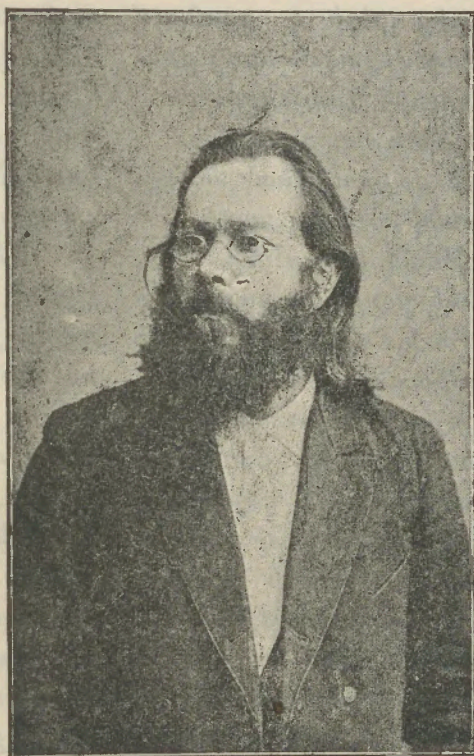
80-ական թուականներից ըսկսած անողոր ճակատագիրը հետըզհետէ մահացնում է մեր հասարակական գործիչներին, մեր պրականութեան պարծանքներին: Եւ ահա վաղաժամ զրկուեցանք նաև մեր միակ հայ ժողովրդական երգի անձնուրաց տարածողից, ֆանատիկոս գործչից, որ պիտէր ամեն ինչ արհամարել, ամեն հալածանք և զրկանք կրել, բայց գործից չպաղել, գործին նուիրուել մի առանձին արտասովոր ոգևորութեամբ, ամբողջ էութեամբ: Եւ ով մի փոքր լաւ ծանօթ էր մեր վաղամեռ Կարա-Մուրզայի հետ նա շատ լաւ կ'իմանայ, թէ նա քանի երկար տարիներ գտնուել է ամենաանապատ, ամեն ինչ մեռցնող, յուսահատեցնող հանգամանքների մէջ, բայց երբէք չէ ընկճուել, չէ խոնարհուել, մարտնչել է արիարար, համոզմունքով, խոր համոզմունքով, և միշտ գլուխ բերել իր փայփայած գործը-մայրենի, հայ ժողովրդական երգեր տարածելու խորհրդաւոր գործը: Երգեր, որ միաժամանակ լսելի էին ինչպէս հարուստի ապարանքներից, նոյնպէս ամենահեռաւոր

գիւղերից և առաններից իսկ: Եւ, աւանդ, այս մերկանտիլ, այս էգօիստ դարում ընդհանրապէս և մեր հայրենի մուայլ, շատ մուայլ իրականութեան մէջ մասնաւորապէս Կարա-Մուրզայի կորուստը անփոխարինելի է և մեծ հարուած: Եւ իբօք, երբ մայրենի խօսքը գուրս է վռնդուած մեր ապարանքներից և բուրժուա ընտանիքներից, երբ մեր նոր սերունդը այլասեռման ահաւոր ճանապարհի վրայ է կանգնած և ազգայնութիւնը նրա համար մի աւելորդ բեռ ճանաչուած, ասում եմ այսպիսի անյուսալի ժամանակներում Կարա-Մուրզայի կորուստը աւելի զգալի է դառնում և հարուածն իր անջինջ հետքը թողնում: Եւ ինչպէս էր նա գործում, ինչ հազուագիւտ ոգևորութեամբ, ինչ խոր հաւատով և վառ սիրով:

Երբ նա առաջին անգամ ոտք դրեց Զուշի, ուր գտնուում էի մի քանի գերասանների հետ, ես յուսահատ դիմեցի նրան ասելով.— Գ. Կարա-Մուրզա, դժուար թէ ձեզ յաջողի այստեղ խումբ կազմել, նամանաւանդ չափազանց դժուարութեամբ կը գտնէք օրիորդներ այս

բամբասանէր հասարակութեան
մէջ: Նա իրան յատուկ ոգևորու-
թեամբ պատասխանեց. «Դժուա-
րութիւնների առաջ չպէտք է խո-
նարհուել, այլ մարտնչել»: Նս
կասկածով յաջողութիւն մաղթեցի:
Նւ որքան եղաւ զարմանքս, ինձ-

ուսուցիչներից բաղկացած, որոնք
ամբողջովին իրանց ուշադրութիւ-
նը լարած լսում էին իրանց սիրելի
խմբապետին: Նւ մինչդեռ ստորա-
քարշ մարդիկ ամեն տեսակ ինտ-
րիզներ են անում, նա իր գործի
վսեմութեանը հաւատացած անձ-

† Քրիստափոր Կարա-Մուրզայ

հետ և շատերի, երբ երկու օրից
յետոյ գնացի Խանդամիւրեանի
թատրոնական դահլիճը և այնտեղ
տեսայ համարեա 100 հոգուց բաղ-
կացած երկսեռ մի խումբ օրիորդ-
ներից, պատանիներից երիտա-
սարգներից, վարժուհիներից և

նուիրաբար աշխատում է համերգը
գլուխ բերելու և գլուխ է բերում
ահագին յաջողութեամբ և ովացի-
աներով:

Ապա որքան է մարդու սիր-
տը, հոգին մխիթարւում, զմայլ-
ւում, երբ մայրենի ժողովրդական

երգը լսում է հայութիւնից խոր-
թացած այնպիսի անկիւններում,
որպիսին է Կախէթիան: Մի քա-
նի տարի առաջ, մի լուսնկայ գե-
ղեցիկ գիշեր նստած էի Սգնախի
նոր կոչուած ճանապարհի վրայ և
թախժութեամբ նայում էի Ալա-
զանի խաղաղ հովտին և զիմացի
Դաղստանի՝ մի ժամանակ ահա-
ւոր լեռներին, յանկարծուստ մօ-
տակայ բլրից լսելի է դառնում
մայրենի ժողովրդական երգի ցըն-
ցող, հրապուրիչ ելեէջները:

Ամենայն տեղ մահը մի է,

Մարդ մի անգամ պիտ' մեռնի,

Բայց երանի, ով իր ազգի

Ազատութեան կը զոհուի...

Այդ իսկ բոլորին պատրաստ
էի խոնարհուել Կարա-Մուրզայի
առաջ, համբուրել նրա լայն ճա-
կատը և գոչել. «Սրբազան է քո
ընտրած ճանապարհը, խորհրդա-
ւոր է քո սքանչելի գործը»...:
Եւ միայն Կարա-Մուրզայի անձնու-
րաց սէրը, անընկճելի կամքը,
արտասովոր տոկունութիւնն ու
ֆանատիկոսութիւնը կարող էր
մայրենի ժողովրդական գողտրիկ
երգերը լսելի դարձնել Կախէ-
թիայի պէս վրացախօս անկիւննե-
րում:

Եւ միշտ հայ բուրժուան
բացի հարստանալու տենչը ուրիշ
ոչ մի հոգս չունի և ժամանակա-
կից իդէալներից զուրկ հայ ու-

սանդղութիւնը համալսարանը
վերջացնելուց յետոյ անմիջապէս
վազում գալիս է Թիֆլիս կամ Բա-
գու՝ անարգ կաշուի վրայ մտածե-
լով միայն, Կարա-Մուրզան՝ որ-
պէս մի առաքեալ, շատ անգամ
քաղցած, շատ անգամ ծարաւ,
շատ անգամ մերկ թափառում էր
Կովկասի զանազան մասերում և
հայի կոշտացած ականջներին լը-
սելի դարձնում մայրենի երգը,
նրա խոր թախիցը, մորմորիչ
վիշտն ու ցաւն և ստիպում առ-
ժամ դուրս գալ անասնական
կեանքից և մտածել ընդհանուրի
շահերի մասին...

Մեծ ոյժ պակասեց, ով պէտք
է բռնէ Կարա-Մուրզայի տեղը, ով
պէտք է խնամէ Կարա-Մուրզայի
որբերին: Առաջինի մասին պար-
տաւոր է մտածել մեր ինտելիգեն-
ցիան, որ ազգօգուտ գործը չմեռնի
իսպառ, որ ժողովրդական երգի
վշտալի մօտիվները յարատեւ հն-
չեցնեն մեր ականջներին մեր
պարտքերը. իսկ նրա որբերի մա-
սին պարտաւոր է մտածել այն
հասարակութիւնը, որի համար
ոչինչ չխնայեց Կարա-Մուրզան և
նուիրուեց անձնուերաբար:

Հանգիստ ոսկորներին, անձ-
նուրաց հայ գործիչ. հայ ժողո-
վրդական երգերի ֆանատիկոս
տարածող:

Արցախ Թաւրիսիւնեան

ԵՐԿՈՒ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱԿԱՆ ՀԱՆՔԻՍ

Ներկայ տարւոյ փետրուար ամիսը նշանաւոր էր երկու կուլտուրական հանգէսներով: Փրանսիան, և նրա հետ միասին ամբողջ լուսաւոր աշխարհը, տօնեց Վիկտոր Հիւգօյի ծննդեան հարիւրամեակը, իսկ լայնատարած Ռուսիան պատուեց իւր տաղանդաւոր երգիծաբան Գօգօլի մահուան յիսնամեակը:

Ներկայ յօդուածով ես փափագում եմ համառօտակի ծանօթացնել «Թասրոն»-ի ընթերցողներին գրականութեան այդ երկու լուսատու աստղերի կեանքի և գործունէութեան հետ՝ արձանագրելով միայն աչքի ընկնող դէպքերը, մանաւանդ որ Վ. Հիւգօն և Գօգօլը իւրաքանչիւրն առանձին ոչ նուազ ոյժեր են նուիրել բեմին:

ՎԻԿՏՈՐ ՀԻՒԳՕ

Փետրուարի 13/26-ը Փրանսիայում համազգային տօնէր. այդ օրը Փրանսիան տօնում էր իւր մեծ բանաստեղծ, վիպագիր, թատրերկու և քաղաքական գործիչ Վ. Հիւգօյի ծննդեան հարիւրամեակը: Ամբողջ Փրանսիան իբրեւ

մի մարդ մի հոգի դարձած, առանց կուսակցութիւնների և ուղղութեանց խտրութեան պատուեց այն անձնաւորութեան ծնընդեան հարիւրամեակը, որի անունը ազգային ինքնաճանաչութեան և հպարտութեան նշանաբան է: Փրանսիան զիտէ զնահատել և պատուել իւր հանճարաւոր գաւակներին. բոլոր բարձրագոյն տարրերը, որոնք հանրային և քաղաքական կեանքի հիմքն են կազմում և որոնք ըստ երեւոյթի իւրաքանչիւր ունիւնում անհաշտութիւններ են հանդիսանում, ազգային հանդիսաւոր օրերին միանում են և մի ամբողջութեան ձուլուելով արտայայտում են այն ուժգին ազգային ոգին, որով ամենայն իրաւամբ պարծենում են Փրանսիացիք: Վիկտոր Հիւգօն այդ հազուագիւտ անհատներից մինն է, որի առաջն խոնարհվում է ամբողջ Փրանսիան և որի անունը հանդիսանում է Փրանսիական հանրային կեանքի միութեան օղակ: Արդ՝ զարմանալի չէ որ Հիւգօյի ծննդեան 100-ամեակի համար Փրանսիան վաղուց էր պատրաստվում: Հարիւրամեակի հանդէսները սկսուեցին փետրուարի 13/26-ին և

տեղեցին անընդհատ մի քանի օր։ Այդ նպատակով Փարիզի քաղաքային վարչութիւնը յատկացրել էր 200,000 ֆրանկ, իսկ Փրանսիական հանրապետական կառավարութիւնը 80,000 ֆրանկ։ Փետրուարի 13/16-ին ներկայութեամբ հասարակապետութեան նախագահի, նախարարների, ծերակոյտի անդամների և բաղմամբիւ պատգամաւորութեանց Պանտէօնում սկսուեց հանդէսը. արտասանուեցին ճառեր, առաջնակարգ արարիւթներ կարդացին հատուածներ Վ. Հիւգօյի գրուածքներից և ապա տեղի ունեցաւ Վ. Հիւգօյի արձանի բացումը այն հրապարակի վրայ, որ նրա անունըն է կրում։ Նոյն օրը երեկոյեան Comédie Française թատրոնում հանդիսաւոր ներկայացում կար և խաղացուեց նրա «Les Burgraves» դրաման, իսկ երրորդ օրը քաղաքային տան դահլիճում հանդիսաւոր ընդունելութիւն կայացաւ օտարերկրեայ պատգամաւորների և վերջը պարահանդէս։

Վ. Հիւգօն ծնուել է 1802 թուականի փետրուարի 13/25-ին Բեզանսօնում։ Նրա մանկութիւնը անցել է ճանապարհորդութիւնների մէջ Փրանսիայում և Սպանիայում ուր նրա հայրը ստիպուած էր կատարել պաշտօնական զբաղմունքների շնորհիւ. միայն երբ Հիւգօն 11 տարեկան դարձաւ, նրա մայրը ընդ միշտ հաստատուեց Փարիզ։ Հիւգօյի սկզբնական մանկութեան յիշողութիւնները սերտ կերպով կապուած են Ջերշ-Միլի փողոցի մեծ տան հետ, որ կից

էր զինուորական դատարանին և ուր Փուշէն էր բնակւում։ Փուշէի Ադէլ աղջկայ հետ մտերմացել էր Հիւգօն, իսկ յետագայում այդ մտերմութիւնը փոխադարձ սիրոյ պատուանդանը դարձաւ և վերջացաւ ամուսնութեամբ։ Երբ Հիւգօն 13 տարեկան էր, հայրը նրան և իւր միւս աւագ որդուն տեղաւորում է Կորդիհէ ևւ Դնկատի գիշերօթիկ դպրոցը։ Դպրոցում Հիւգօ եղբայրները, և մանաւանդ Վիկտորը, բառիս բուն նշանակութեամբ, իշխում էին։ Վիկտորի մասամբ բռնակալ բնավորութիւնը իւր պարզացման համար պարարտ հող դտաւ դպրոցում, քանի որ նրա ընկերները սիրով էին ենթարկւում նրան։ Բացի դպրոցական զբաղմունքներից Հիւգօ եղբայրները առանձին լսում էին փիլիսոփայութեան, բնագիտութեան և մաթեմատիկայի դասախօսութիւններ Լուի Լը-Գրանի ճեմարանում։

Աչքի ընկնող ընդունակութիւններ ցոյց տուեց Վիկտորը մաթեմատիկայի մէջ, չնայած որ թուաբանական խնդիրների լուծման համար նա մշակել էր մի ինքնուրոյն սիստեմ, հէնց այդ պատճառով էլ նրան կնքել էին բոմանտիկ մաթեմատիկոս մականունով։ Դպրոցում Հիւգօն սկսում է բանաստեղծութիւններ գրել, իբրև բնաբան ընտրելով Ռօլանդին և ասպետութիւնը։ Սկսելով բանաստեղծութիւններից և խրախուսանք տեսնելով ընկերներից, Հիւգօն 13 տ. հասակից մինչև 16 ամեայ շրջանը արտաբայ կարգի գրական բեղմնավորութիւն է ցոյց տա-

լիս. նա գրում է ներբողներ, երգիծաբանություններ, պոեմներ, նմանողություններ, լիրիք բանաստեղծություններ. թարգմանում է Վիրգիլիոսից, Հորացիոսից և այլն: Գրական առաջին արտաքին յաջողությունը նրան վիճակուեց 1817 թ.: Այդ տարի ճեմաբանից նա պատուաւոր վկայագիր ստացաւ մրցանակաբաշխութեան ներկայացրած իւր մի շարադրութեան համար, որի վերնագիրն էր՝ «Աշխատանքի նըջանկությունը կեանքի ըղիւր հանգամանքներում»: Հետեւեալ տարին նա երկու բանաստեղծություն է ուղարկում մրցանակի «Jeux Floraux» վերնագրով և երկու պարզ և շահում: Այդ ժամանակամիջոցին տեղի է ունենում նաև բանաստեղծի մօր մահը: Հօրը բնաւ հաճելի չէր որդու գրականական գործունէութիւնը, ուստի նա զրկեց նրան որևէ դրամական օժանդակութիւնից: Վիկտորը ստիպուած էր անձնական ոյժերով հաշթայթել իւր ապրուստը ուստի սկզբում շատ նեղություններ և զրկանքներ կրեց. սակայն երբ լոյս է տեսնում նրա մի հատոր աշխատությունը՝ «Ներքողներ եւ զանազան քանաստեղծություններ», արքան արժանացնում է Հիւզօյին տարեկան 2000 Փրանկ թոշակի. այդ թոշակն էր որ հնարաւորութիւն տուեց Հիւզօյին ամուսնանալ Ադէլ Փուշէի հետ: Իսկոյն ամուսնութիւնից յետոյ նա լոյս է ընծայում իւր առաջին բովանդակ «Han d'Island», որին գրախօսները թշնամաբար ընդունեցին, շնորհիւ այն հանգամանքի որ նոր զարգացող բօ-

մանտիգմի ուղիի վրայ դա առաջին լուրջ քայլն էր որ վկայում էր կեղծ կլասիքականութեան անկումը և ընթերցող հասարակութեան ու մատենագիրների ուղղութեան փոփոխությունը: 1820 թուականին սկսվում է Հիւզօյի հրապարակախօսական (լրագրական) գործունէությունը նախ «Փրանսիական Մուսա և Գրական կօնսերվատօր» թերթերում, ուր նա դետեղում է քննադական յօդուածներ Լամենէի, Վօլտէրի, Վալտեր-Սկօտտի և Բայրընի գրուածքների առիթով:

Այդ ժամանակամիջոցներին նա փորձ է անում հրապարակել նաև իբրեւ թատրերգու և գրում է առաջին իւր գրաման՝ «Կրօմպէր»:

Լրագրական աշխատակցությունը և «Հեռնանի» գրաման, որին նա ձեռնամուխ էր եղել, չէին խանգարում սակայն Հիւզօյին կրկին ժամեր նուիրել բանաստեղծութեան: Հետզհետէ լոյս են տեսնում բանաստեղծությունների երկու ժողովածու՝ «Feuilles d'Automne» և «Les Orientales»:

Հեռնանիի առաջին ներկայացումը կայացաւ 1830 թ. փետրուարի 28-ին: Հասարակությունը պիէսը ընդունեց բուռն հիացմունքով, մինչդեռ մամուլը գրեթէ թշնամաբար վերաբերուեց և այնպէս լարեց հասարակությունը, որ Հեռնանիի երկրորդ ներկայացումը դրամայի կատարեալ տապալումն էր: Այդպիսի անյաջողությունից գէթ մասամբ մխիթարուելու նըպատակով Հիւզօն ամբողջովին նուիրում է իրան մի նոր բովանդակ, իւր լաւագոյն գրուածքներից մէ-

կին՝ Notre Dame de Paris, որ նա իւր մտապատկերում գծել էր և որ վերջացրեց հինգ ամսուան ընթացքում: Հեռնանիի անյաջողութիւնը սակայն չվհատեցրեց Հիւզօյին իբրեւ թատերերգուի: Notre Dame de Paris աշխատութեան պարբերաբար յաջորդում են՝ «Le roi s'amuse» «Լոկրեցիա Բօրջիա», «Ռիւի Բլագ» և «Les Burgraves». Չնայած մամուլի թշնամական վերաբերութեան, որ շարունակ մատնացոյց էր անում նրա դրամատիքական գրութեաների շինծու անբնական կողմերը և գործողութիւնների զանգաղութիւնը, հասարակութիւնը հիացած էր Հիւզօյի դրամաների բանաստեղծական ոճից և նրանց բեմական յաջողութիւնը ընդ միշտ ապահով էր:

1830—1850 տարիների շրջանում լոյս տեսան լիրիքական բանաստեղծութիւնների նոր ժողովածուներ «Ghants du crépuscule», «Voix Interieures» և «Les Rayons et les Ombres»: 1841 թուականին Վ. Հիւզօն, երեք անգամ անյաջող քուէարկուելուց յետոյ, ընտրվում է ձեմարանի անդամ: Այդ միջոցին սկսվում է և Հիւզօյի մտերմութիւնը Լուի-Ֆիլիպ թագաւորի հետ: Սակայն վաշեւելով արքայի մտերմութիւնը, Հիւզօն չէր ծածկում նրանից ճշմարտութիւնը, չէր քողարկում տխուր իրականութիւնը անբնդհա մատնացոյց էր անում գիւղական և բանուոր զասակարգերին կարևոր բարենորոգումների մշակման անհրաժեշտութիւնը և հրաւիրում նրա ուշադրութիւնը հարուստ

զասակարգերի գեղխ և անբարոյական էեանքի վրայ: 1843 թուականի Ապրիլի 13-ին Հիւզօյին բարձրագոյն շնորհվում է Փրանսիական պէրի տիտղոս, բայց ամբողջ երեք տարի նա չէ համարձակում ամբիոն բարձրանալ իբրեւ ճառախօս: Միայն 1846 թուականին նա սիրտ է առնում խօսել գեղարուեստական սեպհականութեան իրաւանց պաշտպանութեան համար և առաջին քաղաքական իւր ճառը նուիրում է Լեհաստանին: 1848 թուակ. Հիւզօն իբրեւ պէր պաշտպանում է Իտալիայի միութեան և անկախութեան հարցը: Լուի Ֆիլիպպի անկումից յետոյ Փրանսիան ընդունում է վարչական հասարակապետութեան ձևը և Հիւզօն հրապարակ է գալիս իբրեւ երգուեալ եռանդուն ժողովրդական ներկայացուցիչ. նրա առաջին ճառը Ազգային ժողովում ազգային արհեստանոցների վերաբերմամբ ակնյայտի կերպով ապացուցեց որ Հիւզօն վերջնականապէս խզել է իւր կապերը պահպանողականների հետ:

Քաղաքական անցքերը և դէպքերը, որոնց եռանդուն մասնակից էր Հիւզօն, այն հետեանքն ունեցան, որ բանաստեղծը ստիպուած թողնում է Փրանսիան և պատասպարվում է Բելգիայում: «Ջերսէյ»-ում Վիկտոր Հիւզօն վերջացրեց իւր ընտիր երկասիրութիւնը՝ «Թշուանեւրը»: 1862 թուականին այդ բօմանը միաժամանակ լոյս տեսաւ Փարիզ, Բրիւքսէլ, Լայպցիգ, Լօնդօն, Միլան, Մադրիդ, Ռօտերդամ, Վարշաւա,

Պէշտ և Ռիօ-Փանէյրօ: Փարիզի առաջին հրատարակութիւնը, որ լոյս էր տեսել 7000 օրինակ, ըստ պառուկայ երկու օրուան ընթացքում: Նրա յետագայ աշխատութիւններն էին՝ «Ծովի աշխատաւորները» և «Մարդ, որ ծիծաղում է»: Բացի այդ Փրանսիայից բացակայ հղած տարիներին է վերաբերում նրա, գրադրութիւնը բարեկամների հետ ուր շօշափուած էին միայն քաղաքական հարցեր»:

1870 թուակ. Վ. Հիւգօն վերադառնում է Փարիզ: Նրա անունը իբրև բանաստեղծի, բօմանխտի, թատերգուի և քաղաքական գործչի արդէն պաշտելի էր և թանկ բոլոր Փրանսիացիների համար: Ամենայն տեղ նա օվաքիանների և ջերմ ցոյցերի առարկայ էր դարձել: Հիւգօյի վերջին բօմանը «93 թիւը» լոյս է տեսած 1874 թուակ.: Նոյն ժամանակամիջոցին Հիւգօն ընտրվում է ծերակոյտի անդամ և միանում ծայրագոյն ձախակողմեաններին. իբրև սենատոր նա միշտ ճառում է ի նպաստ բանուորական դատակարգերի, պախարակում է պատերազմատէր ձրգտումները և մեծացոյս կերպով փառաբանում ապագայ քսաններորդ դարը իբրև աշխատանքի և խաղաղութեան դարերը:

Այդ օրերից Վ. Հիւգօյի բնակարանը դառնում է մի սրբափայտ, մի կենդրոն, ուր ժողովվում են Փրանսիայի զանազան ինտելիգէնտ շրջանների ընտիր ներկայացուցիչները:

1877 թուակ. նա հրատարակում է մի այլ աշխատութիւն՝ «Մեծ հայր լինելու արհեստը»

(«L'art d'être grand père»):

Կեանքի վերջին տարիները Վ. Հիւգօն անցկացրեց հանգստութիւն վայելելով ընտանեկան նեղ շրջանում: 80-ամեակի տօնակատարութիւնը ապացուցեց թէ ինչ մեծ հեղինակութիւն, սէր և յարգանք է վայելում Հիւգօն իւր հայրենիքում: Վախճանուեց Հիւգօն 1885 թուակ. մայիսի 22-ին և նրա մահը համայն ազգային սուգի և վշտի օր էր:

Երբ պատգամաւորների ժողովին և Սենատում յայտնի դարձաւ Վ. Հիւգօյի մահը, իբրև սգոյ նշան նիստերը դադարեցրին, հոյնանման վարուեց և գիտութեան ճեմարանը (անմահների) փակելով նիստերը բոլոր իւր հինգ բաժանմունքների մէջ:

Իբրև բանաստեղծ Վ. Հիւգօն պատկանում է բօմանտիկ շկօլային, նրա լիրիզմը հանրային փիլիսոփայական բնաւորութիւն է կրում: Աստուած, անըմբռնելին մարդկութիւն, կեանքի չարիքը, աղքատութիւն, մարդկային արատներ, յառաջագիմութիւն, լուսաւորութիւն, ողորմածութիւն, ահա մեծաւ մասամբ նրա բանաստեղծութիւնների բովանդակութիւնը: «Chants du crépuscule» ժողովածուի մէջ կարգում ենք բանաստեղծութիւններ նուիրում քաղաքային տան պարահանդէսին, պալատի քուէարկութեան, նապօլէօն III-ին, Լեհաստանին և այլն: Feuilles d'Automne պարունակում է բանաստեղծութիւններ գուցէ առաւել հա-

մատառախան բանաստեղծի անձնական տպաւորութիւնների: «Châtiments-ից բողոք է լսվում բռնակալութեան և ոյժի դէմ յանուն իրաւանց և ճշմարտութեան: «Legende des siècles» պատկերացնում է մարդկային ընդհանուր պատմութեան անտութիւն նրա գլխաւոր դարեշրջաններում. դրանք զեղարուեստական վրձինով գծած մի շարք ընդարձակ պատկերներ են, որոնք արտայայտում են բանաստեղծի բարոյական դաւանանքները, սկզբունքները:

Բացի ներքին, կատարեալ դադափարական բովանդակութիւնից, որ Հիւգօյի բանաստեղծութիւնների յատկանիշն է, որով և տարբերվում է նա բոմանտիզմի միւս ներկայացուցիչներից, բանաստեղծական ոճը, լեզուն դարձնում են Հիւգօյին նոր գրականական ուղղութեան նախահայր: Փայլ, ոճի ճոխութիւն և ինքնուրոյնութիւն, ֆրագների անակնկալ կազմակերպութեան յատուկ ընդունակութիւն, բանաստեղծական արտայայտութիւնների և մտքերի անսահման առատութիւն, կրակոտ փոխաբերութիւններ, այդ բոլորը դարձնում են Հիւգօյին տնգուգական ստիլիստ: Ինչպէս երևում է նրա կենսագրութիւնից, Հիւգօն 14 տարեկան հասակից բանաստեղծութիւններ է շարադրել և մինչև մահը մնաց բանաստեղծ: Ինչով էլ որ նա զբաղուած լինէր՝ վէպով թէ դրամայով, քաղաքական թէ հասարակական հարցերով, բանաստեղծական ստիլնը չէր թողնում նրան:

Վ. Հիւգօյի բոմանների վրայ

երկար կանգ առնելու չէ, նրա բոմաններով կրթուել են մի շարք սերունդներ ոչ միայն Ֆրանսիայում, այլև ամենուրեք, ուր միայն լուսաւորութեան թոյլ ակնարկ եղած է: Բոմանտիզմ ուղղութիւնը երևան եկաւ և նրա բոմանների մէջ: Փայլուն ոճը, որ ընդգծեցինք Հիւգօյի բանաստեղծութիւնների առթիւ խօսելիս, կատարելապէս արտայայտուեց և նրա բոմաններում: Եթէ բանաստեղծութիւնների մէջ Հիւգօյի լեզուն չէր կարող խոյս տալ մի քանի պայմանական ձևերից, դարձուացքներից, դրա փոխարէն բոմաններում մենք ունինք մաքուր կենդանի ոճ: Հիւգօյի սիրած պատկերն է հակադրութիւնը, մի որևէ առարկայ նկարագրելու սիրած ձևը, լինի դա մարդ թէ մի վերացական գաղափար—դա համեմատութիւնն է նրա հակապատկերի հետ: Յարմարագոյն բառ գործածելու ընդունակութիւնը, որ միայն կարող է բնորոշել ներկայ դրութիւնը, Հիւգօյի լեզուի հազուագիւտ արժանաւոր յատկանիշներից մէկն է: Հիւգօյի բաղմաթիւ բոմաններից գլուխ գործոցն է համարւում «Թշուառները»: Ի միջի այլոց ահա թէ ինչ է գրում հեղինակը այդ բոմանի յառաջաբանում.

«Քանի որ օրինաց և Բարուց տրամադրութեամբը ընկերային դատապարտութիւն մը կայ, որ այս կատարեալ քաղաքակրթութեան դարուս մէջ արուեստի զօրքներ կը շինէ և երկնային ճակատագիրը մարդկային ճակատագրի մը հետ կը խառնէ. քա-

նի որ անլոյծ կը մնայ դարուս սա երեք խնդիրը, որ է մարդու գծծութիւնը՝ ռամկութեանը պատճառաւ, կնոջ անկումը՝ անօթութեան պատճառաւ և մանկան ծիւրութիւնը տգիտութեան պատճառաւ, քանի որ մէկ քանի աշխարհի մէջ դեռ հնարին է ընկերային անշնչութիւնը. կամ թէ ուրիշ կերպով և աւելի ընդարձակ տեսութեամբ մը նկատելով ըսենք, քանի որ տգիտութիւն և թշուառութիւն կայ աշխարհիս մէջ. այս գրքին նման գրքեր կընան անօգուտ չըլլար^{*)}: «Թշուառները» իդէան է մարդու բարոյապէս վերակենդանութիւնը խղճի խայթոցի շնորհիւ և նրա կամաւոր ինքնափրկութիւնը և քառութիւնը իւր գործած յանցանքի: Բոմանում ընթերցողի առաջն գարգանում է մի մարդասիրական և դեմօկրատ պօէմ. ինքնագոհ ետամոլ բուրժուային հակադրուած է ճնշուած, խարուած, անթիւ չարչարանքներին մատնուած, գրգռուած ժողովուրդը, կեղտերին և արատներին կից նկարագրուած է մերժուածների և թշուառների առաքինութիւնը: «Թշուառները լիբիք բոման է, նրա մէջ աստիճանաբար զարգանում են իմաստասէրի մտքերը, բանաստեղծի զգայմունքները՝ կըքի և ատելութեան բոլոր սահմաններում: Բայց գրքուածքի մէջ կայ և ընթացական ուղղութիւն. այդպէս բուրժուա և ժողովրդական շրջանների նկարագրութիւնը, կոպիտ բարքերը, ընտանեկան, փողոցային

տեսարանները պատկերացրած են կենդանի: Հիւզօյի միւս բոմաններից կանգ առնենք «Notre Dame de Paris» (Փարիզի Տիրամօր տաճարը) գրուածքի վրայ: Դա մի բոման է, որ ընդունում է բոմանտիկ ուղղութիւնը, ուր պարբերաբար պատկերանում են մարդկային խաւար և լուսաւոր կողմերը և ծիծաղաշարժ տեսարաններին փոխարինում են ֆանտաստիք և զարհուրելի երևոյթներ: Բոմանի մէջ շատ կենդանի է նկարագրուած XV-րդ դարու Փարիզը իւր ամբոխով, որ վխտում էր աղքատներով և սրբիկաներով:

Հիւզօյի միւս բոմանները, իւրաքանչիւրը մի գեղարուեստական զանձ է, որ այսօր էլ մեծ հետաքրքրութեամբ է կարդացվում:

Հիացմունք արտայայտելով դէպի Վ. Հիւզօն իբրեւ բանաստեղծի և բոմանիստի, ժամանակակից քննադատները նրան իբրեւ թատրերգուի բարձր չէին գնահատում: Եւ դա բացատրելի է: Հիւզօն ֆրանսիական թատրերգուներից անդրանիկն էր, որ թողեց կեղծ կլասիք պիէսների մշակած պայմանական ձևակերպութիւնները և բոմանտիզմ մտցրեց: Քննադատները նրա դրամաներում նկատում էին արհեստականութիւն. գտնում էին նրանց ոչ բեմական և բնականները համարում ոչ հետաքրքրաշարժ, սակայն հասարակութիւնը այլապէս էր վերաբերվում. նա հիացմունքով էր ընդունում իւր պաշտելի հեղինակի ամեն մի նոր թատերական գրուածքը: Հիւզօյի դրամաները,

^{*)} «Թշուառներ» թարգմ. Գ. Զիլինկարեանի. Զմիւռնիս, 1868:

որոնցից մի քանիսը կէս դար առաջ են լոյս տեսել, այսօր իսկ պահպանել են իրանց թարմութիւնը և տակաւին մնում են՝ ֆրանսիական բեմերում ռեպերտուարի զարդ։ Հիւզոյի զբամանների գործող անձինք մեծ մասամբ վերացական գաղափարներ են զարգարուած այս կամ այն զարեշրջանի տարագներով։ Այդպէս Ռիւի Բլազը պատկերացնում է տապալուող միապետութեան մէջ անբարոյականացած արիստոքրատիայի և թեթևամիտ ազնուականութեան և ժողովրդական առողջ ամբոխի միջև բորբոքուած կռիւր։

Նեոնանիի մէջ ներկայացուած է դարեւոր թշնամութիւնը որ տեղի ունէր արքայական իշխանութեան և նրան չենթարկուող ազնուականութեան միջև։ Les Burgraves-ի մէջ միապետութեան և աւատական իշխանների յարաբերութիւնները նկարագրուած են Հոենոսի երեք բիւրգրաֆների յաջորդական սերունդների պատկերներով։ Բոլոր զբամանների լեզուն, որ գրուած են չափաբեական ոճով, փայլուն է, չրեղ, քրեքոյշ։

Վ. Հիւզոյի, իբրև քաղաքական գործչի գլխաւոր ծրագիր և նշանաբանն է անբնգատ պաշտպանութիւն ժողովրդական իրաւանց, փոքրների և ճնշուածների։

Թէ Ազգային ժողովում (պալատում)՝ ապա ժերակոյտի մէջ Վ. Հիւզոն հանդիսանում է յառաջագէտ լուսամիտ գործիչ, որ պաշտպանում է լաւը, ազնուագոյնը, շիտակութիւնը։ Զմուռնանք որ

«Actes et paroles» գեկուցումների մէջ գտնում ենք փայլուն էջեր նուիրուած փոքր ազգերի դատին։ Բալկանեան թերակղզու վրայ տեղի ունեցող ազատարար պատերազմի միջոցին Վ. Հիւզոն պարում է մի քանի երես «Pour la Serbie», բայց այդ համառօտ էջերը լի են ատելութեան զայրոյթով դէպի ֆանատիկոս թիւրքերը և արտայայտում են խորին սիրոյ զգացմունք դէպի հայաժողովը և կեղերուած սերբիական ազգը։ Վ. Հիւզոն կատաղի և անհաշտ թշնամի էր մահուան պատժի. յայտնի է հետեւեալ փաստը՝ 1839 թուակ. մայիսի 13-ին Հիւզոն թատրոնում էր «Էսմերալդա» պիէսի ներկայացման, երբ տեղեկութիւն ստացաւ որ Բարբէսը ապրստամբութիւն կազմակերպելու համար դատապարտուած է մահուան պատժի. գերասանների դահլիճում Հիւզոն մի բանաստեղծական դիմում գրեց Լուի Փիլիպպի հասցէին, որով աղերեսում էր կեանք պարգևել Բարբէսին։ Թագաւոր Լուի Փիլիպպը, որ նոյն անձի համար արդէն մեծեւ էր Օրլեանի դուքս և դքսուհու միջամտութիւնը, ընկճուեց բանաստեղծի աղաչանքի առաջ։ «Դատապարտեալի վերջին օրը մի հոգեբանական գլորուածք է, ուր Հիւզոն մի առ մի վերլուծում է բոլոր բարոյական և ֆիզիքական տանջանքները, որ մահուան պատժից առաջ պզուտ է դատապարտեալը։

Սրանով վերջացնում ենք Վ. Հիւզոյի շատ համառօտ կենսագրութիւնը։

Նոյնպէս ներկայ տարւոյս փետրուար 21-ին լրացաւ ռուս գրականութեան աստղերից մէկի՝ Գօգօլի մահուան յիսնամեակը։ Ամբողջ Ռուսիան տօնեց այդ օրը, որպէսզի մի անգամ ևս արտայայտէ իւր խորին երախտագիտութիւնը, յարգանքը դէպի այն մարդը, որի ծառայութիւնները թէ հայրենի գրականութեան առաջն և թէ ընդհանուր ռուս ազգի առաջն մեծ են։ Գօգօլի գրուածքները բացի գեղարուեստական գեղեցկութիւններից ունին և այն նըշանակութիւնը, որ իւր ժամանակին հանդիսացան իբրև խթան, որ արթնացնում է հանրային միտքը և նրա ուշադրութիւնն է հրաւիրում ազգային կեանքի բացասական, երբեմն վնասակար և երբեմն օտարոտի գծերի վրայ։ Վատարեալ մի կենսագրական յօդուած տալ մի քանի երեսներում, բնորոշել նրա գրական գործունէութիւնը հնարաւոր չէ. ստուար հատորներ են պէտք զրա համար, սակայն ինձ մնում է համառօտակի յիշեցնել «Թատրոն» ընթերցողներին նրա կեանքի գլխաւոր դէպքերը և ընդհանուր կերպով գծել նրա գրական երկերի բնաւորութիւնը։

Ն. Վ. Գօգօլը ծնունել է 1809 թ.ին,

մարտի 19-ին Պոլտավեան նահանգի Սորօչինցա գիւղում, ուր և անցել է նրա մանկութիւնը։ Լինելով մօր սիրուած և փայփայած զաւակ, Գօգօլը իւր մանկութեան օրերին գտնվում էր մօր խիստ ազդեցութեան ներքոյ, որ կրօնասէր և Աստուածապաշտ կին էր. այդ ազդեցութիւնը ամենից առաջ ներգործեց երեխայի կրօնական զգացմունքների վրայ որ և անշինչ մնաց Գօգօլի բնաւորութեան մէջ... Մալօրօսիայի (փոքր Ռուսիա) հարաւային գրաւիչ բնութիւնը ուժգին կերպով տպաւորուել էր երեխայի զգայուն սրտի և երեակայութեան մէջ. նրա մինչև իսկ շատ ուշ լոյս տեսած գրուածքներում բազմաթիւ էջեր են նուիրուած այդ ճոխ բնութեան ներկարագրութեան։ Ի բնէ զիտող Գօգօլը արդէն մանկական հասակից ընտելացաւ մալօրօս գիւղի կեանքին և սիրեց հայրենի աւանդութիւնները, սովորութիւնները, երգերը և մինչև անգամ պարերը։ Բացի այդ նա նոյն մանկական հասակում իւրացրեց մալօրօսների բնաւորութեան յատուկ մի դիւծ—հումօր, որ նրա գրուածքների մէջ առաջնակարգ տեղ զբաւեց՝ ընդունելով առողջ դիմագիծ։ Այդ հումօրը

նպաստեց հեղինակին կատակի ձևով հասարակութեան առաջ պարզել և բանալ նրան մաշող, քայքայող վէրքերը: Բացի անմիջական ազդեցութիւնից, որ ունեցաւ Մալօրօսիան նրա մանկութեան տարիներին, ապագայ երգիծաբանը ենթարկուած էր նաև այն շրջանի ազդեցութեան, որի հետ նա շփուած էր և զարգանում, իսկ այդ շրջանը բառիս բուն նշանակութեամբ ինտելիգէնտ էր (Տրօշինսկիի տունը):

Հազիւ երեսնան իննը տարեկան էր, երբ ծնողները նրան տանում են Պոլտաւա տեղական գիմնազիօնը պատրաստելու համար, բայց շուտով տեղաւորում նրան Նեժինում նոր բացուած ճեմարանը: Սկիզբը՝ շնորհիւ իւր բնածին համեստութեան ու ծուլութեան, նա լաւ տպաւորութիւն չէ թողնում իւր դասընկերների վրայ, բայց հետզհետէ ընտելանում է իրեն շրջապատողներին:

Բնութիւնից տրուած տաղանդը, ընկերներին յարմար մականուններով կնքելու ընդունակութիւնը, բնածին հումօրը, շուտով նրա վրայ են կենդրոնացնում միւսների ուշադրութիւնը: Ճեմարանական առաջին տարիներին Գօգօլը արտայայտուած է սէր դէպի նկարչութիւնը և թատրոնը. վերջինս այնչափ է զբաւում ապագայ հեղինակին, որ նա սկսում է մասնակցել աշակերտական ներկայացումների կազմակերպութեան, բեմ է գլուս գալիս և մանաւանդ հիանալի կերպով կատարում է Պրոստակով պառա-

ների դերերը Փօն-Վիզինի «Թերուս» կօմեդիայի մէջ:

Բնաւորութեան փոփոխութիւնը տեղի ունեցաւ Գօգօլի մէջ 16 տարեկան հասակին՝ հօր մահից յետոյ. երէւայ Գօգօլը երիտասարդ է դառնում, նա սկսում է լրջօրէն հոգալ ու մտածել իւր և ընտանեաց վիճակի մասին: Թէև դպրոցական զբաղմունքները չափազանց թերի էին ընթանում, սակայն նրա մէջ արթնանում է նկատելի հետաքրքրութիւն դէպի պատմութիւնը: Գօգօլի բնաւորութիւնը փոխվում է արմատօրէն. նա դառնում է դիւրագրգիռ և նրա հումօրը և անողորմ գիտողական ընդունակութիւնը արդէն ընդունում են կծու կերպարանք և ըմբռնելի ուրիշների համար:

Կեանքի այդ շրջանում նա սկսում է իւր առաւելութիւնը զգալ ուրիշների հետ բաղդատմամբ. նրա դպրոցական նամակների մէջ՝ ուղղած մօրը, բազմաթիւ երեսներ կան, ուր նա նկարագրում է իրեն իբրև օտարոտի անձնաւորութիւն, ուրիշներից տարբեր մտածող և զգող: Նեժինի ճեմարանական վերջին տարիներին Գօգօլը մտածում է Պետերբուրգ տեղափոխուել և վարդապոյն յոյսեր է երազում մայրաքաղաքի կեանքի մասին: Իւր ցնորքները և երազները նա հրապարակ է հանում իւր անդրանիկ պրուածքի մէջ՝ «Գանց Կիւխելզարտէն», որ գեղարուեստական տեսակէտից թէև չէ փայլում արժանիքներով, բայց պարզում է Գօգօլի աշխարհայեցողութիւնները այդ շրջանի: Չմոռանանք

և յիշատակել այն փաստը, որ ճեմարանական վերջին տարիներին ծննդավայրի հետ ունեցած նրա կապերը ոչ միայն չեն թուլանում և ընդհատվում, այլ աւելի ամուր կերպով են սեղմվում, քանի որ արձակուրդներին նա բացառապէս նուիրվում է նրա քրննադատութեն ուսումնասիրութեան: 1828 թուի յունիսի 27-ին Գոգօլը աւարտում է Նեփինի ճեմարանը և իւր մտերիմ ընկեր Դանիլովսկիի հետ ուղևորվում Պետերբուրգ:

Մայրաքաղաքում Գոգօլը առաջին անգամն է կանգնում տխուր իրականութեան առաջ. բոլոր նամակները որ նա վերցրել էր ոչ մի արդիւնք չունեցան, նա ենթարկվում է զրկանքներին, ծանօթանում է նիւթական նեղութեան հետ և ոչ միայն ստիպուած է ամբողջ ձմեռ ամառային վերաբերելով «զբօսներ», այլ մինչև անգամ հրաժարուել թատրոն յաճախելու վայելքից:

Անյաջողութեան շնորհիւ նա մի ձեռնարկութիւնից անցնում է միւսը, մտաբերելով երբեմն իւր ունեցած բեմական յաջողութիւնը, հանոյն իսկ արամադրվում է զերասանական ասպարէզին նուիրուել, բայց շուտով հրաժարվում այդ մտքից և անձնատուր լինում գրական աշխատանքներին, ձեռնամուխ լինելով իւր անդրանիկ աշխատասիրութեան՝ «Գանց Կիւխելդարտէնի տպագրութեան, որ քննադատների կողմից բաւական սառն ընդունելութեան է արժանանում: Այդ ժամանակամիջոցին նրան միտք է յղանում արեւմտեան

Եւրոպա ճանապարհորդել, որ նրա հրեակայութեան մէջ պատկերասնում էր իբրեւ ֆանտաստիկ երկիր «երջանկութեան և իմաստալից արդիւնաբերող աշխատանքի»:

Սակայն արտասահմանեան առաջին տպաւորութիւնները նրա ստատուր չէին: Հարեանցօրէն տեսնելով Լիւբէկ, Տրավեմիւնդէ և Համբուրգ, Գոգօլը վերադառնում է Պետերբուրգ և պետական պաշտօն է ստանձնում կայսերական կալուածքները կառավարող դիւանատան մէջ: Միաժամանակ նա ձեռնարկում է և գրական աշխատանքների: Նրան գրւում է մի գաղափար՝ ծանօթացնել ընթերցող հասարակութիւնը Մալօրօսիայի հետ՝ տալով մի շարք պատկերներ այդ երկրի կեանքի, աւանդութիւնների, սովորութիւնների, նիստ ու կացի մասին: Քաջ տեղեակ լինելով իւր հայրենիքի ազգագրական կեանքի հետ և միաժամանակ ձեռքի տակ ունենալով մօր ուղարկած կարեւորագոյն նիւթերը, նա ձեռնամուխ է լինում այդ գործին և 1831 թուակ. լոյս է ընծայում կեղծանուն տակ իւր նշանաւոր մի աշխատութիւնը՝ «Երեկոներ ագարակում Դիկանկ»-ի մօտ: «Երեկոները» Գոգօլի առաջին լուրջ գրքուածքն է, որ նրա համար անուն և հռչակ ստեղծեցին: Այդ գրուածքում Գոգօլը հանդիսանում է տաղանդաւոր գեղարուեստագէտ, մանաւանդ Մալօրօսիայի ընութեան նկարագրող: Մալօրօսների բազմակողմանի տիպերը նկարագրուած են այստեղ և եթէ նրանցից մի մասը բացառապէս պատկե-

րացրած են ծիծաղաշարժ դէմքով, միւսները իդէալականութեան են հասցրած. սիրոյն, առողջարար թարմ սրբոյն նոյնպէս ընդարձակ տեղ է շնորուած այս պատմութեան մէջ. բացի այդ բուն ազգային տիպերը անուշադիր չեն թողնուած և եթէ Գոգոլի բանաստեղծական ոճը արտայայտուեց Մալբորոսիայի բնութեան նկարագրութեան մէջ, միաժամանակ նրա անսպառ հումորը առատ նիւթ գտաւ ժողովրդական տիպերը պատկերացնելու մէջ:

«Երեկոնների» անվիճելի յաջողութիւնը միանգամայն հռչակեց Գոգոլի անունը և սկիզբ դարձաւ նրա գրական և աշխարհային առօրեայ յարաբերութիւնների. Դելվիգ, Ժուկովսկի, Պլետնեով, Պուշկին, տիկիւններ Բալաբինա. Վասիլչիկովա, Ֆրէյլէն Ռօսսէտ (վերջը Սմիրնովա), ահա այն շրջանը, ուսկից երիտասարդ հեղինակին ձեռք մեկնեցին և գրկաբաց ընդունեցին:

Այդ միջոցին Գոգոլին բացի գրական փառքից զբաղեցնում է և մի այլ միտք—պրօֆեսորութեան փառքը: Ժուկովսկիի և Պուշկինի միջամտութեան շնորհիւ նրան յաջողվում է պրօֆեսորութեան ամբիոն ստանալ (պատմական), բայց շուտով ըմբռնելով իւր անպատրաստականութիւնը, ստիպուած թողնում է և ամբողջովին նուիրվում գրական աշխատանքներին: Այդ զբաղմունքների հետեանքն է լինում երկու ժողովածու «Արաբեսկներ» (Արաբեսկիք), «Միբգօրօղ»: Առաջինը բացի գիտնական և պատմական յօդուածներ-

րից պարունակում է հետեւեալ վէպերը՝ «Պատկեր», «Նեմսկի փողոց», «Խելագարի յիշատակարանը» իսկ միւսը «Տարաս Բուլբա» կայն: Այդ զրուածքներում, ինչպէս նա և միւս աշխատութիւնների մէջ, որոնք պարբերաբար հրատարակուեցան 1842 թուակ., երևան են գալիս Գոգոլի ստեղծագործական տաղանդի նոր կողմերը: Առօրեայ կեանքի նկարագրութիւնը, ահա նոր զրուածքների նիւթը, սակայն այս զրուածքների հումորը միանգամայն այլ կնիք է կրում. նա վաղեմի կենսաթրթիռ անհոգ առողջ գոյնը չունէ, հումորի տակ ծածկուած է վիշտ, թախիծ, նա փոխարկուել է ծիծաղի, նա ընդունել է Գոգոլի ծիծաղի այն բնորոշ դիմագիծը, որ անուանվում է «արտասուքից բղխած ծիծաղ»: Հեղինակին ոչ թէ հետաքրքրում են առանձին անհատներ, այլ այն շրջանը, ուր ծնուել և սնուել են այդ անհատները—*մեռելու թնան և փտող շրջանը*: Գոգոլը պատկերացնում է տխրադէմ իրականութիւնը, ստրուկութեան հանդիսաւոր աղաղակը, ոչ թէ միայն մարմնաւոր ստրուկութեան, այլ մտքի և գաղափարների: Եւ նրա այդ նկարագրութիւնը, բողոքը ոչ թէ ձեւակերպուած են պատեալիք ոճով, այլ պատկերացրած են ծաղրի և ծիծաղի ձեով. Գոգոլը ծաղրում է իրականութիւնը: Ահա այդ շրջանում նա անձնատուր է լինում իրական կեանքից կոմեդիայի ստեղծագործութեան: Դուրով թատրոնի մոլի սիրահար, նա կամենում է փորձել իւր ուժերը իբրեւ թատրերգու և ահա նրա

գրչի տակից հետզհետէ լոյս են տեսնում մանր կօմեղիաներ՝ «Գործչի առաւօտը», «Հատուած», «Դատ», «Թառանների սենեակը»: Բոլոր այդ կօմեղիաներում, որոնք սկիզբը մի ընդհանուր վերնագիր էին կրում՝ «Վաղիմիր երրորդ աստիճանի», բայց գրաբնական պայմանների շնորհիւ զանազան մասերի բաժանուկեցան, Գօգօլը պատկերացրել էր մի յայտնի պաշտօնական անձնաւորութիւն ոչ այն հաճելի գոյներով, որով այդ անձը միշտ ձգտում էր երկալ իւր ստորագրեալներին. այդ կօմեղիաներին յաջորդում են «Թուղթ խաղացողներ», «Ամուսնութիւն» և վերջը ռուսական բեմի պարծանք թագն ու պսակ Վերաքննիչ կօմեղիան:

Գօգօլի ստեղծագործական տաղանդը թատերական շրջանում կրում է նոյն բնաւորութիւնը ինչ նրա պատմութեանը՝ «Արաբսիկ» և «Միրգօրօգ» ժողովածուների մէջ:

Դիտելու նուրբ տաղանդը, իրականութիւնը ճշգրիտ և փայլուն կերպով նկարագրելու ընդունակութիւնը այստեղ երեւան են գալիս փայլուն: Գօգօլի յայտնի կենսագրող Ջենրոկը հետեւալքարակտերիստիկն է տալիս Գօգօլին իբրեւ թատերերգուի՝ «Գօգօլը տարբերվում է միւս թատերերգուներից նրանով, որ նրա կօմիքական տիպերի ծիծաղաշարժ դրութիւնները սովորաբար արտայայտում են ոչ թէ արտաքին պայմանների շնորհիւ, ինչպէս օրինակ՝ ագահութիւնից, տգիտութիւնից կամ պարծենկոտութիւնից և գործող անձինք

ծաղրական դրութեան մէջ են ընկնում ոչ թէ նախախնամութեան շնորհիւ, միւսների խորամանկութեան զոհ դառնալով, այլ ընդհակառակը իրենց անհեթեթ վարմունքներով և անմիտ դիտաւորութիւններովը իրենք են իրենց ձգում այդ դրութեան մէջ: Կարծես հեղինակը դիտելով նրանց մի յարմարագոյն վայրից, մի ակնթարթում պատկերացնում է նրանց ամբողջովին ոտից մինչև գլուխ»:

«Վերաքննիչ»-ը առաջին անգամ խաղացին 1836 թ. Ապրիլի 19-ին Ալեքսանդրեան թատրոնում: Տպաւորութիւնը մեծ էր: Հասարակութիւնը նախ ապշեց իսկ յետոյ զայրացաւ. հասարակութիւնն սկսեց իւր շուրջը նայել և նկատեց որ նա ամբողջովին բաղկացած է քաղապետներից, Խլեստակովներից, Բօրչինսկիներից և այլն: Յայտնի է Կայսեր Նիկողայոս I-ի խօսքերը, որ նա արտասանեց պիէսի առաջին ներկայացման՝ «Ահա պիէսա, բոլորին ներկել են, իսկ ամենից շատ ինձ»:

«Վերաքննիչ»-ի ներկայացումը, շփոթմունքները ազգեցին Գօգօլի վրայ հոգեպէս. նա տեղափոխվում է Իտալիա, ուր ձեռնարկում է իւր յայտնի երկարասիրութեան, «Մեռած հոգիներ», որ հեղինակի խոշոր աշխատութիւններից մինն է:

1842 թուականին լոյս տեսան «Մեռած հոգիներ»-ի առաջին հատորը: Ահա թէ ինչ է գրում Բելինսկին այդ գրութեան առիթով, «Մեռած հոգիները» կատարեալ ռուսական ազգային ստեղծագործութիւն է, կարգած ժողովրդի

կեանքից, որ անողոք կերպով մերկացնում է մեր իրականութիւնը—ստեղծագործութիւն գեղարուեստական և միաժամանակ իորիմաստ վաղափարով՝ սօցիալական, հանրային և պատմական տեսակէտից»:

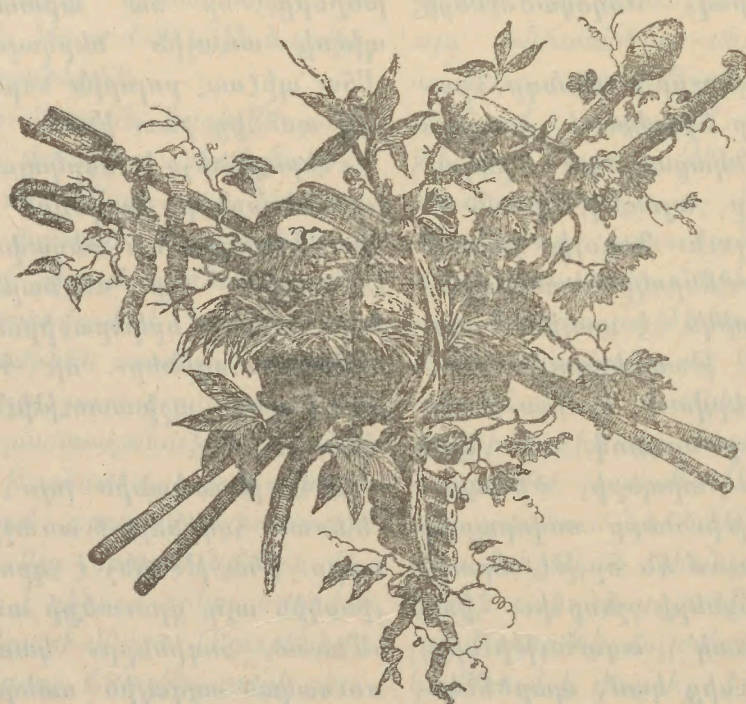
«Մեռած հոգիներով» իսկապէս վերջանում է Դոգօլի գրականական գործունէութիւնը և սկսվում է հանճարաւոր հեղինակի կեանքի այն շրջանը, որ շատ քիչ է հետազօտուած: Կեանքի ծանր պայմանները, տկարութիւնը ջլատում են նրան հոգեպէս և մարմնապէս. կրօնասիրութիւնը՝ որ յատուկ էր նրա բնաւորութեան, մոլի և հի-

ւանդոտ կերպարանք է ընդունում նրա մէջ և այդ խանգարուած տրամադրութեան մէջ նա այրում է «Մեռած հոգիների» երկրորդ հատորը:

Դոգօլը վախճանուեց 1852 թուականի փետրուարի 21-ին Մոսկուայում:

Դոգօլի ռուսաց գրականութեան և ռուս հասարակութեան մատուցած ծառայութիւնը մեծ է: Դոգօլ՝ դա այն հազուագիւտ, փայլուն անուններից մինն է, որ իւր ճառագայթներով ջերմացնում է լաւագոյն բնադդումները, բարի գգացումները և իղէալները:

Հուլիսի 21-ին 1852 թ. Մոսկուայում

ԲԱԳՈՒԱՅ ՀԱՅ ԴԵՐԱՍԱՆԱԿԱՆ ԽՈՒՄԲԸ

Ոչ մի տարի թատրոնական սեզոնը Բագում այնչափ ազդեցիկ չէ եղած, այնպիսի խօսակցութեան նիւթ չէ տուած ինչպէս այս տարի:

Այս տարի թէ թիֆլիսը և թէ Բագուն ցանկացան դրամատիկական խումբ ունենալ: Բայց որովհետեւ մեր գերասանների թիւը սահմանափակէ բնականաբար երկուսն էլ զրկուեցան մի կատարեալ ամբողջութիւն ունեցող խմբից, մանաւանդ Բագուն, որի բաժին ընկաւ աւելի երիտասարդ ոյժեր որոնցից մի քանիսը նոյն իսկ դեռ սկանակներ էին: Այս պատճառով հէնց սեզոնի սկզբից շատերը սկէպտիկ վերաբերուեցին գէպի խումբը և պնդում էին որ այդ երիտասարդ ոյժերով խումբը ոչ մի յաջողութիւն չի ունենալ, իսկ դործի գլուխ կանգնողներին կը հասցնի նիւթական մեծ վնաս: Շատերը արդարացում էին զեկաւարների վարմունքը ասելով, որ այդ միջակ ոյժերով կարելի է նոր բեպերտուար բաւոյժել աւելի թարմ, աւելի հետաքրքիր և ընդ միշտ հեռացնել մեր բեմից վաղուց արխիւ ընկած «Մեդէա», «Կամելիազարդ տիկին», «Ջաւահիր» և այլն անմիտ մեկադրամները, որոնցով մինչև այժմ փայլում էին մեր բեմի աստղերը...*)

Մեծ հետաքրքրութիւն էր չարժուած նոյնպէս մեր խմբի համար հրաւիրած բեմի սեփական պ. Արմէնեանը, որ անցեալ ձմեռ է Փարիզից վերադարձել, ուր նա

ուսումնասիրում էր դրամատիկական արուեստը:

Նորակազմ խումբը, որ բաղկացած էր տ. տ. Աւետեան, Փառանձեմ օր. օր. Ադամեան, Դուրեան, Նուարդ, Քնարիկ. պ. պ. Արմէնեան, Աւետեան, Սլիխանեան, Բերդեան, Զարիֆեան, Խաժակ, Վրոյր, Ստեփանեան, Խչտունի և Տիրացեան գերակատարներից, հակամեքերի 1-ից բաղկաց ներկայացումները:

Առաջին պիեսան արուեստ օր. Ադամեանի գէքիւի համար, որ իւր դրամատիկական ուսումը ստացել է Պետերբուրգում, խաղացին Ստորովսկիի «Անօթիտ» դրաման: Ընտրութիւնը իբրեւ սեզոնի բացման պիեսայ, անյաջող էր: Բացի օր. Ադամեանի բաւարար խաղից, մնացածները աւելի քան թոյլ էին: Այդ անյաջող ընտրութիւնով գործի ապագայ յաջողութեան մի մեծ հարուած տուին:

Ներկորդ ներկայացումն էր, էդ. Բրանդէսի «Հիւր»-ը և «Ընտանեկան գաղութներ» կօմեդիան, որ թէև յաջող անցաւ, բայց յաջողութեան վրայ ազդում էր արդէն սիրող կարծիքը, թէ խումբը թոյլ է և անբաւարար: Ներկայացումներին թափօրոնում շատ քիչ հասարակութիւն կար: Կործել սկզբից խանդարուեց և ժողովուրդը սառեց թատրոնից:

Հետեւեալ ներկայացրած պիեսը Զուգերմանի «Թիթեանիկների կռիւ» նէր: Պիեսան աւելի յաջող անցաւ, բայց և այնպէս ամբողջութիւն դարձեալ չկար: Չորրորդ ներկայացումը «Զուարճալիք» միանգամայն անյաջողն էր: Հինգերորդ ներկայացման մասնակցում էր խմբի առաջին ոյժ և բեմի սեփական պ. Արմէնեանը. ժողովուրդը հետաքրքրուեց և ցանկացաւ ծանօթանալ այդ նոր ոյժի հետ: Բայց դժբաղ-

*) Սրանցով փայլում են ոչ միայն մեր բեմի աստղերը այլ և շատ հռչակաւոր արտիստներ՝ յայտնի տիկ. Նրմսլովան մեծ հրճուանքով է խաղում «Ջաւահիր» և Մեդէա» պիէսները. իսկ Սառա Բերնար մինչև օրս ձեռք չէ քաշում Մարգարիտ Դուրիէից: Ծանօթ. խմբ.

դաբար այդ ներկայացումն էլ ժողովրդի ապաստած յայտերը չարդարացրեց: Վիսաւոր պատճառը ես նորից պիտի անյաշող ընտրութեանն եմ վերադարձում:

Ահա համառոտ բովանդակութիւնը այդ պիեսի:

«Պ. Պուարիէի փեսան» (պ. Արմէնեանի առաջին դերին), մի հին աղետատու հերոսաբարդ, առանց նիւթական միջոցների, ծանրաբեռնուած բաւական պարտքով, ամուսնացել է մի միլիօնատիրոջ աղջկայ հետ միայն նրա համար, որ աղջիկը մեծ օժիտ ունի՝ ուրեմն կարող է լաւ ապրել և իւր պարտքերը վճարել: Միլիօնատէրն էլ իւր աղջիկը կնութեան է տալիս երկտասարդին միայն նրա համար, որ փեսան ազնուական է և գուցէ նրա միջոցաւ ինքն էլ իւր ռամկական դրութիւնից մի քիչ բարձրանայ: Փեսան ամուսնանալուց յետոյ ապրում է իւր աներոջ մօտ, ամենքի վրայ նայում է բարձրից, բոլորին վերաւորում, նոյն իսկ իւր կնոջը. յարաբերութիւնները այն աստիճան սուր կերպարանք են ստանում, որ աները մերժում է նրան օգնել և առաջարկում է թողնել իւր բնակարանը: Այստեղ ազնուական երկտասարդը հասկանում է իսկապէս իւր պարտականութիւնը, խոտտանում է սկսել աշխատել, որպէս զի կեանքն աւելի հետաքրքիր դարձնար նրա համար: Մի երկրորդ պիեսայ «Մկնիկ»: Մի աղջիկ իւր անմեղութեան և մաքրութեան մէջ ծայրահեղ տիպար է ներկայացնում: Նորան նոյնպէս ծայրահեղ երկչոտութեան համար, «Մկնիկ» են անուանում: Ահա այդ ընտանիքին հիւր է գալիս մի հասակաւոր, լիանքն ամբողջապէս ճաշակած մի ազնուական պարոն, որը սկզբներում ոչ մի ուշադրութիւն չէ դարձնում մկնիկի վրայ, բայց, չնայած իրեն չըջապատող կանանց, որոնցից ամեն մէկը իւր կանացի հրապոյրով աշխատում է նրա սիրտը գրաւել, գնալով-գնալով պարոնի ուշադրութիւնը գրաւում է աղջիկը և վերջապէս սիրահարում և ամուսնանում Մկնիկի հետ: Մաքրութիւնը յաղթող է հանդիսանում:

Ահա, ընթերցող, մեր խմբի ներկայացրած պիեսներից ամենատիպիքականը և

գուցէ ամենագեղարուեստականը: Երկրորդ պիեսան, նոյն իսկ ինչպէս ասիւում յայտարարուած էր Փարիզի յայտնի Comédie Française-ի ընկերաւորից է...

Բացի վերը յիշուած պիեսաներից խումբը տուեց «Խանդոս», Նախ մեռան յետոյ ամուսնացան, «Վաղաժամ վնիւ», «Ապահարգանի սիւրպրիզներ», բայց այս պիեսաներից ոչ մէկը ոչ մուտք տուեց, ոչ էլ այլեցող հասարակութեան գեղարուեստական գոհացումն պատճառեց: Զը մոռանալ յիշել և Միլիէրից խաղացած երկու պիեսը՝ «Ագահ» և «Ակամայ բժիշկ» և Պարոնեանի «Բաղդասար-Աղբար»-ը, որոնք մուտքի կողմից չատանջաջող էին: Այս բոլոր պիեսաներից յետոյ խումբը ինչ ինչ պատճառներով դիմաց նորից անցնալի քաղցը յիշատակին, բեմ հանելով «Ղարաբաղի-աղտղագէտ»-ը: Չնայած որ այդ պիեսան խաղալու համար հարկաւոր ոյժերը չը կային, «Ղարաբաղի Աստղագէտը» ամենայնոցն էր մուտքի կողմից: Թատրոնի 2/3-ը լցնող հասարակութիւն, աւելի քան գոհմանաց:

Վերջացաւ Ղարաբաղի Աստղագէտը, պ. պ. դեկաւարները մոտատանջութեան մէջ էին: Ինչ անել, երկրորդ ամառայ սկզբում արդէն երկու հազար բուլի վնաս ունէին, որ գնալով պիտի աճէր: Վերջապէս ճարը գտնուեց, Թիֆլիսից հրաւիրում են դերասան պ. Արեւելանին մի ներկայացման համար: Խաղում են սեզօնի նորութիւններից մէկը՝ «Վանիւշի զաւակներ»-ը. Թատրոնը լիքն է, բոլորի գէմքին փայլում էր ուրախ ժպիտ, կարծէք հանգիստստեաները միմեանց շնորհաւորում էին, ամեն ոք զգում էր մի ներքին բաւականութիւն, մի շահուած ինքնասիրութիւն... սկսուեց ներկայացումը:

Շնորհիւ այդ գեղեցիկ պիեսային, չը նորհիւ պ. Արեւելանի և նոյն իսկ միւս դերակատարների խաղին Թատրոնի նշանակութիւն կոյրերի աչքումն էլ բարձրացաւ: Հետեալ ներկայացման ասփիւն արդէն զարդարուած էր մեր տաղանդաւոր դերասանուհի տ. Սիրանոյշի անունով: Այն օրուանից, երբ տ. Սիրանոյշը

մտաւ խումբը, խմբի թեթեւ կօմեդիաների
ընկերապարտը մի կողմ թողնուեց: Հալ-
կաւոր էր պիեսաններ տիկնոջ ընկեր-
ապարտից: Իսկ որովհետեւ տիկնոջ մասնակ-
ցութիւնը սեզօնի սկզբից բացասական
էր, ուստի և նրա ընկերապարտի համար
նոր պիեսաններ չը կային: Տիկնոյ ստի-
պուած էր իւր միջանի խաղացած պիեսա-
նները կրկնել: Այս էր միակ անմխիթար
երևոյթը տիկնոջ խումբ մտնելուց յետոյ:

Տիկ. Սիրանոյշի մասնակցութեամբ ար-
բուեց — «Կեանքի արժէքը» «Մեղէս»,
«Համէտ», «Մօնա Վանա», «Կամիլիա-
զարդ տիկին» — մասնակցութեամբ պ.
Պետրոսեանի. իսկ խումբը, առանց Սի-
րանոյշի, խաղացել է «Խանուհ» և
«Վանիւշիկի գաւալներ» (երկրորդ տն-
գամ) Թիֆլիսից հրաւիրուած գերասան
Պետրոսեանի մասնակցութեամբ:

Այս բոլոր ներկայացման արտաքին ու-
րախալի երևոյթը այն էր, որ ամեն ան-
գամ թատրոնը եթէ ոչ ամբողջապէս
գոնէ ^{1/5} մասը լցուած էր լինում Հասա-
րակութիւնը միշտ ուրախ, միշտ զոհ էր
լինում թատրոն գալով:

«Վանիւշիկի գաւալներ»-ը, որ կրկնուեց
մի շարաթից յետոյ, մասնակցութեամբ
Տիֆլիսից հրաւիրուած գերասան Պետրո-
սեանի, անսպասելի ընդունելութիւն գը-
տաւ: Պ. Պետրոսեանի և պ. Արէշեանի
Վանիւշիկները բաւական զանազանում
էին իրարուց: Արէշեանի խաղի մէջ մենք
տեսնում ենք բուռն զգացմունք և միայն
զգացմունք, և այդ էր նորա խաղի գըլ-
խաւոր արժանիքը, գործնով էր նա մեզ
վերայ իշխում, մինչ դեռ Պետրոսեանը
մեզ ներկայացնում էր իբրեւ մտածող,
փիլիսոփայ ուսուցիչ: Նա մեզ շատ պարզ
ցոյց էր տալիս այն ախտը, այն ցաւը,
որ իւր ահռելի բերանը բաց մեզ է
սպառնում. նա մեզ զգուշացնում էր,
նորա խօսքերը թափանցում էին մեր
հոգու խորքը և իւր անջինջ դրոշմը դը-
նում այնտեղ. մենք հեռանում էինք թատ-
րոնից, բայց մեր ականջներում միշտ լը-
սելի էին լինում այդ ահռելի ուսուցչի
խորհար ձայնը — «Յիշիր թէ ինչ ատաղի
բեզ»...

Այժմ մի քանի խօսք ևս մեր խմբի

նոր ոյժերի մասին. պ. Արմէնեան իբրեւ
ընթերցող, իբրեւ ուսուցիչ մեր դեռ երի-
տասարդ ոյժերի համար, անպայման
հարկաւոր մարդ է, (իբրեւ գերասաննե-
րը այդ խոստովանում են) նա շատ լաւ
արած կը լինէր, եթէ հինգ սկզբից հաւ-
կանար իւր անելիքը, այն է — թողնէր
տարիներով մեր բեմին ծառայած «Ան-
տուծոյ տուածից եօլա գնացող» գերա-
սաններին և իւր բոլոր ընդունակութիւ-
նը գործածէր երիտասարդ ոյժերի վրայ,
անկասկած մեծ գործ կատարած կը լի-
նէր և նորանից անվերջ շնորհակալ կը
լինէին: Առաջ թող հաստատենք օր. օր.
Աղամեան, Իսկրեան, մասամբ պ. Աե-
տեան, պ. Զարիֆեան, Ռշտունի, և այլն.
բայց երբ նա իւր թարմ և մատաղ ոյ-
ժերին կամեցաւ հպատակեցնել և հնե-
րին, ինչպէս պ. Վ. ոյր և այլն, անկաւ-
ած նա ոչ առաջիններին կարողացաւ
կատարեալ օգտակար լինել և ոչ էլ
վերջիններին: Բայց և այնպէս նրա
առաջին մի քանի պատրաստած պի-
եսանները մեզ բաւական գոհացնում էին,
բեմի վրայ մենք տեսնում էինք մարդիք,
ազատ խօսուածք, ազատ ձեւեր, ազատ
քայլուածք: Պ. Արմէնեանի արժանիքնե-
րից մէկն էլ այն էր որ նա մեծ ուշա-
դրութիւն էր դարձնում բեմի սարգ ու
կարգին:

Պ. Արմէնեանի մասին իբրեւ գերասա-
նի, մենք աւելի շատ ենք դժուարանում
մի դրական կարծիք յայտնել: Նախ պ.
Արմէնեանը մի երկու գեր խաղաց, որ
թատրոնական լեզուով ֆատ-սիրահար է
կոչվում: Դրանից յետոյ տեղւոյս ուսուց
խմբի հետ նա խաղաց «Губернеръ» պիես-
այումժորժ-ի. ի-ի գերը, որ աւելի բեզա-
նեօր դեր է և ապա «Կամիլիազարդ Տի-
կին» պիեսայում Արման-Դիւվալի դերը,
որ դրամատիքական սիրահար է: Մեր, ոչ
դրական, կարծիքով պ. Արմէնեանը ա-
ւելի յաջող ֆատ սիրահար է քան բեզա-
նեօր և աւելի ևս անյաջող դրամատիկ
սիրահար: Նրա կատարած դերերի մէջ
Արման-Դիւվալը նրան շատ յետ ձգեց և
մենք զարմանում ենք թէ ինչու նա ինքը
անձն առաւ այդ դերը կատարել, նա-
մանաւանդ որ դիմացը մի այնպիսի ոյժ

էր կանգնած, ինչպէսինն էր տիկին Սիրանոյշը:

Խմբի մէջ այս սեգօն մեր ուշադրութիւնը գրաւեց երիտասարդ դերասան պ. Զարիֆեանը: Սխալուած չեմ լինիլ եթէ ասեմ որ լաւ ուսուցչի ղեկավարութեամբ այդ երիտասարդից մենք առաջնակարգ մի դերասան կունենանք ապագայում: Նորա խաղացած դերերը, որոնք գլխաւորապէս դրամատիկ հերոսների դերեր էին, չնայած իւր երիտասարդ ոյժերին, չէին փչանում, այլ ընդհակառակը նա շատ անգամ կարծէք թէ ուզում էր մոռացնել տալ մեզ իւր սկսնակ լինելը:

Կանանց ոյժերի մէջ մինչև տիկին Սիրանոյշի խումբ մտնելը դրամատիկ արտօնում աչքի ընկնող ոյժը օր. Ադամեանն էր: Ինչպէս ասացի օրիորդը Պետերբուրգումն է սովորել դրամատիկ արուեստը և անպայման շնորք ունի իւր ընտրած գործում: Նորա խաղացած դերերից մեզ շատ դուր եկաւ (կարծում ենք որ օրիորդը ինքն էլ զգում էր, որ իւր համար չափած ձևած դեր էր) այդ, մէկ գործողութեամբ կօմիդիա, հեղ. Նեմ.-Նանչենկոյի, «Տօնածառ» պիեսայում, Սլեսայի դերն էր: Օրիորդը շատ մեծ շնորհքով, եթէ չ'ասենք տաղանդով, կատարեց այդ փոքրիկ դերը և այդ գերով գրաւեց հասարակութեան արամադրութիւնը և սէրը դէպի ինքը: Նորա յաջող կատարած դերերիցն է նոյնպէս և «Մկնիկ» ի մէջ կոմսուհու և «Անօթիտ»-ի մէջ Լարիսայի դերերը:

Օր. օր. Քնարիկ, 'Իուրեան և Նուարդ երեքն էլ նոր նոր ոյժեր են և երեքն էլ շատ շնորքով: Նորանցից ամեն մէկը առիթ ունեցաւ ցոյց տալ իր բընածին տաղանդը և հասարակութեան ուշքը գրաւել:

Անկասկած թէ և երիտասարդ և, նոր մարդիք են, բայց բնածին շնորքից ոչ զուրկ. նրանց պակասում է միայն մի լաւ ուսուցիչ, մի հմուտ բեմիսեօր, որպէս զի նրանք կարողանան փորձառութեամբ, իրաւացի ցուցմունքներով ձեռք բերել այն ինչ որ տեսականապէս պիտի հասնէին. լաւ բեմիսեօրը կարող է ապահովել նրանց փայլուն ապագայ, մինչդեռ հա-

կառակ դէպքում նորանք նոյնպէս պիտի սայթաքին ողիղ ճանապարհից, ինչպէս արդէն մեր դերասաններից շատերը:

* *

Դերասանական խմբից բացի, թէ Բագու և թէ Բալախանի, աչքի է ընկնում մի ուրիշ թատրոնական գարծ, որ ամենքի իրաւացի համակրութիւնը պաշտպանութիւնը և քաջախիբութիւնն է վայելում: Այդ ժողովրդական թատրոնն է արհեստաւոր դասակարգի համար:

Դեռ երկու տարի սորանից առաջ սիրողների մի փոքրիկ շրջան, յիշելով բանուոր դասակարգը, որոշեց կազմակերպել ժյտական մի թատերասիրաց խումբ: Սիրողների այդ առաջին քայլը աշդուրթեամբ պսակուեց, իսկ այդ յաջողութիւնը նկատելով մի քանի ձեռնհաս մարդիկ իսկույն մի կանոնադիր կազմեցին, որը միւսերկրեցից Բագուայ նահանգապետը և ապա ուղարկուեց մինիստրութեան հաստատելուն: Կանոնադիրը նահանգապետից հաստատուելուց յետոյ, երբ սիրողների խումբը իբրև օրինաւոր խումբն ճանաչուեց, անցեալ տարի զարնան կիսում սկսեցին ներկայացումներ թէ ռուսերէն և թէ հայերէն լեզուներով. հայերէն առաջին ներկայացումը բաղկացած էր երկու վոդեվիլներից «200 հազար» և «Լուսնութիւն»: Նրկրորդը «Մէպօ», երրորդը «Բագդադաւոր աղբար» և Դօքտօր Թաթուս» և ապա չորրորդ և վերջին ներկայացումը նրիցեանի «Սխալ հաշիւ» և «Վայրենի» Բանուոր դասակարգը խնդրում էր չըմտանալ իրեն...

Այս տարի հոկտեմբերի վերջին վերսկսուեց սեգօնը «Քանդուած Օջախ» պիեսայով: Նաւթագործների վարչական խորհուրդը գտնելով թատերասերների ըսկած գործը բարենպաստակ և շատ օգտակար, համաձայնում է նիւթապէս օգնել: Այդպիսով գործի յաջողութեանը նըպաստելու համար այժմ կարող էին անել ծախքեր, որ առաջ անկարող էին. օրինակ ռոճիկով բեմիսեօր, յուշարար, բեմի կարգադրիչ, հարկուոր հագուստ և այլն: Միջին թուով ամեն մի ներկայացման

հաշուած է 70—80 բուրլի դեֆիցիտ. (ներկայացման ամբողջ մուտքն է 35 բ.)

Լուր էր տարածուած նոյնպէս որ խորհուրդը համաձայնուում է թատրոնի սրահը մեծացնել. այդ լուրը կարծեմ վերջերս հաստատուեց:

«Քանդած օջախ» պիեսան մեծ յաջողութեամբ է խաղացուում. թէ պիեսայի գեղարուեստական տրժանիքը, թէ մասնակցողներին մեծ ընդունակութիւնները նպաստեցին սեզօնի առաջին պիեսան մեծ շուքով կատարել: Թատերասէրներից մի քանիսը Տ. Տ. Այվազեան, Արտէմեան պ. պ. Զիթեան, Արիստակեան, Հասան-Չալախեան, Թաւարբէկեան և ուրիշները աչքի ընկնող ուշադրութեան ոյժերին: Քանդած օջախ պիեսայից ետոյ ներկայացրին Պարոնեանի «Բաղդասար-աղբար» կօմիդ.: Սխալուած չեմ լինիլ եթէ ասեմ որ այդ պիեսան թէ անցեալ և թէ այս սեզօն ամենաաջող խաղացած պիեսը պիտի համարել:

Դիւանոր դերակատար պ. Պէլլիքեան բաղդասարի տիպը այնքան բնատուր, այնքան հարուստ միմիկայով, այնքան մտածած և կատարեալ է խաղում որ շատերը նորան գերադասեցին գերասան պ. Վրոյրից որ յայտնի է այդ դերում:

Բաղդասար տղարից յետոյ խաղացին «Րնտանեկան դաղտնիք» կօմիդեան որ համեմատաբար թոյլ անցաւ: Բացի այդ երեք պիեսան տրուել է և երկու երաժշտական-դրամատիքական երեկոյթ:

Նոյն նպատակաւ և այդ հիմունքների վրայ է դրուած և Բալասանիի թատերասէրների ներկայացումները նոյնպէս բանուոր դասակարգի համար:

Դժբաղդաբար նորանց ներկայացումները և ոյժերի համար չենք կարող ոչինչ ասիլ, մենք առիթ չունեցանք գէթ մի

անգամ ներկայ գտնուել նրանց ներկայացումներին, բայց հեռուից լսում ենք որ յաջող է: Նաւթագործների խորհուրդը վճռել է նորանց համար ևս նոր թատրոնական սրահ չինել: Գործողներին ցանկանում ենք կատարեալ համերայնութիւն...

* * *

Քաղաքում տեղւոյս թատերասէրները երկու ներկայացում տուին մէկը մարդասիրական ընկերութեան օգտին «Բաղդասար աղբար», իսկ միւսը գերասան պ. Արէլեանի մասնակցութեամբ «Արազուրկ» Վեյրէրգի նոր պիեսը, Տ. Թ. Կաճկանանի յաջող թարգմանութեամբ: Թէ առաջին և թէ երկրորդ ներկայացման հասարակական ժողովարանի ընդարձակ դահլիճը ամբողջապէս լիքն էր: Ներկա եղող ժողովուրդը ստույգաւ կատարեալ զուարճութիւն և դերակատարներին վարյ ձատրեց անվերջ ծափահարութիւններով: Այս երկու ներկայացման մասնակցողներէից շատերը մեծ շնորք ցոյց տուին. տ. տ. Ն. Իւզրաչեան, Ն. Պապովեան, պ. պ. Պէլլիքեան Տէր-Գէորգեան, Ծոցիկեան, Բէկզադեան, Արիստակեան, Թաւարբէկեան, Մարդանեան... բոլորն էլ իւրեանց ստանձնած դերերում կատարեալ դերասաններ էին: Տիկին Իւզրաչեան, իբրև դրամատիքական հերոսուհու դերակատար, ամեն անգամ, երբ առիթ ենք ունենում տեսնել, մեզ զմայլեցնում է իւր մտածած խաղով: Չենք մոռանալ անցեալ սեզօն տիկնոջ ստեղծած Նւգինէի կատարեալ տիպը պ. Շիրվանդադէի նոյն անուամբ պիեսայում:

Ս. ԶԱՐԱՓ.

Բազմ:

Չքնաղ են, այո՛ նոքա Կովկասի բարձր զագաթներ
Այն խաղաղ ժամին երբ արեն անգոր, թոյլ ծառագայթով
Հագիւ է գգվում ու ոսկեգօծում նոցա ալիքներ
Եւ դէպի նոցա գիշերը թեքվում իւր կոյս ծակատով:

Պատած լրտութեամբ, որպէս գուշակիչ վեհ քրմահիններ,
Կանգնած են նոքա դարնայր անհուն խոհերով լցուած,
Իսկ այնտեղ ցածում ամբրոս են շնչում կսմաշ այգիներ
Նոցա անասան յաղթ հատաքարի խորանի դիմաց:

Այնտեղ—վխտացող ունայն ամբոխի յանդուգն ժրխոր,
Դոռ ջրբապրտոյտ կոռի, կրքելի եւ տանջանքների,
Եւ աղմըկահոս Կուր գետի վերայ նրազ հեշտօրօր
Եւ երկար շարքեր հանդարտ Կովկասի վառ կրրակների:

Բայց չունի ծանօթ ընդարձակութիւն նոցա շուքն իսպառ,
Ուր որ էլ նայես կանգնած է միայն լեռների շղթան.
Եւ հոգիս դարձեալ դիմում է դէպի խաղաղիկ անտառ,
Դէպի կապուտկող ազատ մարգերի յամբը հեռատան:

Այնտեղ ուր այնքան տրխուր է պատկերն ինձ շատ հարազատ,
Ուր լըճակի վրայ տժգոյն ուռենին ոստերն է թեքել,
Ուր սինը ծրկուն, խիտ ցանկապատին գգուն է ազատ
Եւ ուր առաւօտն աշնան ցրտութիւն շնչում անարգել:

Եւ ստէպ հարաւի պարզ երկնքի տակ դէմքս են գալիս,
Դլխին նահատակ, հեզ գեղեցկութեան պրսակ երկնանուէր,
Սրտիս հարազատ, քաղցրիկ Հիւսիսի—լքուած ընկերիս
Հիւանդ ու թախծոտ, բայց յափշտակիչ, սիրուն դիմագծեր:

Ո. Աճոփեան.

Մայիսի 23. 1897 թ.

Թիֆլիզ

